

Nu se împru-
mează.

NIC. DENSUȘIANU

DOMNII GLORIOȘI ȘI CĂPITANII CELEBRI

AI

TĂRILOR ROMÂNE

BREVIAR ISTORIC PENTRU RĂZBOAIELE MARI
ȘI ÎNVINGERILE STRĂLUCITE ALE OȘTILOR ROMÂNE

I

REGATUL ROMÂNIEI (ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA)

SCRIERE POSTUMĂ

PUBLICATĂ DIN ÎNSĂRCINAREA «ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ
ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN»

DE

ALEX. LĂPĂDATU

BIBLIOTECA
DOCUMENTARĂ
ORAȘUL ÎNȚARA NEAMȚ

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r Ion St. Rasidescu
16, Strada Paris (fostă Doamnei), 16.

1912.

nr. 6223.
9464

K. III.
3620

Scrierea ce urmează se publică sub auspicile «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român», căreia i-a fost lăsată proprietate, dimpreună cu celelalte ale sale opere, tipărite și manuscrise, de mult regretatul ei autor Nic. Densușianu. Ea a fost scrisă acum aproape 20 de ani, cerută fiind de Ministerul nostru de Războiu — «ca un breviar istoric pentru războaiele mari și învingerile strălucite ale oștirilor române» — pe seama lumei militare. Și dacă nu a fost publicată până acum, cu toate că Ministerul oferise și ar fi oferit ori când mijloacele necesare în acest scop, e pentru că autorul ei ținea să scrie și o a doua parte, în care să expună viața militară și faptele de arme ale Românilor de peste munți, din Transilvania și Ungaria. Alte ocupații însă, în deosebi o mare operă istorică, la care lucră intens de vreo 15—20 de ani, îl absorbiră cu totul și nu-i mai dădură răgaz și pentru aceasta. Astfel scrierea «Domnii glorioși și Căpitanii celebri», deși de atâta vreme gata pentru tipar și anunțată ca atare în biografia autorului din «Enciclopedia Română», a rămas netipărită.

Din sentiment de recunoștință pentru neobosită activitate istorică a lui N. D. și spre a duce la în-

deplinire scopul pentru care a fost cerută și făcută această scriere, «Asociațiunea» a crezut că e o datorie a sa a o da publicității; iar cel ce a primit asupra-și sarcina aceasta, supraveghind tiparul, a crezut, la rândul său, că e bine, necesar chiar, să publice manuscrisul așa cum a rămas dela autor — fără rectificările, modificările, adnotările și, eventual, adăogările, pe cari starea de azi a cunoștințelor noastre istorice le-ar fi impus, mai mult sau mai puțin, față de cunoștința istorică de acum 20 de ani.

Aceasta pentrucă, urmând scopului, scrierea lui N. D. este în primul loc educativă și numai în al doilea loc istorică. Ea nu e atât o carte de cunoștințe și date istorice sigure și precise, elaborate printr'o cercetare minuțioasă și critică riguroasă a izvoarelor, cât o carte de educație patriotică, în ale cărei pagine se expun «războaiele mari și învingerile strălucite» ale strămoșilor noștri, spre a se arăta — scrie autorul în introducere — «că istoria poporului român este numai o lungă serie de lupte uriașe, susținute pentru apărarea naționalității, limbii, religiunii, țărilor și libertăților sale; că dacă poporul român a eșit victorios din aceste războaie, dacă țările române n'au fost subjugate, dacă naționalitatea română n'a fost distrusă, aceasta are s'o mulțumească geniului său național și virtuților sale militare; că războaiele și sacrificiile enorme de sânge și de avere ale poporului român au fost tot odată războaie și sacrificii în folosul civilizațiunii europene; că aceste războaie, lungi și grele, purtate pentru cele mai sfinte bunuri ce le poate avea un popor, pentru țară și naționa-

litate, pun pe Români alături cu cele mai viteze popoare ale anticității; că faptele celor mai iluștri oameni de războiu ai Românilor pot arăta urmașilor ceea ce a fost poporul român odinioară și ceea ce poate să devină în viitor».... Evident că încărcarea cu adnotații critice a unor pagini scrise cu astfel de credințe și sentimente, n'ar fi adus folos deosebit scopului și nici n'ar fi crescut mult valoarea istorică a scrierii însăși.

Căci, spre a nu exagera câtuși de puțin, trebuie să mărturisim că, afară de faptul că pune în circulație mai largă pagini și fragmente de vechi cronice și documente mai puțin cunoscute, provenind, mai toate, dela foștii inimiți de pe vremuri ai Românilor și mărturisind bravura militară alor noștri cum și învingerile suferite de ei, de vrăjmași, pe pământul Țărilor Române,—scrierea lui N. D. nu are vre-o altă specială valoare istorică, întocmită fiind după izvoare și opere destul de cunoscute, cari au dat la iveală fapte și date comune azi tuturor cărților de istorie, chiar și manualelor. În afară de aceasta, cum e redactată de mult și autorul n'a mai putut-o revedea, spre a o pune în curent cu rezultatele cercetărilor istorice mai nouă, ea mai cuprinde o sumă de lacune, cari reclamau o neapărată împlinire.

Astfel: rectificarea în mare parte a cronologiei Domnilor, identificarea unora din numele geografice, redarea, sub forme mai corecte, a altora din cele proprii, revizuirea izvoarelor și a bibliografiei. Toate aceste s'au făcut, pe cât s'a crezut necesar, nu însă în note împrăștiate în text, ci în Tabla nu-

melor, care s'a întocmit numai în acest scop, căci, într'o carte de lectură istorică ca cea prezentă ea nu erà absolut necesară, și în Lista scrierilor citate în Domnii glorioși și Căpitani celebri, care s'a dat la sfârșit și în care se găsește bibliografia complet revizuită a tuturor izvoarelor și scrierilor folosite de autor și redată prescurtat sau lacunar în textul său.

Pe lângă cele semnalate mai sus, scrierea lui N. D. mai reclamă clarificarea câtorva cestiuni istorice, asupra cărora suntem astăzi lămurii. Așa, întemeierea și organizarea statului Țării-Românești, cu luptele împotriva Tătarilor, se datoresc unei persoane istorice reale, lui Tugomir, tatăl lui Alexandru Basarab, iar nu tradiționalului Radu-Negru al croniclelor (pp. 3—8); Bogdan-Vodă, întemeietorul și organizatorul Moldovei, nu este precedesorul lui Dragoș-Vodă, ci înlocuitorul său și al fiilor săi în țara nou descălecată din valea Moldovei (pp. 93—101); iar lupta Cazacilor lui Lobodă și Nalivaico cu Moldovenii lui Ștefan cel Mare, la Grumăzești, nu mai e de admis, iutru cât se știe că a fost dedusă, fără temei, dintr'o interpolare eronată în Cronica lui Ureche (pp. 129—30).

Cu aceste lămuriri, încheiem ceia ce aveam de spus cu privire la condițiile în cari s'a făcut tipărirea scrierii rămase «Asociațiunii» dela N. D., pe care o dăm publicului cititor, în special celor pentru cari a fost scrisă, cu încredințarea că le va fi spre folosul și al minții și al inimii lor.

EDITORUL.

ACTIVITATEA ISTORICĂ A LUI NIC. DENSUȘIANU

(1846 — 1911)

La 25 Martie viitor se vor împlini doi ani de când s'a stins din viață, în București, în modesta și solitara sa locuință din str. Sfinților, bătrânul și laboriosul istoric Nic. Densușianu. — S'a stins, așa precum trăise : singur, în preajma cărților sale, pe cari le cercetase cu asiduitate de benedictin, și a mesei sale de scris, la care lucrase, zile și nopți, an de an, câte-va decenii de-arândul.

De la singurul prieten, cu care răposatul mai întreținea, în timpul din urmă, legături personale, vestea se răspândi în cercul cunoșutilor, pricinuind pretutindeni adâncă durere. Căci deși N. D., mai închis de fire cum eră și absorbit cu totul de o mare lucrare istorică, se izolase aproape complet de lume, totuși cunoștii săi, cei ce odinioară întreținuseră legături cu dânsul și cei ce cunoșteau și apreciau bogata și trudnica sa activitate, nu încetară a se interesa de soarta lui, manifestând o sinceră îngrijorare față de izolarea sa mizantropă. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât îl știau suferind.

Două zile în urmă, un amic, doi nepoți, câți-va studenți și un grup de ofițeri petreceau la groapă, între rugăciunile îndătinate ale preoților, pe o vreme ploioasă de primăvară, pe «fostul bibliotecar al Statului major al armatei», cum scriau gazetele ce găsiseră de cuviință să insereze știrea morții sale în mulțimea faptelor diverse ale unui oraș mare ca București.

Ast-fel deci : tăcut — ca și sufletul său, fără zgomot — ca și întreaga sa viață, fu dus la lăcașul de veșnică odihnă acest distins fiu al neamului, care, cu rodul ales al minții și al muncii sale, își făcuse de multă vreme nume bun între Români. Și o spun aceasta fără vre-un gând de reproș, pentru că, cum zicea atât de nimerit un necrologist al său, ziua înmormântării lui N. D. nu eră să fie, ca pentru atâția alții, cea din urmă în care aveă să se vorbească de dânsul (1). Nu, căci prin ceia ce făptuise în viață, din momentul trecerii sale în lumea mai bună a eternității, el își căpătase dreptul la amintirea și recunoștința posterității, care-aveă să-i cerceteze viața și activitatea, spre a-i stabili și rândui locul ce i se cuvine în istoria culturii române.

Un glas al acestei posterități, între cele dintâi, caută să fie și cel ce scrie aceste rânduri, cu scopul de a expune, în câte-va pagine, pe cât va putea mai bine și mai complet, activitatea istorică a celui ce a fost N. D.

Date biografice. N. D. văzu lumina zilei în 18 Aprilie 1846, în Densuș, lângă ruinele clasicei Ulpia Traiana Sarmizegetusa, în casa parohului Bizante Pop — dintr'o vechie familie nobilitată cu atributul de Hațeg — și a soției sale Sofia. Frate mai mic al lui Aron, fost avocat și publicist la Făgăraș și Brașov, apoi profesor universitar distins și istoric literar de merit la Iași (2), el primi, ca și acesta, în școalele din Blaș, unde veni, după ce făcu clasele primare la Hațeg, numele de Densușianu. Elev eminent al acestor școale, în cari, pe

(1) O. Lugosianu, în revista Căminul nostru, Aprilie 1911.

(2) N. la 1838, † la 4 Septemvrie 1900.

lângă o aleasă cultură a minții, se dedea și o frumoasă educație sufletească, tânărul N. D. trecu examenul de maturitate în Iulie 1865 și se înscrise, în toamna aceluia an, la Academia de drept din Sibiiu. În acest timp pierdă pe tatăl său. Orfan și lipsit ca mai toți studenții români din Ardeal, studia de sigur cu multe greutate. Cu toate astea, după certificatele sale, se vede a fi fost totdeauna unul dintre cei dintâi la studii. În August 1867, făcând o călătorie în țară și solicitând un ajutor dela Societatea Academică avu fericirea a primi 2000 lei dintr'un fond pe care orașul Brăila îl pusese la dispoziția acelei societăți. Cu acest ajutor termină cursurile Academiei de drept din Sibiiu, obținând, în vara anului 1869, așa zisul absolutoriu.

Năzuind a-și face cariera de viață, N. D. ocupă, la începutul anului 1870, în mod provizoriu, postul de notar suprem al comunei Făgăraș, unde fratele său Aron eră stabilit ca avocat. Dar el nu rămase în acest post de cât câte va luni, în care timp își prepară examenul de stat pentru avocatură, pe care-l trecu la Sibiiu, în Iunie acelaș an. Lucra apoi ca practicant în cancelaria lui Aron până în Octomvrie 1872, când luă cenzura de avocat la Tabla regie din Târgul Mureșului. La începutul anului următor, în Februarie, își deschise însuși cancelarie de avocat la Brașov, în care calitate rămase până în Aprilie 1877, când se retrase din Camera avocaților, părăsind Brașovul, pentru a trece în țară și a se stabili în București.

Acî, obținând actele de emigrare din Ungaria, în Februarie 1878 i se recunoscî calitatea de cetățean român și, în acelaș an, în Octomvrie, echivalându-și titlurile cu licența în drept, se înscrise în Baroul de Ilfov. Nu prac-

tică însă avocatura, căci în acest timp primi o misiune științifică dela Societatea Academică, care-l rețină în Ungaria și Transilvania până la sfârșitul anului 1879. Pe baza meritelor ce-și câștigă în urma acestei misiuni științifice și a lucrărilor sale de până atunci, în anul următor, 1880, Aprilie 15, fu ales membru corespondent al Academiei Române, iar în Octomvrie, acelaș an, i se încredință postul de bibliotecar-arhivar al acestei instituțiuni de cultură, ca suplinitor al d-lui I. Bianu, plecat pentru studii în străinătate. În serviciul Academiei Române, N. D. rămase vre-o trei ani, până ce, în Martie 1884, prin recomandarea lui Ion C. Brătianu, fu numit translator la Statul major al armatei. Aci funcționează, mai în urmă cu titlu de bibliotecar și cu rang de șef de birou, până la sfârșitul vieții sale, 25 Martie 1911 (1).

Aceste sunt, în completul lor, datele vieții modeste a lui N. D., pe cari le-am dat mai mult pentru cunoașterea, decât pentru însemnătatea lor. Căci nu prin funcțiile ce a avut și-a câștigat dânsul dreptul la amintirea și recunoștința noastră, ci prin activitatea sa fructuoasă și neobosită în domeniul culturii naționale, activitate din care și-a făcut un ideal de viață, pe care l-a închinat întreg studiului istoriei neamului său românesc. Despre aceasta așa dar se cade a ne ocupa în deosebi.

(1) Datele aceste biografice sunt scoase din memoriul d-lui dr. C. I. Istrati asupra vieții și operei lui N. D., publicat în *Analele Academiei Române*, tom. XXXIV, sec. științ., pp. 599—698, unde se dau și actele din cari ele s'au scos. — Notițe biografice asupra lui N. D. s'au mai publicat: în *Enciclopedia Română*, în *Gazeta Transilvaniei*, numărul festiv, pentru jubileul de 70 de ani al acestei periodice, și în *Analele Academiei Române*, tom. XXXIII, desb., pp. 61—6 și 94.

Activitatea literar-istorică a lui N. D. în Transilvania. Ca mai toți scriitorii români din Transilvania, N. D. debutează în «Familia» lui Ios. Vulcan, începând, firește, cu versuri. La douăzeci de ani își tipări primele-i poezii: *Zina mea* și *Melancolia* (1). Cu acest prilej, redactorul revistei recomandă, într' o notă, publicului cetitor pe noul său colaborator «ca frate al junelui poet Ar. Densușianu», care-și stabilise deja reputația literară.

Dar coardele lirei lui N. D. nu răsunară 'ndelung : încă câteva rânduri de versuri fu tot ce el scrise (2). Și aceasta, se vede, nu atât din vre-un îndemn sufletesc irezistibil, cât mai mult sub influența modei, a poetomaniei, în contra căreia însuși se ridică câțiva ani mai târziu, în aceeaș revistă, în o recenzie a poeziilor lui Iulian Grozescu, scriind, fără aluzie însă la acest poet, care, pe atunci, trecea drept cel mai de seamă dincolo de munți : «În literatura noastră domnește deja o poetomanie de nesuferit, așa cât toți scriitorii tineri nu vreau să fie decât poeți și fiecine, care a început a scrie două trei șire și a face câteva versuri, pretinde apriori prerogativele unui senator roman ales pe viață» (3).

Am relevat aceste alcătuiuri poetice, cu cari N. D. începe activitatea sa de scriitor, pentru că ele oglindesc, chiar de atunci, preocupările sale istorice. Așa bunăoară, în poezia *Lăutarul* (4), unul din acești modești păstrători ai cântecelor noastre populare epice și eroice, e pus

(1) An. II (1866), pp. 236 și 421.

(2) Iată-le: *O noapte în munți* : an. III (1867), p. 438 ; *Floarea soarelui* : ibidem, p. 584 ; *Lăutarul* : an. IV (1868), p. 27 ; *Pre un album* : an. V (1869), p. 115.

(3) An. VI (1870), p. 506.

(4) Vezi nota 2.

să zică, la ospățul de nuntă al unui domnitor, un vechiu cântec bătrânesc despre vitejiile marelui Ștefan-Vodă. ...

Unde însă preocupările istorice ale tânărului scriitor se afirmă în deosebi, e în nuvela *Simonida*, publicată tot în «Familia» la '67 (1). Eroii sunt Simonida, fica lui Andronic Paleologul cel Bătrân, împăratul Bizanțului, și Leonte, fiul lui Ștefan-Vodă Mailat Basarab, domn în Argeș «pe la 1303», iar acțiunea se petrece în palatele Țarigradului, de unde Simonida, care cunoscuse și iubise pe Leonte, însă fusese promisă lui Ștefan Dușan al Serbiei, fuge, luându-și lumea 'n cap, tocmai în preziua căsătoriei statornicită cu acesta. Ca să salveze situația, bătrânul împărat mistifică lucrurile, cununând, în locul ficei sale, pe despotul sârbesc cu Antigona, fica principelui din Rodos, ce fusese înșelată asupra originii sale. Pe când acestea se petreceau la Constantinopol — Constantina, cum scrie și N. D. — Leonte Mailat se luptă victorios împotriva Sciților boreali, adecă a Tătarilor, cari năvăliseră asupra Țării Românești. Li bate la Focșani și la Devleani în Basarabia. Aci cade însă prins în mâinile dușmanilor. Nedescoperindu-și starea, izbuti a se liberă din captivitate și, rătăcind prin stepele scitice, ajunge, în cele din urmă, la mănăstirea Obiew, lângă Caucaz, unde, prin devotamentul său creștinesc, câștigă locul de egumen. Acolo, după ani de zile, vine să ceară adăpost un nefericit bătut de soartă, care-și mărturisî egumenului multele și marile-i isprăvi: cum, plecând în lume, ajunsese la Perși, cum ajutase pe șahul acestora în un

(1) An. III, pp. 210, 222, 236, 246 și 258.

războiul cu regele Asiriei, cum, prin o ingenioasă a sa stratagemă, acesta fu înfrânt, cum astfel câștigă mare influență asupra șahului, cum izbuti a-l converti pe sub ascuns la creștinism, cum, descoperind Perșii lucrul, îl puseră, pe el, pe convertitor, la groaznice chinuri înainte de moarte, cum D-zeu îi ajută să scape din mâinile lor, cum rățaci pe la triburile arabe și cum, în sfârșit, ajunse în Egipt și de aci, prin fel de fel de întâmplări, la mănăstirea Obiew. Egumenul îi laudă zelul său apostolic și-l sfătuî să primească cinul călugăresc, ceia ce străinul primi. Când fu însă să îmbrace rasa monahală, o cruciuliță, pe care odinioară Leonte o dase, în semn de neștrămutată iubire, Simonidei, descoperi înmărmuritului egumen că străinul nu este altul decât aleasa inimei sale de odinioară, fiica bătrânului Andronic.

Acesta e subiectul și cadrul nuvelei istorice a lui N. D.,—o plămuire în adevăr originală, cu tot felul de închipuite întâmplări, așa cum se puteau ele plămădi în mintea sa tinerească, purtată mai mult de fantazia poetică de cât de realitatea istorică.

Dar N. D. nu stăruî mult pe asemenea terenuri: curând îl vedem trecând la scrieri mai pozitive. Astfel, în studiul *Scrutări mitologice la Români* (1), urmărește, prin o cercetare comparativă a mitologiei antice și a credințelor noastre populare, zeitățile romane și grecești ce au rămas, neînvînse de puterea creștinismului, în mitologia română. În articolul *Lord Byron și Nibelungile* (2), relevă, pe de o parte, că în poemele orientale ale genialului poet,

(1) Familia, an. IV (1868), pp. 127, 138, 150, 162, 176, 199, 222, 449, 460 și 509.

(2) Familia, an. VII (1871), p. 121.

și anume în «Pelerinagiul cavalerului Harold», se află descrisă o datină a Românilor din Macedonia, care se practică și la Românii din Ardeal, iar, pe de altă parte, că în vestita poemă germană se află fixat un moment istoric de mare interes pentru confirmarea existenței unei organizațiuni politice românești în evul mediu—acel vestit Rumunc, duce al Românilor. În sfârșit, în articolul *Elementul istoric în poezia populară* (1), arată însemnătatea acesteia ca izvor pentru cunoașterea faptelor vietești din trecutul nostru.

Cu aceasta se încheie activitatea literară istorică a lui N. D. la revista lui Ios. Vulcan. Din ea se vede că tânărul scriitor posedă, încă de atunci, o largă cunoștință a mitologiei antice și a folclorului nostru, pe lângă o frumoasă pregătire în ce privește istoriografia românească, veche și nouă. Dela '71, de când încetează colaborarea la «Familia», nu mai întâlnim pe N. D., ca scriitor, până la '74, la «Orientul latin». De la început trebuie să observ însă, că, în necunoștință de cauză, s'a exagerat mult partea sa de colaborare la acest ziar. I s'a atribuit și lui cea ce e meritul exclusiv al fratelui său Aron, fondatorul și directorul «Orientului». Intr'adevăr, N. D. a lucrat prea puțin la noua gazetă brașoveană: două trei articole în direcția preocupărilor sale macedonene (2), câteva dări de seamă despre publicații istorice și folclorice (3), două foițe despre *Băile dela Carls-*

(1) Familia, an, VII, p. 518.

(2) *Elementul latin în Orient*: an. I (1874), No. 5 (13 Apr.) și *Românii în statistică și realitate*: ibidem, No. 11 (4 Mai).—Ambele articole sunt neiscălite; cred însă că sunt ale lui N. D.

(3) *Istoria Românilor, de Basiliu Drăgoșescu*: an. I (1874), No. 58 (16 Oct.); *Traianida, epopee de D. Bolintineanu*: ibidem, No. 59 (20

bad (1) și un mic studiu: *Proverbele române ca material pentru cunoașterea instituțiilor dreptului roman în Dacia* (2), e tot ceea ce am putut găsi pe urmele lui N. D. în «Orientul latin». Căci, între pseudonimele, sub cari apar cele mai multe articole, studii și foițe ale acestui bine redactat ziar, n-am putut recunoaște în nici unul pe scriitorul nostru (3).

Trecerea lui N. D. în România. — **Scrierea despre Macedo-Români.** Se vede că ocupațiile profesionale de avocat și studiile speciale ce a trebuit, cum vom vedea îndată, să le înceapă în acest timp, nu i-au îngăduit a se manifesta mai deosebit în publicitate. Aceasta până ce împrejurările îl aduc a se expatria, trecând în România și stabilindu-se în București, într'un mediu deci mai prielnic îndeletnicirilor și năzuințelor sale. Căci aci, deși se înscrisese în Barou, am văzut că abandonează din capul locului avocatura, consacrându-se cu totul studiilor sale predilecte istorice.

În anul chiar al trecerii sale dincoace, el publică, în colaborare cu Frédéric Damé, un interesant memoriu istorico-politic cu privire la Românii macedoneni — *Les Roumains du Sud: Macédoine, Thessalie, Epire*,

Oct.), 60, (23 Oct.), 61 (26 Oct.), 63 (2 Nov.) și 64 (6 Nov.); *Inercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului român, de G. Dem. Teodorescu*: ibidem, No. 72 (4 Dec.).

(1) An. II (1875), No. 57 și 58 (13 și 15 Aug.).

(2) An. I (1874), No. 42 (21 Aug.).

(3) Poate cumva Basaraba. — Radu Năsturel, întrebuințat mai întâiu în Familia, și I. Calomfirescu, păstrat mai în urmă în Revista critică-literară din Iași, sunt, de sigur, ale lui Ar. Densușianu, iar Nourăș și Narcis ale lui I. Al. Lăpădatu.

Thrace, Albanie, avec une carte ethnographique, par N. D. & F. D., Paris-Bucarest 1877, 68 pp., 8° — pe care-l dedică contelui de Chaudordy, ambasadorul și plenipotentul Republicii franceze la Conferința din Constantinopol, menită a dezbate și croi o soartă mai bună națiunilor creștine din Peninsula balcanică. Colaborarea lui N. D. cu F. D. se explică prin faptul că și unul și altul se ocupase, în chip independent, cu trecutul și situațiunea Românilor macedoneni: N. D. în studiile și cercetările sale date publicității în «Orientul latin» (1), în «Columna lui Traian» (2) și, mai pe urmă, în «Revoluțiunea lui Horia» (3), iar F. D. în o revistă politică specială, «La Roumanie contemporaine et les peuples de l'Europe orientale», pe care o publicase la Paris, lunar, cu colaborarea mai multor bărbați politici și scriitori de seamă, francezi și români.

Din conlucrarea celor doi tineri scriitori, conlucrare la care F. D. nu cred că dădă mai mult decât traducerea textului lui N. D. și, poate, scrutarea vreunora din autorii francezi consultați, ieși memoriul amintit. După un capitol, în care se expune importanța istorico-politică a elementului latin din Orient, dela colonizarea lui prin Traian până la întocmirea României moderne, se arată teritoriul locuit de Macedo-Români, numărul, cultura și vechia lor autonomie politică, întemeiată

(1) Vezi, mai sus, pag. XVI, nota 2.

(2) Vol. III (seria nouă: I), 1877, pp. 266-70: *O colonie macedo-română în Transilvania*, în care se arată că, prin tipul etnic, prin limbă, prin obiceiuri, prin felul ocupațiunii, Românii din Săcele, cunoscuții mocani, se vădese a fi de origină macedoneană.

(3) Cap. Românii în epoca militară.

pe capitulațiuni încheiate cu Poarta. Apoi, după ce se înșiră memoriile înaintate guvernului otoman de Macedo-Români și de amicii lor pentru respectarea drepturilor lor naționale, precum și persecuțiile ce ei îndură dela clerul grec, sub a cărui supremație se găsesc, se reclamă pe seama acestei populațiuni române din sud-vestul Peninsulei balcanice o provincie națională autonomă, politică și bisericească, în ce privește aceasta din urmă în legătură ierarhică cu Primatul României.

Scrierea aceasta, ocazională, a lui N. D. și F. D., întemeiată, în cea mai mare parte, pe publicații anterioare, cari s'au dovedit în urmă nesigure (Pouqueville, Heuzey, Lejean) și exagerate (Boué, Bolintineanu, Picot, Bălășescu și chiar Thumann), nu mai are, astăzi, vre-o valoare deosebită științifică pentru cunoașterea trecutului și, mai ales, a situațiunii Aromânilor. Invățații ce s'au ocupat mai în urmă cu acești frați ai noștri din Balcani n'o amintesc decât ca titlu bibliografic. Cu toate acestea, la timpul său, broșura aceasta și-a avut rostul și însemnătatea ei, fiind, în acel moment de criză a cestiunii Orientului, singura care pleda cauza politică a Macedo-Românilor, făcând pe seama lor revendicări, cum numai un idealist ca N. D. putea să facă. De aceia, nu fără cuvânt, se cuvine din partea acestor singuri și ultiți reprezentanți ai Romanismului în Balcani o amintire recunoscătoare pentru acela ce le-a fost și le-a rămas un sincer amic al cauzei lor naționale și un valoros scrutător al trecutului lor.

Misiunea istorică a lui N. D. în Transilvania și Ungaria. Am spus că, așezându-se în țară, N. D. se consacră exclusiv cercetărilor și studiilor istorice, din care-și făcuse deja o statornică îndeletnicire. În acest timp, negreșit cu însemnată muncă anterioară, dânsul săvârși o întinsă și prețioasă lucrare istorică: scrisese, numai pe baza materialului publicat, dar cu rară conștiințiozitate adunat, acea istorie a revoluțiunii lui Horia, care, augmentată și refăcută în urmă, este și va rămâne, pentru noi, opera capitală a mult regretatului istoric. Faptul e înregistrat în Analele Societății Academice. Cu toate acestea, puțini, mai ales din cei ce știu că lucrarea s'a publicat mult mai târziu, îl vor fi cunoscând. În adevăr, în primăvara a. 1878, N. D. înaintă Societății Academice ms. acestei scrieri, împreună cu o petiție, prin care solicită un ajutor pentru cercetări arhivalice în Transilvania și Ungaria asupra epocii lui Horia și tipărirea lucrării pe spesele Societății (1).

Scrierea nu eră numai, cum s'ar putea presupune, o lucrare provizorie, ci o întreagă și, în convingerea autorului, atunci cel puțin, aproape definitivă reconstituire de total a revoluțiunii lui Horia,—o scriere destul de întinsă (vre-o 2000 de pp.), care, cetită, în parte, chiar în plenul academic și cercetată, în întregime, de fericitul Gh. Bariț, raportorul ei, deșteptă mult interes printre membrii Societății Academice (2). Firește dar că autorului i se acordă ajutorul solicitat pentru cercetările arhivalice necesare completării operii sale, care,

(1) Analele Societății Academice, tom. XI (1878), desb., pag. 17.

(2) Ibidem, tom. cit., pp. 20 sq. și 151 sq.

adausă și, poate, chiar refăcută, avea să fie prezentată din nou Societății Academice pentru tipărire (1).

Misiunea istorică pe care această învățată societate o încredință la 1878 lui N. D. și în care, pe lângă documentele horiane, dânsul avea să «culeagă orice alte documente cu interes pentru istoria Românilor în genere» (2) din arhivele ce va explora, fu un prilej bine venit pentru tânărul scriitor abia stabilit în țară de a-și pune în evidență față de membrii viitoarei Academii Române serioasa sa pregătire și deosebitul său interes pentru studiile istorice în genere și pentru epoca lui Horia în special. Cu ajutorul ce i l-a putut acorda modesta Societate Academică de atunci, cu o mie cinci sute de lei, la care se mai adause ulterior, la începutul a. 1879, încă o mie lei (3), N. D. cercetă, cu mare râvnă, în timp de 15 luni, 16 arhive și 12 bibliotec din Ungaria și Transilvania, și anume din Pesta, Oradea mare, Cluj, Alba Iulia, Sibiiu, Brașov, Deva, Târgul Mureșului, Abrud și Câmpeni, apoi vizită localitățile unde a fost teatrul evenimentelor mai însemnate din 1784 — 5, Zlatna, Cărpeneșul, Câmpenii, Albacul, Buceșul, Mihălenii, Cristiorul, Bradul, Mesteacănul și Valea Caianului, culegând cu scumpătate, din graiul bătrânilor și consăngenilor urmași ai fruntașilor revoluționari, tradițiile și știrile cu privire la ei și la evenimentele petrecute odinioară în aceste localități, devenite istorice.

Raportul general ce N. D. înaintă Academiei Române

(1) Ibidem, tom. cit., pp. 206 sq., 211 și 258.

(2) Analele Academiei Române, ser. II, tom. I, desb., p. 122 sq.

(3) Ibidem, tom. cit., p. 3.—Cf. și p. 215

la sfârșitul misiunii sale (1) e dovadă a bogatei și prețioasei recolte documentare ce el făcù pe urma neobositelor sale investigațiuni. În primul loc, peste 700 documente horiane, acte oficiale, necunoscute până aci, de cea mai mare însemnătate pentru luminarea epocii la care se referiau, scoase mai cu seamă din arhiva Cancelariei Aulice și din acea a Comisiunii Iankoviciane, arhive cari, pentru cei bătrâni, după expresia lui Bariț, fuseseră închise cu șapte lăcate apocaliptice (2); în al doilea loc, o sumă de prețioase mss. de vechi cronicе românești și de interesante expuneri istorice cu privire la trecutul Țărilor Române; în sfârșit, în al treilea loc, zeci de mss. necunoscute, rămase pe urma activității de benedictini a marilor scriitori dela sfârșitul veacului al XVIII-lea, Clain, Șincai și Maior, mai ales a celor doi dintâi, dimpreună cu o sumedenie de tot felul de documente și scrieri istorice și literare de importanță, cu privire la trecutul politic, bisericesc și cultural al Românilor de dincoace și de dincolo de munți.

Intreg acest material documentar fu strâns în 38 de vol. mss. și depus în biblioteca Academiei Române (3), care, apreciind după merit această întinsă și destoinică lucrare, alese pe N. D., în primăvara anului următor

(1) Publicat în *Anale*, ser. II, tom. II, desb., pp. 102—223. — Și separat: *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și Transilvaniei*, raport înaintat Academiei Române de —, București 1830, 124 pp., 4°. — Pentru împărtășiri și rapoarte parțiale din timpul misiunii, *Anale*, ser. II, tom. II, desb., pp. 22, 53 și 450.

(2) *Anale*, ser. II, tom. VII, desb., p. 174.

(3) Cf. I. Bianu și R. Caracș, *Catalogul manuscriptelor românești* (ale Academiei Române), vol. II, fasc. 1, București 1906, p. 75, No. 261—298.

(15 Aprilie 1881), membru corespondent al său (1), iar mai apoi, când Societatea istorică din Berlin ceru Academiei din București să-i recomande o persoană competentă, care să-i înainteze rapoarte anuale asupra producției noastre istoriografice pentru «Jahresberichte der Geschichtswissenschaft», ea recomandă tot pe N. D. (2), care rămase până la sfârșitul vieții referentul istoric român al marei publicații germane.

Istoria Revoluțiunii Deși, de felul său, puțin sensibil la **lui Horia.** orice distincțiune, totuși, în plină activitate fiind, încrederea ce i-o acordă Academia Română cu acest prilej trebui să-i fie de îndemn pentru lucrările sale viitoare, între cari, în cel dintâiu loc, eră *Istoria Revoluțiunii lui Horia*, care, acum, după descoperirea actelor ei oficiale, avea să fie, nu numai considerabil adausă, ci și, în mare parte, refăcută.

Patru ani ținū N. D. în ms. această operă, până ce o dete publicității, la sfârșitul anului 1884 (3), deci tocmai când neamul românesc amintiă a suta aniversare dela frângerea pe roată a capilor-eroi ai mișcării revoluționare dela 1784—5. N'o spune nicăeri, dar, de bună seamă, în sufletul discret al autorului opera sa a trebuit să fie un pios prinos adus acelei mult asuprite și nefericite iobăgimi, care, cu prețul vieții sale, se ridicase, spre a-și reclama și afirma, pe calea cea mai disperată,

(1) Anale, ser. II, tom. II, p. 455, și tom. III, pp. 3 și 230.

(2) Anale, ser. II, tom. VI, p. 125.

(3) *Istoria Revoluțiunii lui Horia în Transilvania și Ungaria*, 1784—1785, scrisă pe baza documentelor oficiale, de—, București 1884, 524 pp., 8°.

vechile sale drepturi naționale și justele sale pretențiuni la o viață socială mai bună, mai omenească.

Și, în adevăr, ce prinos mai ales se putea aduce revoluțiunii dela 1784—5 și conducătorilor ei, decât o carte de lumină, de dreptate, de adevăr și de dragoste, pentru o epocă istorică cufundată încă în întuneric și uitare și defăimată de mai toți cei ce o cercetaseră până atunci, nu numai cu tendențioasă pornire, dar chiar și cu vădită ură (1). Cel mai de seamă istoric al generațiunii trecute, marele Hasdeu, nu prea generos în aprecieri favorabile, când eră vorba a judeca opere de știință, zicea în sânul Academiei Române și scria despre «Revoluțiunea lui Horia» a lui N. D.: «Iată cea dintâiu și singura până acum lucrare pe deplin serioasă asupra istoriei moderne a Românilor, adică nepărtenitoare, scrisă cu spirit rece, combinând elementele sale într'un mod critic și, mai presus de toate, lucrare întemeiată pe cunoașterea directă a tuturor fântânilor» (2).

Aprecierea aceasta s'a menținut până astăzi și se va menține în viitor. Cel mai mare istoric al generațiunii noastre a avut, în altă formă, pentru această operă a lui N. D., aceeași judecată ca și Hasdeu (3). Și cu drept cuvânt. Căci, chiar în literatura noastră istorică mai nouă, sunt puține scrierile cari să fie construite pe izvoare directe mai complete ca aceasta și nu sunt multe acelea cari să fie întocmite cu mai bună critică și metodă,

---

(1) A se vedea, pentru aceasta, cap. II: Literatura revoluțiunii, din însăși scrierea lui N. D.

(2) Analele Academiei Române, ser. II, tom. VII, desb., p. 185 sq.

(3) N. Iorga, Oameni cari au fost, vol. I (Vălenii de Munte 1911), p. 484.

cu respect pentru adevăr și, în acelaș timp, cu dragoste pentru subiect ca aceasta. Nici unul din cele 42 de capitole ale cărții nu e inferior, din toate aceste puncte de vedere, altuia. Dela cel dintâiu, în care se afirmă caracterul social-național al revoluțiunii, până la cel din urmă, în care se trag interesante concluzii cu privire la dezvoltarea ce ar fi luat întreaga istorie a Regatului unguresc, dacă nu se urmăria, atunci ca și acum, în toate timpurile, distrugerea naționalităților susținătoare ale acestui stat, — cu ce bogăție de date și cu ce perfectă înțelegere istorică se face expunerea detaliată a cauzelor și a fazelor mișcării revoluționare românești dela 1784—5, o știu negreșit sau și-o amintesc mai toți cei ce au cetit această admirabilă carte a lui N. D.

Dacă locul mi-ar permite, nu numai că ași rezumă, în scurt, cuprinsul tuturor capitolului, dar ași reproduce anumite părți, pagini 'ntregi chiar, scrise simplu, cum-pătat, senin, fără afect, și totuși elocvente prin adevărul ce cuprind, mișcătoare prin suferințele ce expun și frumoase prin înălțarea de suflet ce comunică. Neputând face aceasta, nu mă pot opri însă, în schimb, de a nu recomanda îndeosebi lectura «Revoluțiunii lui Horia» tuturor, chiar și acelora ce au mai cetit-o. Căci vor rămăneă cel puțin cu acelaș folos, cu aceeaș mulțumire și cu aceleași sentimente, cu care a rămas cel ce scrie aceste rânduri, recetind, acum în urmă, după trecere de cincisprezece ani, cartea aceasta, care nu va fi multă vreme, poate chiar niciodată, înlocuită de o alta mai bună.

Firește dar că o asemenea scriere trebui să aibă, la timpul său, cea mai bună primire și cel mai larg

răsunset. Și avu — și una și alta. Academia Română, pe baza raportului fericților Gh. Bariț și B. P. Hasdeu (1), acordă autorului ei premiul Heliade Rădulescu din 1885. Dincolo însă, în credința preconcepută că scrierea e tendențioasă și urmărește scopuri străine de știință, fu judecată, negreșit fără prealabilă cercetare serioasă, ca periculoasă, retrăgându-i-se debitul postal pentru Ungaria.

Conștiința curată a istoricului nu putu trece peste acest fapt cu nepăsare. Protestă deci cu energie, prin autoritățile mijlocitoare, direct la guvernul unguresc, cerând să i se arate și să i se dovedească, nu o singură pagină, ci măcar un singur pasaj din întreaga întinsa sa operă, care să nu fie întemeiat pe documente istorice și pe acte oficiale, păstrate și scoase din arhivele Ungariei și Transilvaniei. Din provocarea aceasta așa de categorică și de energică se poate vedea cu câtă ușurință se lovise și se căutase a se obroci adevărul istoric. Se făcu sau nu cercetarea cerută de N. D., nu știm; destul că opreliștea se ridică deasupra scrierii sale, care a putut și poate fi deci citită și în Ungaria (2).

Idei dominante în activitatea istorică a lui N. D. Am stăruit mai mult asupra acestei opere a lui N. D. pentru că, precum am mai spus-o, ea e, pentru istoriografia noastră națională, opera sa capitală, pentru că consacra apoi, definitiv, reputația istorică a autorului și

(1) Analele Academiei, tom. cit., pp. 172 sq. și 185 sq.

(2) Actele publicate în memoriul cit. al d-lui dr. C. I. Istrati, p. 28. — Aci se mai citează și două broșuri polemice ale lui Hunfalvi Paul, împotriva scrierilor istorice ale lui N. D., pe cari însă, necunoscând limba ungară și neavându-le nici la îndemână, mă mulțumesc a le semnală numai.

pentru că, în fine, cuprinde, într'o largă și temeinică expunere (1), pentru întâia oară, nu numai în activitatea publicistică a lui N. D., dar chiar în literatura noastră istorică, constatări ce au rămas dominante dealungul întregii sale activități istorice.

Anume că vechia organizare politică și socială a Românilor avea un caracter specific militar, bazată pe un antic drept românesc consuetudinar, și că rezistența noastră în trecut se datorește, mai ales, valorii ostășești a neamului, întocmit în grupe cu teritorii naționale. Și aceasta nu numai dincolo de Carpați—dela Oituz și Rodna până'n Bihor și Banat, ba chiar până'n Croația, și dela Hațeg și Făgăraș până'n Maramureș și Bereg, ci și de ceastălaltă parte a Carpaților—de-a dreapta și de-a stânga Oltului, și în Moldova toată, până la Nistru, ba chiar și mai departe, iar peste Dunăre—la Românii din Balcani și Pind. Peste tot locul deci, dela un capăt la altul al pământului românesc, numai grupuri ale acelueaș neam, cuprinse în teritorii organizate și administrate militărește, cu voievozi, bani, cnezi și duci în frunte, cu boierimea—nobile de origine ostășească—în arme și cu țărâtime liberă de călăreți și pedestrași, îndatorată a apăra castrele, de unde și numirea de castrensi, a păzi fruntariile și a purta războaiele.

Organizarea această ostășească a strămoșilor noștri, de mult înmormântată, trăia aievea în intuiția istorică a lui N. D., ca și viața de secole a neamului din această epocă a sa militară, în care Românii s'au afirmat cu vigoare, în expedițiuni ce s'au întins—cum însuși se

---

(1) Cap. Românii în epoca militară.

exprimă într'un loc—de o parte până în Sicilia și margrafiatul Brandenburgului, de altă parte până în Bosnia și peninsula Crimului. — Și istoricul dominat de aceste realități și viziuni istorice arată cum, atunci când vechea organizațiune militară românească a fost distrusă dincolo de munți și anihilată aci, dincoace, s'a distrus și s'a anihilat însăși viața militară și, odată cu dânsa, viața politică națională a neamului.

Aceste idei au fost dominante în întreaga activitate a lui N. D., întemeiate fiind pe constatări istorice, pe cari le-a expus mai întâiu în «Revoluțiunea lui Horia», în cap. Românii în epoca militară, și pe cari le-a întărit și dezvoltat apoi mereu în cercetările și studiile sale, din cari însă, durere, n'a dat de cât prea puțin la lumină, cea mai mare parte a lor rămânând închise în mulțimea de note și mss. lăsate după moarte.—A urmări deci aceste lucrări, pe cât au fost publicate, însemnează a fixa una din laturile de samă ale activității istorice a lui N. D.

Monumente pentru Pre modelul prețioasei colecții de do-
istoria țării Făgă- cumente ce publică în 1878, pentru
rașului. istoria Banatului de Severin, Frideric Pesty, și din care tânărul istoric român reconstituise organizarea și viața militară a districtelor românești bănățene, ca unul ce crescuse în țara Hațegului și trăise în țara Făgărașului, ținuturi clasice românești, în cari a viat, mai mult ca în ori cari altele, vechea organizare militară a Românilor,—N. D. se simți îndemnat a face cercetări speciale asupra trecutului acestor ținuturi, în scop de a publică, ca și Pesty, la un loc, materialul documentar ce oglindia vechea lor organizare

militară românească. Astfel, în 1882 și 83, tipări, în «Columna lui Traian» a lui Hasdeu (1), cu tot aparatul critic necesar, ale sale *Monumente pentru istoria țării Făgărașului* (2), o frumoasă și importantă colecție de documente din arhiva fratelui său Aron, din care se vedeă limpede cum și ce fel eră întocmirea socială, politică, judiciară și militară a fostei boerimi române din Făgăraș, care aveă nu numai îndatoriri de servicii militare, ci și de funcțiuni publice, administrative și judecătorești.

N. D. studie de asemenea, sub acest raport, și țara Hațegului, care, cu ținutul Hinedoarei și al Devej, alcătuiă odinioară iarăși un district militar românesc. Studiul acesta nu-l dădă însă la iveală de cât mai târziu și numai în parte, cum vom aveă prilej să arătăm, în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie»: *Chinezatul familiei Basaraba din țara Hațegului* (3).

Domnii glorioși și Căpitani celebri ai Țărilor Române. Dar interesul istoric al lui N. D. nu se mărginî numai la cunoașterea organizațiunii militare a vechilor teritorii naționale, ci trecă la viața ostășească a neamului însăși, la luptele mari și grele pe cari Domnii Românilor, de la marele Basarab al Țării Românești și Bogdan-Vodă Bătrânul al Moldovei, până la regele Carol I al României, trebuiră să le susțină cu puternicii și mulții lor

(1) Vol. IX (seria nouă: III), 1882, pp. 1 — 18, 94 — 102, 161 — 67, 217 — 26, 344 — 53, 430 — 52, 553 — 69, și vol. X (seria nouă: IV), 1883, pp. 1 — 15, 174 — 91, 292 — 310, 430 — 44.

(2) Tipărită și aparte, sub titlul de mai sus: București 1885, 154 pp., 8° mare.

(3) An. IV (1902), vol. VIII, pp. 50 — 73.

vrășmași, pentru păstrarea și recăștigarea independenței lor naționale, astfel că, atunci când fu rugat de Ministerul de Războiu să prezinte «un tablou despre Căpitanii iluștri ai Țărilor Române, în care să se rezumeze întreg trecutul nostru glorios» (1), el putu întocmi, cu ușurință, un «breviar istoric pentru războaiele mari și învingerile strălucite ale oștirilor române», pe care-l intitulă: *Domnii glorioși și Căpitanii celebri ai Țărilor Române* și din care redactă, definitiv, numai partea întâia: Regatul României (Țara Românească și Moldova).

Scrierea eră gata încă dela 1895 și a fost anunțată ca atare în biografia autorului din «Enciclopedia Română». Dacă n'a fost dată la lumină, e pentru că N. D. ținea să întocmească și o a doua parte, pentru Ardeal și Țara Ungurească, pentru care strânsese deja materialul, ba chiar începuse a-l redacta (2). Alte lucrări, cari-l absorbiră cu totul, nu i-au dat însă răgaz s'o termine. Astfel scrierea a rămas în ms. aproape douăzeci de ani, așa cum a fost redactată la început, fără ca autorul ei, care în acest timp făcuse noi și întinse cercetări în domeniul istoriei noastre militare (3), să fi avut măcar timpul de a reveni asupra ei, completând-o, cum a făcut, ocazional, cu anumite părți ale ei, și punând-o în curent cu rezultatul noilor cercetări istorice.

Totuși, după propunerea celui ce scrie aceste pagini, ea s'a publicat, acum de curând, sub auspiciile

(1) Cf. memoriul d-lui dr. C. I. Istrati, p. 41.

(2) Ibidem, p. 43.

(3) Intre altele adunase material mult pentru o Istorie militară generală a Românilor, a căreia întâie capitole se găsesc menționate, după ms. lui N. D., în memoriul d-lui dr. C. I. Istrati p. 44.

«Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român», astfel cum a rămas dela mult regretatul ei autor, fără modificări sau completări, ci numai cu revizuirea din nou a izvoarelor. Aceasta pentrucă, scrierea lui N. D. este în primul loc educativă și numai în al doilea loc istorică. Valoarea ei ca atare constă în faptul că pune în circulație mai largă pagini și fragmente din vechi cronice și documente mai puțin cunoscute, provenind, mare parte, dela foștii inimiți de pe vremuri ai Românilor și mărturisind bravura militară alor noștri și învingerile suferite de ei, de vrășmași, pe pământul Țărilor Române; încolo ea e întocmită după izvoare și scrieri destul de cunoscute, cari au dat la iveală fapte și date comune azi tuturor cărților de istorie. Dat fiind însă că paginile ei cuprind credințe și exprimă sentimente de natură a mări încrederea noastră în virtuțile militare ale neamului, poate fi, cum am spus, o bună carte de educație patriotică, cuvânt pentru care s'a și publicat.

Alte scrieri de istorie militară ale lui N. D.

În legătură cu aceasta ultimă scriere a lui N. D., avem un șir întreg de alte lucrări ale sale, din domeniul istoriei militare, publicate mai ales în revistele de specialitate.

Astfel sunt două capitole din chiar «Domnii glorioși și Căpitani celebri», cari, revăzute și întregite, au fost tipărite în «Buletinul armatei și al marinei». Anume: *Războiul din 1330 între Carol Robert, regele Ungariei, și Basarab, voivodul Țării Românești* (1), și *Războiul dela 1369—1370 între Ludovic I, regele*

Ungariei, și Vladislav Basarab, domnul Țării Românești (1).

Sunt apoi scrierile publicate în «România militară», revista oficială a Statului major al armatei, în timpul când N. D. fu chemat în comitetul de redacție al acestei reviste (1902—1904), ca referent istoric (2).

Cea dintâiu din aceste scrieri e studiul: *Originea și importanța istorică a cavaleriei române* (3), studiu ce păcat că a rămas așa de puțin cunoscut și apreciat. Căci el vădește nu numai belșugul de izvoare și scrieri speciale, pe cari N. D. le avea totdeauna la îndemână în cercetările sale, ci și seriozitatea și temeinicia rezultatelor ce el putea să aducă științei noastre istorice. Scrierea aceasta stă împotriva aceloră înclinați a crede, în timpul din urmă, că neobositul și eruditul istoric trăiește într-o lume cu totul străină preocupărilor istorice pozitive. Căci, cu toate că N. D. s'a depărtat enorm, în anii din urmă, în cercetările sale, de terenul istoriei noastre naționale, el n'a pierdut nici odată contactul cu aceasta. Dovadă, între altele, e chiar mica monografie de care vorbim, unde, deși înaintând în cercetarea originii cavaleriei din țările noastre, peste Romani, Daci și Traci, până la Pelasgi, totuși revine 'ndată și, numai pe temeiuri de izvoare directe și sigure, ne arată cum cavaleria română e cunoscută în istorie înainte încă de fondarea primelor voievodate și cum ea a fost elementul de căpetenie al vechei con-

(1) Acelaș an, No. 9 (Septembrie).

(2) România Militară, an. VII, vol. XIII, p. 253.

(3) An. IV, 1901, pp. 143—184.—Și separat: București 1901, 44 pp. 8° mic.

stituții militare române precum și forța principală în războaiele statelor române. Ne vedește apoi importanța ei în istoria noastră militară, dându-ne, în ultimele capitole, bogate și prețioase lămuriri despre vechia armătură și îmbrăcăminte a cavaleriei române, cum și despre caii de războiu ai țărilor noastre până în sec. al XVIII-lea.

După acest studiu, N. D. tipărește, tot în «România militară», încă câteva alte scrieri, din cari una — *Războaiele lui Ștefan cel Mare după istoricii poloni Długosz și Cromer* (1) — se poate privi ca o completare a capitoului respectiv din «Domnii glorioși și Căpitani celebri», iar celelalte — *Aniversarea de patru secole dela moartea lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei* (2), *Serbările dela Putna în amintirea lui Ștefan cel Mare* (3) și *Principele și regele Carol I* (4) — ca scrieri ocazionale, festive, nu mai puțin conștiincios și interesant lucrate ca celelalte.

Aparte trebuiesc menționate două ultime scrieri ce N. D. tipări în aceeaș revistă : *Tabula Traiana și cele*

(1) An. V, 1902, pp. 83—94, 173—83, 243—53 și 399—412. — Tipărită și în Revistă pentru istorie, arheologie și filologie, an. IV (1902), vol. VIII, pp. 170—208, și reproducă, după cât îmi amintesc, și în Gazeta Transilvaniei din acea vreme.

(2) România Militară, an. VII, 1904, vol. XIII, pp. 587—607 — Și separat: București 1904, 24 pp., 8°. — Cuprinde o expunere a luptelor lui Ștefan cel Mare cu Ungurii, Turcii și Polonii.

(3) Ibidem, an. VII, 1904, vol. XIV, pp. 50—61. — O relație asupra serbărilor ținute cu ocaziunea aniversării a patru secole de la moartea lui Ștefan cel Mare.

(4) Ibidem, an. IX, 1906, No. jubilar, pp. 525—66. — O expunere a domniei regelui Carol, făcută în mare parte după Memoriile M. S., cu prilejul jubileului de 40 de ani ai domniei Sale.

două sisteme ale drumului strategic roman din Clisura Dunării (1) și *Sistema ortografică a limbii române* (2).

Cea dintâiu e interesantă prin faptul că, din explicarea figurilor alegorice ce împodobesc tabla comemorativă a lui Traian, din sus de Orșova, N. D. caută a determina natura lucrărilor întreprinse de marele împărat la Porțile de Fier ale Dunării, ceea ce nu s'a putut încă definitiv hotări prin restabilirea textului inscripției comemorative, pe care patru mari și erudiți epigrafiști au făcut-o până acum în patru feluri deosebite.

A doua scriere e un tratat plin de seriozitate și de știință, în care autorul expune cestiunea problemei ortografice la Romani, de când ea a început să preocupe pe învățații noștri dela sfârșitul sec. XVIII, până la stabilirea sistemului ortografic a Academiei Române dela 1880-81, pe care o analizează amănunțit, arătându-și propriile sale păreri în această materie.

Publicarea acestui tratat în o revistă de specialitate militară se explică numai prin necesitatea sufletească a autorului de a-și exprima și afirma principiile sale într-o cestiune, care, după dânsul, privia ființa etnică însăși a neamului și, poate, prin dorința lui a da și cititorilor acestei publicații îndreptări și lămuriri pentru înțelegerea și aplicarea rațională a singurei sisteme ortografice, ce, după părerea lui N. D., eră de admis: aceea fonetică, temperată prin necesități etimologice. Cum vedem deci, tratatul merită o cercerare mai

(1) România militară, an. VI, 1903, vol. XII, pp. 173-181.—Și separat: București 1903, 12 pp., 8°

(2) Ibidem, an. VI, 1903, vol. XII, pp. 206-19, 484-506, 562-85, și an. VII, 1903, vol. XIII, pp. 59-69.—Și separat: București 1904, 74 pp., 8°.

de aproape. Înainte însă de a o face, cred necesar câteva considerații asupra ultimelor scrieri mai sus amintite ale lui N. D. din domeniul istoriei militare.

Aceste scrieri, în deosebire de celelalte, ce constituiesc activitatea specific științifică a autorului lor, trebuiesc privite mai mult ca produsul activității sale profesionale, ca s'o numesc astfel, adică în legătură cu funcțiunea sa de bibliotecar al Statului major al armatei, funcțiune modestă, în care însă N. D. pare a se fi simțit destul de bine, în tot cazul mulțumit. Altfel nu s'ar explica cum, într-o societate în care atâția alții, mult mai puțin înzestrați, învățați și harnici de cât dânsul, au făcut cariere frumoase, el a rămas locului, — nerăvnind, ba chiar refuzând, situații mai bune. De altfel lucrul e explicabil la o natură ca a dânsului, care a dat vieții, materialicește, cât mai puțin, ca să poată da, în schimb, sufletește, idealului său, cât mai mult.

Negreșit apoi că în această lume militară, cu disciplină și ierarhie — însuși eră ofițer asimilat — unde eră iubit și prețuit, el, care a văzut în trecut și vedeă în viitor în armată tot rostul neamului, s'a găsit în mediul cel mai prielnic ce l-a putut avea în societatea noastră, departe de meschinăriile vieții comune, pe cari le-a ocolit cu multă seninătate, și departe de luptele lipsite de ideal ale vieții politice, pe care le-a detestat, văzând în ele, o știu bine, în momente de sigur de prea mare amărăciune, incapacitatea de a ne organiza și conduce de sine...

Sistema ortografică a limbii române. Aceste zise, să revenim la sistema ortografică a limbii române, scriere ce ne arată, înainte de toate, că N. D., ca și marii lite-

rați dela sfârșitul sec. XVIII, nu eră preocupat numai de problemele istorice capitale ale neamului, ci și, în strânsă legătură cu acestea și cu egal interes pentru ele, de cestiunile serioase ale limbii române, între cari acea a unificării și stabilirii ortografiei, — cestiune ce, constată el cu durere, nu mai e privită cu interesul și seriozitatea de odinioară.

De aceia, în scrierea de care ne ocupăm, după ce arată că studiul limbii române, în special cestiunea ortografiei, a fost, mai bine de un secol, patrimoniul aproape exclusiv al literaților și învățaților ardeleni, între cari strălucește Timoteiu Cipariu, — ne dă, în întâia parte a tratatului său, o completă expunere istorică a lucrărilor pe cari Societatea Academică, întemeiată anume pentru a determină ortografia, a elaboră gramatica și a realiză dicționarul limbii române, le-a făcut, dela 1866 până la 1895, în scopul de-a unifică și stabili ortografia noastră, stăruiește asupra sistemului etimologic, temperat prin concesii fonetice, dela 1868—69, și se oprește asupra sistemului fonetic, temperat prin necesități etimologice, dela 1880—81.

În partea a doua a scrierii sale, N. D. analizează și explică în chip amănunțit sistemul din urmă, în scop de a da soluțiuni la toate cestiunile dubioase și dificile ce se pot ivi în aplicarea principiilor formulate în regulile ortografice stabilite la 1880—81, nu «expunând părerile noastre — zice textual autorul — ci mergând pe urmele Academiei, având în vedere principiile ortografice ce rezultă din spiritul deciziunilor sale.». «Iar dacă însă — citez mai departe, ca să se vadă de ce spirit înalt, științific și național, eră condus N. D. în lucrările

sale — «dacă însă, scria el, câte odată noi vom exprima și alte păreri, dacă vom cercă să punem în lumină și alte considerațiuni de cât acele ce par a rezultă din deciziunile Academiei, aceasta o facem numai conduși de dorința de a păstră caracterul esențial al limbii române ca o limbă poporală latină, de a nu rumpe cu religionea ce am avut-o totdeauna pentru înalta origine a limbii noastre, de a-i da și în viitor o dezvoltare conformă cu legile sale istorice, fiindcă limba este națiunea și când o limbă se distruge, se distruge și poporul».

Urmează apoi o lungă cercetare, plină de bun simț și pricepere, a fiecărei din cele 16 regule date în sistemul ortografic analizat, — cercetare din care se poate vedea, încă odată, temeinicia cunoștințelor și seriozitatea spiritului lui N. D., care, dacă nu-și putea expune părerile și principiile sale în această materie în sânul Academiei, unde tocmai atunci se întocmîa noua sistemă ortografică, sub regimul căreia ne aflăm, își făcea o datorie de conștiință națională, tratându-le în scrieri speciale, ca aceasta de care vorbim.

Analizând astfel regulile sistemului ortografic fonetic, temperat prin necesități etimologice, cum se zicea, sistem, pe care, de altfel, vom vedea îndată, el îl admitea numai prin necesitate, — N. D. conchide că, deși prin el s'a simplificat mult, foarte mult ortografia, totuși neregularitatea în scriere a continuat a domni și mai departe. Cestiunea ortografică eră deci, pentru dânsul, în acelaș stadiu serios ca și la 1880, la 1866, ba chiar la 1820, când o trată Petru Maior în *Lexiconul Budan*, trei zeci și nouă de ani după ce ea începuse a fi dezbătută de gramaticii și literații români.

În sfârșit, în ultima parte a tratatului său, autorul arată cari sunt acele păreri și considerațiuni deosebite, despre cari făcea mențiune în paragraful ce am citat mai sus textual din scrierea sa. Ele sunt două.

Întâia. În ce privește semnele diacritice (acente, semilune și sedile), pe cari sistemul ortografic fonetic dela '80-81 le-a readoptat față de sistemul etimologic dela '67-69, care le exclusese, ca rămășițe din alfabetul cirilic, N. D. e de părere a se elimina iarăș din scriere, întru cât întrebuițarea lor «întunecă fața și caracterul latin al limbii române, înfățișind-o ca pe una din cele mai corupte limbi romanice». Pe lângă aceasta, faptul că noi Românii, în locul alfabetului pur latin, întrebuițăm un alfabet latin modificat, ca Polonii, Bohemii, Slovaci, ne pune în rând cu Slavii catolicizați, — motiv singur pentru care această ortografie slavizată, acest «nou cirilism», trebuie înlocuit, «căci — încheiă autorul — nu se va putea nega că există un mare dezacord între romanitatea noastră și ortografia slavizată».

A doua. În ce privește tendențele tot mai pronunțate de a extinde aplicarea principiului fonetic în scriere, — N. D., ca partizan hotărât al unei ortografii, «care să oglindească limba, nu numai în spiritul, ci și în formele și structura ei», etimologică deci, nu vede alt mijloc, pentru a se împiedeca coruperea limbii prin scrierea fonetică fără de nici un respect pentru legile etimologice, decât întocmirea unei gramatici raționale a limbii române, care lipsește, căci Gramatica lui Cipariu a fost scoasă din uz prin introducerea regulilor ortografice votate de Academie la '81 și '95. Mai întâiu deci gramatică și numai apoi ortografie, care, în nici un caz, nu

poate și nu trebuie să fie fonetică, «căci—zice el într'un loc—din punct de vedere al științei, și noi înțelegem aci al gramaticiei, fonetismul nu are și nu va avea nici odată o sistemă metodică».

În definitiv deci, deși, prin necesitate, adoptase și observă însuși în scrierile sale sistema ortografică fonetică de la '81, N. D. era, în principiu, partizan și susținător al vechii ortografii etimologice de la '67, în formele ei cele mai radicale.

Aceste sunt părerile și principiile lui N. D. în cestiunea scrierii limbii românești, pe cari anume le-am scos în evidență, pentru că numai cunoscându-le vom putea pătrunde și înțelege structura sufletească a acestui bărbat. Căci, evident, cine emitea și susținea astfel de păreri și principii la 1904, când Academia Română părăsia cu totul principiul etimologic în scriere și adopta ortografia pur fonetică, nu mai era în nota vremii. Asupra lui plană încă spiritul științific și sentimentul național al celor doi mari preoți ai limbii române—Petru Maior și Timoteiu Cipariu. Asta nu însemnează însă că N. D. era un retrograd, care nu mai înțelegea duhul vremurilor noi. Nu, căci o inteligență ca a dânsului, în permanentă elaborare, nu se putea petrifica. Explicarea e alta. Structura sufletească a lui N. D. era aceea a caracterelor cu convingeri statornice și sentimente adânci, pe cari înțelegea a și le afirma, la necesitate, chiar împotriva tuturor.

Aceasta îl ținea deasupra vremii sale, lăsând ca oamenii cu idei și credințe noi să treacă înainte, iar el rămânând neschimbat pe lângă convingerile și sentimentele sale. Ve-

deă el bine că distanța în această privință se accentua tot mai mult între dânsul și aceștia. Vedeă chiar că nu mai e înțeles. Totuși, caracter firm, nu și-a părăsit părerile și n'a renunțat la principiile sale, dizolvându-se, ca atâți alții, în lumea cea nouă, ci s'a retras de ea, s'a izolat tot mai mult, trăind în lumea credințelor și sentimentelor sale, conștient și mândru de sine, indiferent, poate chiar disprețuitor, față de lumea cea nouă, în care tăria convingerilor i se părea a fluctua și puterea sentimentelor a scădea tot mai mult.

Așa a fost sufletește N. D. și numai înțelegându-l astfel vom putea aprecia și judeca cu dreptate rostul activității sale, la care trecem acum mai departe.

Note critice asupra   Format, cum am văzut, la școala
«Teoriei lui Roesler»   istorică și lingvistică a marilor învățați
de A. D. Xenopol.   ardeleni, N. D., nu numai în cestiuni de limbă, ci și în cestiuni de istorie, țineă să meargă pe urmele acestora, ales în ce privește cele două cestiuni capitale—originea și stăruința noastră ca neam în vechia patrie. Aceasta se vede și din broșura ce publică la începutul anului 1885, intitulată: *Note critice la scrierea d-lui A. D. Xenopol «Teoria lui Roesler»* (1), unde combate, cu asprime, tot ceia ce eră în cartea distinsului profesor ieșean în contrazicere cu adevărul istoric, așa cum îl cunoșteă și înțelegeă N. D.,

(1) București 1885, 60 pp., 8°. — Tipărită mai întâiu sub pseudonimul, semnificativ pentru tendințele autorului, «Un Român», în revista lui I. Nenițescu «Țara Nouă», a. II (1885), No. 2 și 3 (pp. 40—82). — Tot în această revistă (acelaș an, pp. 97—102), N. D. a tipărit și câteva documente — traduse din colecția Hurmuzaki — privitoare la Mihai Vodă Viteazul.

și cu părerile școalei istorice române ardelenе, așa cum fuseseră ele formulate de Petru Maior în deosebi.

Astfel N. D. combate teoria contrară originеi noastre curat romane cu argumentele acestuia, arătând că, spre onoarea științei române, ele au fost în urmă acceptate de toți învățații români și străini, chiar și de aceia cari în cestiunea post-romană au rămas adversarii lui Petru Maior și ai școalei istorice române — cu Roesler însuși în frunte. Ce privește cestiunea stăruinții poporului român în Dacia în evul mediu, N. D. combate cu energie teoriile, susținute de d. Xenopol, despre viața nomadă și neorganizată a poporului român în mileniul trecut, despre pătrunderea și așezarea Slavilor în Dacia, despre conviețuirea timp de veacuri a Românilor cu Slavii și despre înrăurirea particulară, de sânge, de limbă, de cultură, ce aceștia ar fi exercitat-o asupra strămoșilor noștri, zicând că tânărul — pe atunci — istoric ieșean nu susține în scrierea sa, cum crede, vechimea Românilor în Dacia, ci dimpotrivă a Slavilor, că el nu cercetează traiul de veacuri al acelora, ci al acestora, că, în fine, nu combate «Teoria lui Roesler», ci formulează și introduce în istoriografia națională o nouă teorie, acea slavică, pe care criticul o consideră reprobabilă din toate punctele de vedere și de-a dreptul periculoasă pentru educația spirituală și națională a tinerimii mai ales. Și toate acestea pe un ton aspru, puțin obișnuit lui N. D., care însă revine la dănsul—și faptul e caracteristic—ori de câte ori i se prezintă ocazia să aprecieze scrieri istorice ale distinsului profesor universitar din Iași.

Așa dar aceleași idei cardinale ale generațiilor pre-

cedente se regăsesc și în scrierea lui N. D.—nobila noastră origine romană și puritatea noastră etnică, ca rasă, fără amestecul și influența neamurilor străine, Slavilor în deosebi. Constatarea aceasta contribuie deasemenea la cunoașterea personalității științifice a regretatului nostru istoric. De aceea o și reținem din întreaga sa scriere critică. Căci, ce privește conținutul special al acesteia, argumentele și dovezile cu cari dânsul își apără și susține părerile în cestiunile ce formează obiectul polemicii de acum aproape trei decenii, — interesează prea puțin astăzi, întru cât istoria și-a spus cuvântul său, în cele mai multe cazuri definitiv, asupra lor. Ceia ce trebuie totuși de remarcat e că N. D. tratează cestiunea ca un specialist, care cunoaște bine întreaga literatură referitoare la ea, veche și nouă, indigenă și străină, și care făcuse chiar cercetări personale, mai ales pe baza marilor colecții de documente medievale ungurești, pe cari, se vede, le cunoaște foarte bine.

Documentele publicate în colecția Hurmuzaki   Și în adevăr, cei ce au urmărit activitatea lui N. D. știu că aceste cercetări le făcuse dânsul mai întâiu pentru studierea cestiunii cu care se ocupase în deosebi, vechia organizațiune socială și politică a Românilor. În acest scop scrutasese mai toate colecțiile de documente în cari putea presupune că va găsi material sub acest raport, astfel că, la 1884, când comisiunea pentru publicarea documentelor Hurmuzaki, în fruntea căreia se găsea d. D. A. Sturdza(1), i se adresă pentru a colecta

(1). Cf. Analele Academiei Române, ser. II, tom. VII, desb., p. 53.

și reedită materialul documentar, accesibil, de proveniență străină, privitor la Români, înainte de 1575, putem susține că N. D. cercetase și cunoștea aproape întreg acest material, cuprins în colecțiile de documente ungare, polone și slave-meridionale. — Totuși numai după trei ani începă publicarea lor. Aceasta fiindcă, pe lângă adunarea și orânduirea materialului, pentru o parte din documentele mai vechi s'a simțit trebuința unei colaționări cu originalele registrelor pontificale din Arhivele Vaticanului, în care scop N. D. trebui să meargă și să rămână mai mult timp la Roma.

E a doua sa misiune științifică, cu care ocazie merse mai întâiu la Argram, unde studie istoria Vlahilor din Croația meridională, apoi în Istria, unde cercetă viața Românilor de acolo și în urmă în Dalmația, unde lucră în vestitele arhive ragusane. De aci trecu la Roma, unde colaționează, cum am spus, timp de șapte luni, regestele pontificale, cari încep cu sec. al VII-ea. La sfârșit întreprinse o călătorie de studii în Campania Napolitană, Apulia, Calabria și Sicilia, pentru a cunoaște de visu viața și obiceiurile locuitorilor din aceste regiuni (1).

Rezultatele acestei noi misiuni științifice — acel «însemnat material istoric și epigrafic», de care amintește însuși răposatul istoric în notele sale autobiografice — nu le cunoaștem. N. D. n'a publicat nimic asupra ei. Negreșit însă, în mss. sale se vor fi aflând lucruri interesante. Ori cum, ce privește materialul documentar, nu se vede a fi descoperit ceva nou mai de seamă, căci

---

(1) Pentru această călătorie de studii, cf. notele auto-biografice ale lui N. D. în memoriul d-lui dr. C. I. Istrati, p. 36.

nu găsim așa ceva în colecția Hurmuzaki, în care el publică, timp de zece ani, de la 1887 până la 1897, șase mari volume (1), cuprinzând câteva mii de documente de proveniență externă, dintre anii 1199—1575, «privitoare nu numai de-a-dreptul la țările și la poporul român, ci și — scrie editorul în prefața celui dintâiu volum — la evenimentele mai importante petrecute în țările vecine, cari însă au atins în mod indirect viața și dezvoltarea noastră națională»; căci, în lipsă de documente indigene până în sec. al XIV, scrie el, cu deplină dreptate, ceva mai încolo, «orice document relativ la țările române, înainte de acest secol, ocupă un loc foarte însemnat în cunoașterea fazelor și evenimentelor prin care a trecut poporul român până atunci».

În cadrul acesta, destul de larg, N. D. publică, în colecția Hurmuzaki, cum am zis, șase volume de documente. În ultimul, tipărit la 1897, el ne arată că în colecționarea întinsului material istoric ce făcu pentru marea publicație, acum a Academiei Române, a avut în vedere elementul românesc de pretutindene, în toate manifestările lui de viață — politică, culturală, militară, socială, economică etc. Iar ce privește publicarea documentelor, ținând seamă de faptul că unul și acelaș iz-

---

(1) Vol. I, par. 1, București 1887, 4° mare, 701 pp., cu 553 doc. (1199 — 1345); vol. I, par. 2, București 1890, 4° mare, 889 pp., cu 888 doc. (1346 — 1450); vol. II, par. 2, București 1891, 4° mare, 730 pp., cu 534 doc. (1451 — 1510); vol. II, par. 3, București 1892, 4° mare, 748 pp., cu 462 doc. (1510 — 1530); vol. II, par. 4, București 1894, 4° mare, 756 pp., cu 446 doc. (1531 — 1552); vol. II, par. 5, București 1897, 4° mare, 770 pp., cu 413 doc. (1552 — 1575). — Vol. I, 2, II, 2 și II, 3, cuprind, în apendice, și documente slavone, cu traduceri latine, publicate de Prof. E. Kalužniacki din Cernăuți.

vor poate fi cercetat din multe și felurite puncte de vedere, a crezut că e bine să le tipărească în întregime, nu numai fragmentar.

Astfel, prin publicarea sistematică, într'un corpus indigen, a tuturor documentelor externe privitoare la istoria mai veche a Românilor, documente împrăștiate și înmormântate prin o mulțime de colecții vechi și noi, din cari unele foarte rari, altele greu accesibile, — N. D. a facilitat, în cea mai largă măsură, progresul studiilor istorice. Dovadă sunt scrierile speciale ce s'au publicat de atunci înapoi, bazate pe investigațiuni făcute cu ajutorul documentelor cuprinse în întinsa sa culegere. Din acest punct de vedere deci, partea de colaborare ce el a pus-o la publicarea colecției Hurmuzaki trebuie socotită ca una din lucrările sale cele mai de seamă și, desigur, prin continuarea ei, prețul activității sale istorice ar fi câștigat mult.

Dar regretatul istoric, concentrându-și, cum se va vedea, cu mulți ani înainte încă, tot interesul și toate puterile sale la o mare operă de sinteză istorică, mult depărtată însă trecutului nostru românesc, se văzu nevoit a renunța la continuarea acestei publicațiuni. O spune lămurit în adresa ce înaintă cu acest prilej Academiei Române (1). E opera despre care se vorbea mult încă fiind autorul în viață și pe care «Enciclopedia Română» o anunță, la timpul său, sub titlul: *Istoria poporului român de la originile sale până la întemeierea noilor Principate Române*, — aceeași despre care d-l dr. C. I. Istrati întreține Academia

(1) Publicată în memoriul d-lui dr. C. I. Istrati, p. 47.

Română în şedinţele de la 22 şi 23 Mai 1912 şi pe care N. D. a tipărit-o aproape în întregime sub titlul: *Dacia preistorică*.

Cum a ajuns autorul de la «Istoria poporului român înainte de întemeierea Principatelor» la «Dacia preistorică», vom cere să arătăm în cele următoare.

Studiul tradiţiunilor şi anticităţilor ţărilor române. Din titlul enunţat mai sus, reese că gândul lui N. D., la început, fusese ca plănuita lui operă să cuprindă şi acea grea lucrare istorică, pe care Academia Română caută de atâta vreme a o stimula şi scoate la iveală cu cel mai mare premiu pe care l-a publicat până acum — premiul Alexandru Ioan Cuza, pentru «Istoria Românilor de la Aurelian până la fondarea Principatelor.»

În această direcţiune am văzut de altfel că-şi îndreptase mai de mult N. D. investigaţiile sale istorice, de când se apucase a studia vechia organizaţie politică şi socială a Românilor în evul mediu. Cum însă, pentru urmărirea cât mai departe în trecut a acestei cestiuni, deci a vieţii Românilor în mileniul trecut, în izvoarele scrise, indigene şi străine, cercetate şi dezbătute din destul şi până atunci, nu putea găsi mărturii suficiente, el se apucă de cercetarea izvoarelor nescrise — tradiţiunile istorice şi anticităţile ţărilor locuite de Români, în studiul aprofundat al cărora nu se îndoia că va găsi preţioase mărturii istorice.

«Căci — scria N. D. — tot pământul ce a format odată teritoriul vechii Dacie este plin de anticităţi şi de tradiţiuni din epoca romană, din epoca antromană şi medievală», şi «ar fi o neglijenţă din partea istoricului

care se ocupă cu anticitatea poporului român, ca să lase neconsiderată și nestudiată această importantă fântână istorică, acest tezaur vast de legende și anticități, ce-l întâmpinăm la tot pasul pe pământul țărilor locuite de Români».

Incredințat apoi că, «pentru știința istorică, în sensul modern și în sensul direcțiunii pozitive a viitorului, tradițiunile istorice sunt un neprețuit tezaur», se apucă de studiul temeinic al acestora. Zic temeinic, pentru că și mai înainte N. D. se îndeletnicise cu astfel de studii. Căci ne amintim că, dela începutul activității sale de scriitor încă, el urmăria, în articole și studii publicate în «Familia» și în «Orientul latin», în credințele noastre religioase amintiri străvechi de zeități păgâne, romane și eline, în proverbele noastre cunoștințe pentru instituțiile dreptului roman în Dacia și în poezia noastră populară elemente istorice din viața trecută a neamului.

Aceste studii, pe cari se vede a le fi continuat paralel cu celelalte lucrări istorice ale sale, l-au adus, cu timpul, a cunoaște cât se poate de bine întreaga noastră literatură populară. Iar mai în urmă, când ceia ce s'a publicat în acest domeniu nu-i mai fu de ajuns pentru studiile sale, întreprinse cercetări personale, călătorind prin diferite părți ale Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei, spre a culege însuși, din viu graiu, în casele țăranilor și în colibele păstorilor, tradițiile și amintirile istorice, pe cari poporul român le-a păstrat, din generație în generație, din timpurile cele mai depărtate, «asupra originii sale, asupra vechilor sale credințe și instituțiuni și asupra evenimentelor prin care el a trecut».

Cu acest prilej, «am adunat, scrie N. D., înși-ne, din

gura poporului, o mulțime de tradițiuni istorice, cari se refer la trei epoce principale — la epoca dacă, la epoca dominațiunii romane și la timpul invaziunilor. Mai mult încă: am aflat în poporul țaran tradițiuni vechi, cari se refer nu numai la țările acestea, dar și la țările mume, de unde au venit coloniile romane, tradițiuni cari merg mai departe de epoca colonizării Daciei, pot zice chiar până la epoca primilor regi. În fine, am găsit în poporul nostru tradițiuni din ciclul legendelor vechi italice, care au servit de bază lui Virgiliu la nemuritoarea sa poemă despre originea poporului roman» (1).

— Așa dar, tocmai la Eneas! Iată unde ajunsese N. D. în cercetarea tradițiilor noastre istorice. Și nu se opri aci. Căci, simțind tot mai mult nevoia colecționării de nou material istoric de acest fel și ocupațiunile ne mai permițându-i a-l adună ca până acum, direct, personal, el căută a-l adună indirect, prin mijlocirea cărturarilor dela sate, preoților și învățătorilor, publicând și împrăștiind cunoscutul său «Chestionar istoric», despre care va fi vorba în cele următoare.

Chestionarul despre tradițiunile istorice și anticitățile țărilor române

Partea întâia a acestui chestionar — epoca până la a. 600 d. Chr. — fu publicată la 1893, în București (54 pp., 8°), iar partea a doua — aceeași epocă — la 1895, în Iași (40 pp., 8°), după ce mai întâiu fusese tipărită în «Revista critică-literară» a fratelui său Ar. Densușianu.

E greu de redat cuprinsul acestui chestionar istoric,

(1) Toate citatele din acest capitol sunt făcute din prefetele Chestionarelor despre cari mă ocup în capitolul următor.

atât de întinse și de felurite sunt preocupările lui N. D. în ce privește investigarea credințelor religioase și tradițiilor istorice ale poporului român. Căci el nu se îndoia câtuși de puțin că în aceste credințe și tradiții, în aceste «arhive naționale» ale neamului, transmise din generație în generație, prin sute și mii de ani, se reflectează întreaga viață trăită în țările locuite de Români, din epocile cele mai depărtate ale timpurilor preistorice până în sec. al XIV-lea, când încep izvoarele noastre scrise. De aceia în partea întâia a chestionarului, care se referă la epoca daco-romană și la evenimentele petrecute după aceia în țările noastre până la 600 d. Chr., vedem urmându-se, în șir par'că neisprăvit, numele, sub toate formele, ale tuturor zeităților, regiilor, neamurilor ce au locuit vreodată pământurile noastre, numirile dace, toate cât se cunosc, șirul împăraților romani, onomastica latină, cetăți, obiceiuri, etc., etc., cu un cuvânt, cum am zis, întreaga viață, reală și închipuită, a țărilor acestora.

Partea a doua a chestionarului rămâne să se refere, după planul conceput, la epocile posterioare a. 600 până la 1400. Dar răspunsurile primite până la publicarea acesteia — «cari au întrecut, scrie N. D., toate așteptările noastre» — au încredințat pe autor că în amintirile poporului mai există încă o mulțime de tradițiuni importante, referitoare mai ales la vechile mituri italice și la cultul antecreștin. Interesul său se concentrează deci asupra acestora, hotărînd a le consacra partea a doua a chestionarului său în întregime și lăsând cu totul la o parte investigările cu privire la viața Românilor în evul mediu, la întemeierea noilor Principate

și la evenimentele, schimbările istorice petrecute până la 1400 d. Chr.

Astfel, în studiile sale asupra tradițiilor noastre, N. D., în loc de a năzui să iasă la suprafață, la lumină, spre epocile noi istorice, se afundă tot mai mult îndărăt, în întuneric, spre depărtatele epoce preistorice și legendare. Înțelegem dar cum dânsul părăsi planul primei sale lucrări, «Istoria poporului român dela origine până la întemeierea Principatelor», și trecu la o nouă lucrare, la «Dacia preistorică», în care negreșit trebui să se fixeze definitiv atunci când începui redactarea ei, acum vre-o 10—15 ani.

Dacia preistorică. Din studierea vastului material de tradițiuni istorice, a autorilor greci și romani din epoca clasică și acea decadentă, a mulțimei nenumărate de scriitori medievali, a anticităților Daciei și a literaturii moderne, istorice și preistorice, privitoare la țările și la popoarele din sud-ostul Europei, N. D. elaboră marea sa operă, concepută pe un plan grandios și cu totul original.

De mulți ani încă, înainte de a o fi terminat, văzând că timpul trece, bătrânețele-l ajung și puterile-i scad, începuse a o tipări. Cu toată nevoița sa însă, soarta nu-i fu într'ajutor, căci boala și moartea-l prinse redactând și corectând ultimele pagine ale scrierii. Nu-i fu dat deci să-și vadă opera vieții sale pe deplin înfăptuită, rămânând ca alții să ducă la capăt ceia ce dânsul nu apucă. Din nefericire însă, acești «alții» greu s'ar putea găsi azi între noi, căci N. D. s'a depărtat enorm de câmpul studiilor istorice ale contemporanilor săi, avântându-se pe terenuri pe cari nu mai poate fi urmărit

de cinevâ fără rizicul de a nu pierde, ca și dânsul, lumea realităților istorice.

Bine deci, pentru împlinirea operei lui N. D., că s'a găsit un bărbat entusiast, cu înalt și sincer cult pentru activitatea și memoria neobositului istoric, care să ia asupra-și completarea scrierii sale, reconstituirea ultimelor pagine, întocmirea indicelor și redactarea introducerii — d. dr. C. I. Istrati, mulțumită căruia în curând vom putea avea la îndămână marea lucrare a lui N. D., o scriere întinsă, de peste 70 coale tipar garmond, care începe cu cele mai depărtate epoci preistorice-geologice și sfârșește cu Imperiul pelasgic.

Atunci cei competenți vor fi în măsură să aprecieze și această scriere a răposatului istoric, ceia ce, acum și aici, nu se poate face, pentrucă cel ce scrie aceste pagine nu cunoaște «Dacia preistorică» de cât din relațiunile date de d. dr. Istrati în conferența ce i-a consacrat la Academia Română, relațiuni din cari se pot emite, cel mult, anumite considerații.

Astfel, incontestabil că, acordând, după cum s'a văzut, tradițiilor și legendelor o valoare hotărîtoare ca izvoare pentru reconstituirea vieții popoarelor dispărute de pe pământul Daciei cu mii de ani în urmă și predispus cum eră din fire spre fantasmă, N. D. a trecut, în interpretarea vastului său material tradițional și legendar, nu numai peste marginile realităților, ci chiar și a posibilităților istorice. Neavând apoi pregătire filologică specială, spre a deslegă, pe cale lingvistică, numeroasele probleme și cestiuni istorice ce se impuneau investigațiilor sale, el a căzut în evidente rătăcirii.

Cu toate acestea, nu e mai puțin adevărat că în

scrierea aceasta trebuie să se găsească multe, foarte multe lucruri bune și prețioase, nu numai ca materiale de studii și informații, ci și ca rezultate și ipoteze științifice, mai ales în ce privește străvechia civilizație pelasgă. Căci nu e admisibil ca un scriitor ca N. D., care a dat la iveală lucrări istorice de valoare, după o muncă atât de serioasă și întinsă, să nu fi lăsat linii de lumină pe urma studiilor sale, măcar acolo unde a avut să lucreze pe bază de materiale arheologice preistorice mai pozitive și unde și alți cercetători, Români chiar, au adus și aduc mereu contribuții noi și bine apreciate de specialiști.

De aceia datoria criticii serioase și competente va fi de a scoate la timpul său toate aceste părți bune ale scrierii din noianul ipotezelor fantastice și aserțiunilor în cari sunt înecate. Iar până când această operație se va face, datori suntem să recunoaștem că «Dacia preistorică» închide într'ânsa un enorm capital de muncă, pe care numai un neobosit aservit unui înalt ideal științific ca N. D. l-a putut îndeplini. Și munca trebuie cinstită, iar idealul respectat!

Nu pot trece mai departe, fără a repetă ceia ce am mai spus, că lucrarea aceasta a absorbit și robit cu totul mai bine de 20 de ani pe autor, care, căutând să câștige cât mai mult timp pentru înfăptuirea ei, și-a abandonat chiar puținele-i legături sociale, și-a redus, materialicește, viața la strictul necesar, lipsindu-se până și de repaosul și liniștea la care fiecă om muncitor are dreptul, necum un istovit de muncă ca dânsul.

De mulți ani încă, el nu mai trăia decât pentru scrierea

aceasta a sa. Pentru ea a renunțat la continuarea publicării documentelor în colecția Hurmuzaki și pentru ea și-a părăsit toate celelalte lucrări începute. Puținul ce a publicat în acest timp, dela '93 încoace, sunt scrieri pe cari trebuia să le facă pentru îndeplinirea: fie a îndatoririlor funcției sale dela Statul major (scrierile din domeniul istoriei militare), fie a unor angajamente anterioare (rapoartele istorice din «Jahresbericht»-ul Jastrow dela Berlin), fie a unor legături personale (studiele din «Revista pentru istorie, arheologie și filologie» și articolele din «Revista critică-literară» dela Iași), fie, în sfârșit, din necesitate sufletească, pentru afirmarea credințelor și sentimentelor sale.

Acesta din urmă a fost cazul când dânsul a publicat scrierea despre «Sistema ortografică a limbii române» și tot acesta cazul când a intervenit, la 1893, în acerba polemică confesional-politică a teologilor din Blaș cu «Gazeta Transilvaniei», care, în treacăt fie zis, contribuise mult, prin reproduceri, la cunoașterea și răspândirea scrierii sale «Revoluțiunea lui Horia» și cu al cărei director, răposatul dr. Aurel Mureșianu, N. D. întrețineă intime raporturi de prietenie și colaborare.

Independența bisericească a Mitropoliei de Alba-Iulia.

Cu acest prilej publică în «Gazeta Transilvaniei» scrierea: *Independența bisericească a Mitropoliei din Alba-Iulia*: «cercetare istorică critică despre relațiunile Bisericii române din Mitropolia Albei-Iulii cu Biserica Romei» (1), în care, tipărind actul Unirii, descoperit în cursul cer-

(1) Tipărită și aparte, în editura Gazetei Transilvaniei, sub acelaș titlu, Brașov 1893, 46 pp., 8° mare.

cetărilor sale arhivalice din Pesta, astfel după cum a fost redactat în original și subscris de vlădica Atanasie și de preoții săi și astfel după cum, în urmă, a fost fals tradus și tendențios prezentat de Iesuiți, N. D. dovedește că de atunci încoace aceștia mereu au lucrat, sistematic și perseverent, pentru catolicizarea Bisericii unite, în detrimentul ființei naționale a neamului românesc. Mai mult încă, el descopere că această operă de catolicizare a fost înlesnită și susținută de însuși capul Bisericii unite, mitropolitul Vancea, prin conciliile provinciale din 1872 și 1882, ținute în cea mai mare taină, fără îndreptățire legală și canonică. Încheind, autorul arată, cu accente de serioasă îngrijorare și de sinceră mâhnire, consecințele nefericite ce vor decurge pentru viitorul neamului românesc din Transilvania din aceste antinaționale uneltiri și acțiuni de catolicizare, puse la cale chiar de ai noștri.

Scrierea aceasta a produs, mărturisește o revistă a timpului, o nedescrisă impresie asupra Românilor de peste munți și a provocat o înverșunată polemică între istoricii canoniști dela Blaș, răposatii Alexandru Grama și Augstin Bunea (1), și «Gazeta» dela Brașov. În pasiunea luptei, N. D., care, cum am văzut, a trăit într'un oraș mare ca Bucureștii aproape necunoscut, mulțumit, cum scria însuși undeva, «că poate să lucreze în retragere», a fost acuzat că n'a urmărit prin scrierea sa, bazată numai pe documente autentice, alt scop de cât acela de a-și satisface vana dorință de a

---

(1) A se vedea cele două părți ale Chestiunilor din dreptul și istoria Bisericii române unite, publicate în Blaș, la 1893.

deveni celebru. În ăst mod se jicniau credințele și sentimentele acestui bun român și cinstit istoric, care constată, cu deosebită satisfacție, la sfârșitul scrierii sale: «că vederile noastre în această cestiune mare, cestiune de viață și de moarte bisericească și politică a Românilor din Transilvania, nu diferă întru nimic de părerile părinților noștri, de vederile apostolilor renașterii noastre naționale».

Firește nu e locul a stăruî aci mai mult asupra acestei polemice. De altfel nici nu mai e trebuință. Timpul, cel mai bun și cel mai drept judecător, a dat, din nenorocire mai curând de cât s'ar fi crezut, deplină dreptate temerilor exprimate de N. D. în scrierea sa asupra viitorului Bisericii române unite. Zilele destul de grele prin care trece astăzi această Biserică dovedesc, durere, faptul cu prisosință.

Rapoartele din Jahresbericht-ul Societății istorice din Berlin.

Am văzut că Academia Română, la cererea Societății istorice din Berlin, recomandase pe N. D. ca referent istoric român al publicației ce această societate editează: «Jahresberichte der Geschichtswissenschaft, im Auftrag der Historischen Gesellschaft zu Berlin».

Primul său raport, publicat aci, la 1885 (1), dă o succintă dar completă expunere asupra dezvoltării istoriografiei române dela începutul secolului trecut, dela Maior și Engel, până la 1881, înșirându-se și apreciindu-se tot ceia ce s'a produs mai de valoare în acest răstimp în domeniul istoriei noastre naționale.—Al doilea, publicat tocmai la 1892 (2), semnalează mai pe larg

(1) An. IV: 1881, Berlin 1885, par. II, pp. 345—360.

(2) An. XII: 1889, Berlin 1891, par. III, pp. 245—271.

întreaga producție istorică și filologică dintre anii 1882 și 1889. Ca și întâiul, acest al doilea raport al lui N. D. cuprinde, pe lângă un sistematic repertoriu bibliografic, aprecieri critice, obiective și judicioase, de natură a putea servi la buna orientare și sigura informație a cercetătorilor. — Urmează apoi, după aceleași norme și în acelaș spirit critic, alte cinci rapoarte, și anume: întâiul pentru 1890 (1), al doilea pentru 1891 (2), al treilea pentru 1892 — 93 (3), al patrulea pentru 1894 — 95—96 (4) și al cincilea pentru 1897 (5). — În sfârșit, ultimul raport publicat de N. D. în «Jahresbericht»-ul din Berlin, la 1905, înregistrează literatura istorică și filologică românească dintre 1897—1903 (6).

Se știe că anii aceștia se caracterizează printr'o bogată și prețioasă producție istorică ce merită o atențiune deosebită. Cu toate acestea, N. D. se mulțumește a da un conștiincios repertoriu bibliografic. Se vede bine că, cufundat tot mai mult în marea sa lucrare istorică, pierduse din interesul său de mai nainte pentru scrierile istorice ale altora. Rolul de referent istoric al publicației berlineze de altfel îi deveniă din an în an mai oneros. Faptul îl cunosc dela însuși mult regretatul istoric, care, în timpul din urmă, se gândiă serios a

(1) An. XIII: 1890, Berlin 1892, par. III, pp. 271—278.

(2) An. XIV: 1891, Berlin 1893, par. III, pp. 312—320.

(3) An. XVI: 1893, Berlin 1895, par. III, pp. 445—454.—Publicat și în traducere românească, în Revista critică-literară din Iași, an. III (1895), pp. 45—48, 69—83.

(4) An. XIX: 1896, Berlin 1898, par. III, pp. 234—246.—În colaborare cu d. Ov. Densușianu.

(5) An. XX: 1897, Berlin 1899, par. III, pp. 352—355.—În colaborare cu acelaș.

(6) An. XXVI: 1903, Berlin 1905, par. III, pp. 136—153.

recomandă pe alt cineva în locul său ca referent. Nu apucă însă a face aceasta, căci, iarăși, moartea fu mai zorită decât dânsul.

Aceasta e partea de colaborare al lui N. D. la «Jahresbericht»-ul Societății istorice din Berlin: opt rapoarte, cari, împreună cu «compte-rendu»-urile d-lui A. D. Xenopol din «Revue historique» dela Paris, sunt singurele repertorii bibliografice critice, de total, asupra istoriografiei noastre din ultimele decenii.

**Studiile și articolele
lui N. D. din Revista
pentru istorie etc. și
din Revista critică-
literară dela Iași.**

Cele din urmă scrieri ce ne-au rămas de menționat din activitatea istorică a lui N. D., sunt studiile, articolele și materialele folclorice, publicate de dânsul în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie» și în «Revista critică-literară» din Iași.

Ca membru fondator și vicepreședinte al Societății istorice române, el tipări în organul acestei societăți, fosta revistă a răposatului Tocilescu, două studii: *Războaiele lui Ștefan cel Mare, după cronicarii poloni Dlugosz și Cromer* (1) și *Chineziatul familiei Basaraba din țara Hațegului* (2).

Amândouă aceste studii sunt lucrări mai vechi ale sale. Primul — de când redactă scrierea «Domnii glorioși și Căpitanii celebri ai Țărilor Române», cu care ocazie știm că scosese și tradusese din cronicarii poloni și unguri tot ce e privitor la marile războaie ale Românilor cu

(1) An. IV (1902), vol. VIII, pp. 170-208.— Acest studiu fu tipărit simultan în România militară și reprodus în Gazeta Transilvaniei din acea vreme. Cf. mai sus, p. XXXI, nota 1.

(2) Ibidem, pp. 50-73.

acești vecini ai noștri și cu Turcii. A doua lucrare e, cred, și mai de demult — de pe vremea când studia vechea organizațiune politică și militară a teritoriilor române de peste Carpați și publică, în «Columna lui Traian» și aparte, «Monumentele pentru istoria țării Făgărașului».

În «Revista critică-literară» dela Iași, în care, cum s'a arătat la locul său, N. D. tipărise mai întâiu partea a II-a a Chestionarului său istoric, pe lângă o seamă din răspunsurile primite la acest chestionar — *balade istorice și cântece populare eroice* (1) — și un *glossar de cuvinte vechi și puțin cunoscute* (2), el mai publică: *Documentul de unire al boerilor și nobililor români din țara Făgărașului, dela a. 1711* (3) — o recoltă arhivalică a tinerețelor sale — și două prea interesante *Scrisori asupra istoriei Transilvaniei* (4).

În prima scrisoare dânsul arată că s'a lucrat și publicat așa de puțin pentru *adevărata* istorie a Transilvaniei, încât, la sfârșitul sec. XIX — secol plin de o

(1) *Cântecul Marcului*: An. II (1894), pp. 265, 332 și 420; an. III (1895), pp. 94 și 301; an. IV (1896), p. 29. — *Radu Anghel*, an. II, p. 379. — *Ilinca Calina*, an. III, p. 24. — *Cobea*, an. III, p. 60. — *Din, Constandin și Roman*, an. III, p. 126. — *Ioviță, nepotul lui Novac*, an. IV, p. 27. — *Voina și mamă-sa*, an. IV, p. 63. — *Novac și Lida*, an. IV, p. 118. — *Urarea cu plugul*, an. IV, p. 217. — *Muntele de Criș*, an. IV, p. 295. — *Cernea*, an. IV, p. 341. — *Iana Simziana și Soarele*, an. V (1897), p. 114.

(2) An. IV, pp. 85–87 și 290–291.

(3) An. I (1893), pp. 473–498, cu un postscriptum — ibidem, pp. 84–89 — în care se relevă că lista subscriitorilor documentului s'a publicat și de Bariț, nu însă după actul original din colecția Hevenesi, ci după colecția de texte a lui Șincai din Oradea-Mare.

(4) An. II, pp. 49–62 și 97. — Exemplarul Revistei critice-literare din biblioteca Academiei Române nefiind complet și neputând consulta publicația în altă parte, regret că nu voi putea arăta și cuprinsul scrisoarii a doua a lui N. D. asupra istoriei Transilvaniei.

bogată activitate istorică în țările din apusul și centrul Europei —, cu toate silințele conților Iosif Kemény și Emeric Mikó, publicarea de izvoare și de studii istorice cu privire la trecutul acestei țări, după cum recunosc înșiși numiții istoriografi, se găsește aproape în acelaș stadiu, în care a rămas după vestitul Iosif Benkő la sfârșitul sec. XVIII. Aceasta pentru că istoricii națiunilor privilegiate ale Transilvaniei, singurii cari au fost în măsură a întreprinde cercetări arhivalice, au publicat documente și au făcut studii istorice numai din punctul de vedere al intereselor lor politice (Ungurii) și al apărării și conservării vechilor lor privilegii (Sașii), cu completa ignorare a elementului românesc, care a avut în istoria Transilvaniei rolul de căpetenie, sub toate raporturile și în toate timpurile, nu numai dela a. 1000 d. Chr. încoace, ci dela colonizarea Daciei până în zilele noastre. Dar să lăsăm pe autor însuși să vorbească:

«Mult mai importantă însă pentru istoria veche a Ungariei și Transilvaniei — scrie el — eră pozițiunea națională a Românilor.

«Anume: Românii, începând dela castrul Branului, dela Oituz și dela Rodna, până la frontiera de apus a Bănătului și până în comitatul Bereg, dincolo de Maramureș, își aveau din timpuri imemoriale districtele lor naționale românești (*districtus olachales*); fiecare district românesc avându-și castrele sale, iar în sânul acestor districte, formate în jurul castrelor, Românii își aveau administrația lor națională, cu chinezii, cu voievozii și cu banii lor. Așă că poporul român nu numai că eră elementul cel mai numeros din Transilvania și din părțile Ungariei dincoace de Tisa, dar eră totodată

armata permanentă, puterea militară a Transilvaniei. Românul construia, conservă și apără în timp de pace și în timp de războiu castrele Transilvaniei și ale Ungariei dincoace de Tisa, și tot poporul român, condus de voievozii Transilvaniei, de banii Bănatului și de voievozii Maramureșului, aruncă totdeauna în cumpănă vitejia și sângele său în toate războaiele ce le-au purtat regii Ungariei.

«Dar mai mult. Nu numai că Românul era forța militară cea mai importantă în istoria Transilvaniei și Ungariei, dar era totodată și puterea agricolă a Transilvaniei. El muncia pământul său și pământul domnului său, el da pâine nobilimei și biurocrației transilvane. În ce privește, de altă parte, starea financiară a acestei țări, Românul era singurul contribuabil al Transilvaniei, erariul viu și nesecat al regelui, al comitatelor și al districtelor. Afară de impozitele ordinare, asupra lui cădeau toate contribuțiunile extraordinare, votate la diferite ocaziuni pentru diferite războaie. Românul plăti în sec. XVI și XVII tributul Transilvaniei la Constantinopol și darurile pentru Sultanul și pentru pașii turcești. Românul cultivă minele de aur, de argint, de fier și sălinele Transilvaniei, din cari tezaurul public sau visteria regelui trăgea venituri foarte însemnate. Dar importanța Românilor în istoria Transilvaniei nu se termină aici. Poporul român de peste Carpați era așa zicând Lațul Ungariei, trunchiul din care a eșit în toate timpurile partea cea mai mare a nobilimei ungurești din Transilvania și cei mai însemnați bărbați de stat și de arme ai Transilvaniei și Ungariei.

«Așa că, pe lângă toate că Românii au fost secolii

întregi excluși dela beneficiile vieții publice, ei însă, prin importanța lor ca factor militar, agricol și financiar, au influențat totdeauna adânc asupra vieții de stat din Transilvania și Ungaria.

«Este dar evident că nici istoria Transilvaniei, nici chiar istoria Ungariei, fără de istoria poporului român de peste Carpați nu se poate scrie. Căci oricine va putea pune întrebarea: cum se poate scrie o istorie militară, agrară, financiară și nobiliară a acestor țări, fără istoria poporului român, care a fost elementul dătător de viață, factorul principal în toate aceste ramuri ale vieții de stat din Transilvania» (1).

Am dat acest citat mai lung din «scrisoarea» lui N. D., nu numai pentru a învedera cadrul just și elocvent în care dânsul ne înfățișează, în toată însemnătatea și deplinătatea, trecutul poporului românesc din Transilvania și Ungaria, ci și pentru că prin el se indică oarecum întregul program de îndeplinit al istoriografiei române de peste munți.

Negreșit, de când el scria cele reproduse mai sus, dela 1894, prin prețioasa activitate a fericitului Aug. Bu-nea și a tinerilor scriitori istorici ce s'au afirmat în timpul din urmă, s'a lucrat și se lucrează serios pentru cunoașterea trecutului românesc din Transilvania și Ungaria, mai ales sub raportul vieții bisericești și culturale. Cât mai rămâne însă de cercetat și studiat pentru cunoașterea și a celorlalte laturi de manifestare ale vieții neamului nostru din aceste țări, se poate ve-

(1) Revista critică-literară, an. II, pp. 52—55.

deă bine din cele scrise de N. D. — Rânduri întregi de cercetători și istorici vor trebui să muncească cu stăruință și devotament, până ce trecutul de două ori milenar al Românilor de peste munți se va putea reconstitui și înfățișa în cadrul întregii lor vieți istorice.

Dar făcând această constatare, nu pot să nu dau expresie sincerei păreri de rău ce mă stăpânește scriind prezentele rânduri. Ce păcat că opera aceasta mare istoriografică, preconizată pe seama Românilor din Ardeal de N. D., n'a fost începută de el însuși. Ce păcat că acest bărbat, născut și crescut în Transilvania, care și-a început activitatea istorică cu serioase studii asupra vechii organizațiuni politice și naționale a Românilor de peste munți și care și-a stabilit apoi reputația cu temeinica monografie asupra revoluțiunii lui Horea, nu și-a pus via sa inteligență, întinsa sa cultură, rarul său zel istoriografic și marele capital de muncă de care a fost capabil în serviciul istoriei țării sale de origină și poporului său de acasă. Căci, negreșit, prin ceia ce ne-ar fi dat după o activitate de 20 — 30 de ani, el și-ar fi ridicat sieși monument nepieritor, nu acolo, departe, unde a năzuit și unde l-a mânat un ideal științific care pe noi nu ne poate încălzi, în lumea uitată a străvechilor Pelasgi, ci aci, aproape, în lumea noastră românească, unde l-ar fi înconjurat admirația, dragostea și recunoștința contemporanilor și urmașilor săi de acelaș neam....

Dar lucrurile sunt așa cum au fost. Trebuie deci să apreciem pe N. D. nu după ceia ce ar fi putut el și am fi dorit noi să facă, ci după ceia ce a făcut. Și în această privință, independent de marea operă a vieții sale, în care pare că urmăria nu numai împlinirea unor înalte năzuinți

științifice, ci și a unui mare ideal național, dovedindu-ne descendenți direcți, nu atât ai vechilor coloni romani, cât ai protopărinților acestora, ai acelor Rimini, cari, după dânsul, rupându-se din neamurile ce au stăpânit în timpurile cele mai depărtate țările noastre, au plecat de aci, dela noi, și au fondat Rîmul, — independent, zic, de această operă, cu ceia ce a lăsat în urmă — publicațiile de izvoare și scrierile istorice cercetate în paginile premergătoare — el și-a asigurat un loc de merit în rândul celor ce au contribuit prin lucrarea lor pozitivă la îmbogățirea istoriografiei noastre naționale, într-o vreme când se făcea istorie nu din profesie, ci din vocație. Iar în lungul șir al Românilor din Ardeal, cari, fie că au rămas acasă, fie că au venit în țară, au cultivat cu deosebită râvnă literile românești, asigurând progresul culturii naționale, N. D. și-a asigurat un loc și mai de merit.

Căci, deși stabilit în țară de peste treizeci de ani, N. D. a fost și a rămas un scriitor, un istoric ardelean, nu numai prin firea, prin mentalitatea și prin sentimentele sale, ci și prin forma și prin structura scrișului său specific. A fost, așa precum atât de bine și de frumos l-a caracterizat d. N. Iorga, un «pribeag» în mijlocul fraților săi din țară. Precum deci el a cinstit cu opera sa țara-i de naștere, tot astfel trebuie să se cinstească cu el și aceasta — Ardealul, pe care, cu tot românismul idealului său larg, l-a iubit mai mult ca pe ori care din țările neamului, amintindu-și-l mai des și mai duios. Și de sigur că nu odată își va fi odihnit și recreat mintea sa obosită și frământată de problemele grele ale depărtatelor sale preocupări istorice în plăcute aduceri aminte despre oamenii și locurile acestei

țări, atât de frumoasă prin natură. Chiar și în momentul când s'a gândit mai întâiu serios la cele veșnice, întremindu-și rosturilor vieții sale pământești, întreg cugetul său s'a îndreptat spre patria locului său de naștere, lăsându-și acolo, proprietate «Asociațiunii», comoara agonisită în viață, rodul minții și al sufletului său, scrierile sale, tipărite și manuscrise.

Spre onoarea lor, cei ce stau în fruntea acestei instituțiuni culturale, apreciind sentimentele cu cari a fost făcut acest modest dar prețios dar, au găsit mijlocul să cinstească cu recunoștință amintirea lui N. D., instituind pe numele său un mic fond, care însă cu vremea se va putea mări, din veniturile căruia să se deacearnă anual un încurajator premiu celor ce se vor distinge, prin sârguința și lucrările lor, în ogorul în care a muncit cu atâta râvnă mult regretatul nostru istoric.

Astfel, în timp ce dincolo se va perpetua în ăst mod amintirea lui N. D., dincoace, în țară, columna de granit frântă — simbol al vieții și al operii sale neîndeplinite — ce e a lăsat să i se așeze la capătul mormântului, va mărturisi, prin inscripția sa, celor ce vor rătăci prin marele cimitir al Bucureștilor că aci, în mijlocul și în timpul nostru, a trăit, a muncit și a murit «*Nicolae Denesușanu, fost avocat în Transilvania, 1846—1911*».

București, Octomvrie 1912.

ALEX. LĂPĂDATU

INTRODUCERE

DOMNII GLORIOȘI ȘI CĂPITANII CELEBRI

AI

ȚĂRILOR ROMÂNE

INTRODUCERE

*«Virtutea militară este cea mai scumpă
și nobilă moștenire a națiunii române.*

*«A o păstră întreagă este cea mai mare
dorință a inimii Mele, la care cuget nea-
dormit».*

1 Ianuarie 1885.

Carol I.

Istoria poporului român, din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre, este numai o lungă serie de lupte uriașe războinice, ce a trebuit să le susțină, cu multă vitejie și devotament poporul român, pentru apărarea țărilor române, a naționalității, limbii, religiunii și libertăților sale.

În tot cursul evului de mijloc, invaziunile la Carpați și la Dunărea de jos s'au continuat, s'au reinnoit și s'au preschimbat cu aceeași rapiditate și vehemență ca și în epoca Imperiului roman. Și dacă poporul român a ieșit victorios din aceste războaie gigantice, dacă țărilor române n'au fost subjugate de popoare străine, dacă naționalitatea română n'a fost distrusă, dacă și azi țărilor acestea sunt latine, precum au fost latine înainte aproape cu 1800 de ani,—aceasta are s'o mulțumească geniului său național, virtuților sale militare, moștenite dela strămoși, încrederii ce au avut-o totdeauna Românii în drepturile și în forțele lor, iubirii de țară și de naționalitate, unirii și înțelepciunii lor politice

Din nefericire însă, în mijlocul războaielor continue și a greutăților enorme de cari suferiau țările acestea, cele mai multe fapte de arme ale Românilor au rămas nescrise și noi suntem astăzi siliți să reconstruim, pe cât se poate, istoria veche a poporului român din micile fragmente ale unor acte contemporane sau din relatările scurte ale unor cronici străini, de multe ori parțial sau rău informați.

*Însă chiar și din aceste puține fragmente ce ne-au mai rămas din primele secole ale statelor române, istoricul imparțial se va convinge: că poporul român, luptând secole întregi cu o vitejie fără de seamăn în contra invaziunilor continue ale Cumanilor, Tătarilor și Musulmanilor spre centrul Europei, — războaiele și sacrificiile enorme de sânge și avere ale Românilor au fost totodată **războaie și sacrificii în folosul civilizațiunii europene.***

În descrierea ce o prezentăm aici, noi vom înfățișa războaiele memorabile ce au trebuit să le susțină cu bărbăție Românii pentru cele mai sfinte bunuri ce le posedă un popor, pentru țară și naționalitate, — războaie lungi și grele, cari pun pe Români alături cu cele mai viteze popoare ale anticității. Vom înfățișa de asemenea aici faptele celor mai iluștri oameni de războiu ai Românilor, a căror mărime noi astăzi o admirăm și cari pe noi, urmașii lor, ne-au învățat ce a fost odată poporul român și ce poate să devină în viitor.

AUTORUL.

RADU NEGRU

Tratatul de pace între România și Bulgaria
Semnat la Iași, 1877

PRINCIPATUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

I.

RADU NEGRU

Fondatorul principatului Țării Românești și Invingătorul Cumanilor,

(A. 1290)

Radu Negru este *creatorul statului unitar al Țării Românești*, astfel cum ni se prezintă statul acesta începând din secolul al XIV-lea și până la unirea Principatelor Române (1859).

Cu puțini ani înainte de venirea acestui mare domn în părțile dincoace de Carpați, Țara Românească se afla divizată în mai multe chinezate și voievodate mici (1).

La a. 1290, Radu Negru, care domniă în Transilvania peste două ducate românești, al *Făgărașului* și *Amlașului*, strămută scaunul domniei sale la *Câmpulung*, apoi la *Argeș*, uni sub un singur cap politic și militar diferitele chinezate și voievodate dela Severin și până la Siret, purtă mai multe resbele fericite cu ordele *Cumanilor* din această țară, organizează puterea

---

(1) Astfel aflăm la a. 1247: chinezatul lui *Ion*, chinezatul lui *Farcaș* și chinezatul voivodului *Linioiu* dincolo de Olt și voivodatul lui *Stanislav* dincoace de Olt. *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 1, a. 1247, pag. 250-251.

militară a Românilor și întemeie mai multe fortificațiuni pentru apărarea țării (1).

O veche cronică românească scrie astfel despre Radu Negru:

«Iar când au fost cursul anilor 6798 (1290), fiind în țara ungurească un voivod, ce l-au chemat Radu Negru voivod, mare herzog pre Amlaș și pre Făgăraș, ridicatu-s'a u de acolo cu toată casa lui și cu mulțime de noroadе, Români, Papistași, Sași, tot felul de oameni, pogorându-se pe apa Dâmboviții, început-au a face *țară nouă*. Întăiu făcut-au orașul ce-i zic *Câmpulung*. Acolo au făcut și o biserică mare, frumoasă și înaltă. De acolo au descălecat la *Argeș* și iară au făcut oraș mare și și-au pus scaunul de domnie, făcând curți de piatră și case domnești și o biserică mare și frumoasă. Iar noroadеle ce se pogorise cu dănsul, unii s'au tins pre subț podgorie, ajungând până în apa Siretului și până la Brăila, iar alții s'au tins în jos, peste tot locul, de au făcut orașe și sate până în marginea Dunării și până în Olt.

«Atunci și *Basarabeștii*, cu toată boerimea ce eră mai nainte peste Olt, s'au sculat cu toții de au venit la Radu-Vodă, închinându-se să fie subț porunca lui și *numai el să fie peste toți stăpănitor*. Și de atunci s'a numit de-i zic Țara Românească. Iar titulușul domnului s'au făcut precum s'arată mai jos: *Intru Hs. Dumnezeu, cel bun credincios și cel bun de cinste și cel*

(1) Afară de curțile domnești dela Câmpulung și Argeș, cari în documentele evului de mijloc se numesc castre, alte trei vechi fortificațiuni mai păstrează până astăzi numirile de *Cetatea lui Negru-Vodă*: una pe malul Dâmboviții, lângă comuna Bădenii-Pământeni, alta în plaiul Loviștei, lângă râul Argeș, și a treia în țara Făgărașului, lângă comuna Breaza.

iubitor de Hs. și singur biruitor, Io Radu Voivod, cu mila lui Dumnezeu domn a toată Țara Românească, dintru Ungaria descălecat și dela Amlaș și Făgăraș herțeg» (1).

Afară de unirea diferitelor principate române în un singur stat mai mare și mai puternic, un alt titlu glorios al lui Radu Negru este *înfrângerea și izgonirea ordelor cumane* de pe teritoriul Țării Românești.

Acești *Cumani*, popor de rasă turcească, năvăliseră în secolul al XI-lea din Asia asupra Europei, se stabiliseră la Nistru și de aici își extinseră incursiunile și devastările lor asupra Poloniei, Moldovei, Transilvaniei și Țării Românești până la Olt (2).

Regii Ungariei Andrei II și Bela IV, ca să apere Transilvania și Ungaria de incursiunile, devastările și teroarea acestor orde barbare, aduseră și colonizară în țara Bârsei pe *Cavalerii teutoni* (la a. 1211), iar în Banat pe *Cavalerii ioaniți* (la a. 1247), ca să apere frontiera Regatului unguresc din părțile acestea.

Însă încercările regilor ungurești, lipsite de energie și putere, rămaseră fără rezultat.

Această operă mare în istoria civilizațiunii europene, alungarea și nimicirea ordelor cumane dintre Nistru, Carpați și Olt, ca toate operele mari dela Dunărea de jos, a fost rezervată domnilor români.

(1) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 2 — *Magazinul istoric*, tom. IV, pag. 231.

(2) În diplomele regilor ungurești, întreg ținutul dela Olt și până departe la nordul mării Negre apare ca supus Cumanilor. *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 1, a. 1247, pag. 251: a fluvio Olth et Alpibus ultrasilvanis totam *Cumaniam*. — *Ibidem*, a. 1211, pag. 57: terram, Borza nomine, ultra silvas versus *Cumanos*.

Radu Negru este acela care, în cursul glorioasei sale domnii, înfrânse prin mai multe resbele victorioase puterea Cumanilor, izgoni din țară aceste orde barbare și restituî țării vechea sa suveranitate.

O mulțime de *tradițiuni istorice*, conservate până astăzi în memoria țăranilor români, începând dela Severin și până la marea Neagră, amintesc despre luptele viteze ale lui Negru-Vodă cu Tătarii (sau Cumanii), despre alungarea lor din țară, cum și despre faptul că Negru-Vodă a colonizat din nou cu Români ținuturile părăsite.

II.

BASARAB CEL MARE

Invingătorul regelui Carol Robert din Ungaria

(A. 1330)

Acest Basarab este unul dintre cei mai ilustri domni ai Țării Românești. El este *apărătorul viteaz al existenței și independenței politice a statului român*, care deabia se formase. La a. 1330, voivodul Basarab avu un crâncen resbel cu regele *Carol Robert* din Ungaria, care își propuse să cucerească noul stat românesc, să alunge de pe tron pe voivodul Basarab, să încorporeze țara la Ungaria (1) și s'o dea în administrațiunea unui ostaș al său.

Acest memorabil războiu, după cum îl descriu *cronicile ungurești* (2), s'a întâmplat în modul următor :

« În anul acesta 1330, regele Carol Robert adună o armată numeroasă (3) și, după indemnul lui *Toma*, voi-

---

(1) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 1, pag. 627. Diploma regelui Carol Robert din 1333: quod dum nos pridem in partibus Transylvanis (sic) contra Bazarab. . . *pro recuperandis ipsis partibus fuisset*.

(2) *Chronicon pictum Vindobonense*, cap. CIII. — *Chronicon Dubnicense*, cap. 140.

(3) În diploma dela a. 1336, regele Carol Robert spune că a fost asupra Țării Românești cu *toată puterea Țării ungurești* (cum *tota gentis nostre potencia*). *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 1, pag. 646.

vodul Transilvaniei, trecu, în luna lui Septemvrie, peste Severin în țara lui Basarab, voivodul Românilor: anume regele voia să izgonească din țară pe Basarab. Regele ocupă Severinul și cetatea de acolo, pe cari le dădă lui Dionisie, fiul lui Nicolae, căruia-i conferi totodată și demnitatea de ban al Severinului.

«După ce se întâmplară acestea, Basarab trimise pe niște oameni foarte onești ca soli la regele Carol, cu următoarele cuvinte: deoarece tu, rege și domn, ai avut cheltueli cu strângerea armatei, eu îți voi plăti cheltuelile acestea cu 7.000 mărci de argint; vă las să stăpâniți în pace chiar și Severinul, cu districtele sale, pe cari le-ați luat cu puterea; deasemenea voi plăti cu credință tributul cu care sunt dator Coroanei voastre (1); voi da pe unul din fiii mei ca ostatic la curtea voastră și-l voi ține acolo cu cheltuelile mele; *însă voi să vă întoarceți înapoi în țara voastră și să îngrijiți de persoanele și de viața voastră, fiindcă, dacă veți înainta mai departe, în nici un caz nu scăpați de primejdie* (2).

«Auzind cuvintele acestea, regele se sumeți și zise astfel către solii lui Basarab: să-i spuneți lui Basarab așa: că el este păstorul oilor mele și-l voi scoate de barbă din ascunsurile sale. Atunci un baron credincios al regelui, cu numele Donciu, zise astfel către rege: doamne, Basarab vorbește cu multă supunere și spre onoarea voastră și de aceea vă rog să-i acordați favoarea și grația voastră.

(1) Nu există nici un singur document ca Țara Românească și Moldova să fi plătit vre-o dată tribut regilor ungurești.

(2) *Chronicon pictum Vindobonense*, cap. CIII. = *tantummodo revertimini in pace vestra, et personarum periculis precavete: quia si veneritis ulterius, periculis minime evadetis.*

«Însă regele, în superbia sa, nevoind să asculte sfaturile înțelepte, plecă înainte, spre a se bate cu Basarab. Dar curând după aceea, începură să sufere lipsă atât regele cât și ostașii și caii trupelor sale, fiindcă se aflau în țară cu totul necunoscută, *între munți și păduri*, unde nu puteau să găsească proviziuni. Din această cauză, regele făcù pace cu Basarab și acesta-i dete promisiunea că va ascultà de rege și *va îngriji de siguranța regelui și a ostașilor săi, ca să se poată întoarce înapoi și îi va arăta totodată și drumul cel mai drept*.

«Pe când acum regele se întorcea către casă, fără grije și având deplină încredere în cuvintele perfidului șismatic, ajunse deodată cu armata sa la un drum, *ce erà închis jurîmprejur de două părți cu dealuri înalte și abrupte*, iar în partea dinainte drumul erà închis cu o *mulțime de tăieturi de arbori*, ce le făcuse Românii. Și pe când acum regele și oamenii săi nu se temeau de nici un rău, de o dată o *mulțime nenumărată de Români* aleargă din toate părțile pe vârfurile dealurilor și de aici începù a aruncà cu lănci și cu săgeți asupra oștirii regelui, care se aflà în fundul cel adânc al drumului și care, în realitate, nici drum nu se puteà numi, căci erà ca o corabie strâmtă, unde, îndesuiți cu toții, *cădeau din toate părțile luptătorii cei mai bravi, fiindcă nici nu se puteà urcà cineva în contra Românilor pe dealurile piezișe ce erau de amândouă laturile, nici puteà să meargă înainte sau să fugă înapoi, împiedecați fiind de tăieturile de arbori* ce le făcuse Românii. Și așa erau prinși cu toții ca peștii într'un coș sau într'o plasă. Acì cădeau, fără

alegere, tinerii și bătrânii, principii și înalții demnitari ai statului.

«Această dureroasă catastrofă a ținut de *Vineri și până Luni*, în cari zile ostașii distinși se ciocniau și se loviau unii de alții, cum se clatină copiii în leagăne sau cum se mișcă trestiiile bătute de vânt. S'a făcut aci un măcel nespus de mare și au căzut o mulțime nenumărată de ostași, de principii și de nobili. Acolo au căzut trei prepoziți, anume Andrei, prepozitul episcopiei din Alba Regală, un bărbat foarte venerabil, care eră totodată și vice-cancelarul regelui, și cu dânsul a pierit și sigilul regelui. Au căzut Mihai, prepozitul din Poșoga, și Nicolae, prepozitul din Alba Iulia, în Transilvania. De asemenea a pierit cu moarte crâncenă Andrei, preotul (catolic) din Șarus, și fratele Petru, călugăr din ordinea Predicatorilor, bărbat onest, căroră Românii le bătură cuie de lemn în cap. Toate corpurile acestora, atât ale persoanelor bisericești cât și ale nobililor civili, rămaseră pe locul unde s'a întâmplat lupta, așteptând să sosească timpul învierii generale.

«*Românii făcură aci o mulțime de captivi, parte răniți, parte oameni sănătoși, luară o mulțime de arme și de haine de la cei căzuți, bani de aur și de argint, vase prețioase, cingători, pungi cu bani de cei lași, o mulțime de cai cu șei și frâne, pe cari toate le duseră și le predară lui Basarab. Iar regele își schimbă hainele și armele sale și îmbracă cu ele pe Deso, fiul lui Dionise, și Românii, crezând că acesta este regele, îl uciseră în mod crâncen. Insuși regele deabia putu scăpa cu puțini credincioși de ai*

săi, pe care-i luase lângă dânsul, pentru apărarea persoanei sale.

«In jurul regelui stau, ca niște ziduri de piatră, magistrul Donciu, cu fiul său Ladislau și alți oșteni de ai curții regale, deasemenea și magistrul Martin, fiul lui Berend, cari toți primiau asupra lor loviturile de săbii și de săgeți ce cădeau ca ploaia, numai ca să poată scăpa de moarte viața regelui. Chiar și în jurul oștirii regelui, *cădeau ca muștele în toate părțile*, uciși de mulțimea câinilor de Români. Și acesta fu rezultatul cu care se întoarse regele la Alba Regală. Ungurii, cari au purtat resbele mari și grele în toate părțile, au suferit aici această catastrofă, pentru ca *să nu se mai sumețască* de mulțimea învingerilor lor ori, mai bine zicând, *ca să fie pedepsiți pentru superbia în care căzuse și să învețe a fi umiliți*».

Aceasta fu una din cele mai glorioase victorii ale Românilor asupra Ungurilor, și cu toate că regele Carol Robert a mai domnit după aceia încă 12 ani, dânsul nu a mai cugetat să vină ca să supună Țara Românească.

În o mulțime de diplome ale sale, regele Carol Robert amintește despre *audacia temerară* cu care s'a luptat Basarab, despre sângele nespus de mult al credincioșilor nobili ungurești ce s'a vărsat în lupta aceasta și unde s'a întâmplat o mulțime de captivări, ucideri și jefuiri de averi, despre daunele infinite și ireparabile ce le-au suferit cetățenii unguri în expedițiunea aceasta și despre pericolul în care s'a aflat viața sa în lupta aceasta (1).

(1) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 1, pag. 591, 594, 610, 615, 616, 617, 623, 625, 627, 629 633, 646.— *Ibidem*, vol. I, par. 2, pag. 15, 35.

Acest Basarab este amintit în documentele oficiale și în cronicile ungurești numai cu simplul nume de «Basarab» sau «*Basarab fiul lui Tugomir*» (1), iar în inscripțiunea slavonă din Câmpulung de la a. 1365, dânsul poartă numele de «*Basarab cel Mare*», nume care într'adevăr l-a meritat după mărirea victoriei sale (2).

Noi am păstrat în această expunere numele său istoric.

---

(1) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol I, par. 1, pag. 625.

(2) Unii scriitori moderni confundă pe *Basarab cel Mare* cu fiul său *Alexandru Basarab*. Însă cronicile ungurești fac deosebire între acești doi voivozi, iar inscripția de la Câmpulung ne spune apriat că *Alexandru a fost fiul lui Basarab cel Mare*. *Chronicon Dubnicense*, cap. 123, 151 și 149—153.—*Engel*, *Geschichte der Walachey*, pag. 96—7.

III.

VLAD I SAU VLAICU BASARAB

Invingătorul regelui Ungariei Ludovic cel Mare

(A. 1360 – 1373)

El este un al doilea Basarab cel Mare, *un bărbat cu adânci cunoștințe de războiu, un apărător energic, viteaz și fericit al independenței românești.*

În a. 1369, *Ludovic*, regele Ungariei, își propune, întocmai ca și tatăl său regele Carol Robert, să supună Ungariei Țara Românească. De astă dată, *două armate mari ungurești* aveau să atace pe Români din două părți opuse.

Prima armată, sub comanda regelui Ludovic, trecu mai întâiu în Bulgaria, ca din Bulgaria, făcând pod peste Dunăre, să străbată în centrul Țării Românești.

Iar *a doua armată*, sub comanda lui *Nicolae*, voievodul Transilvaniei, avea să atace pe Români din partea de nord.

Iată cum ne descrie o *cronică ungurească* această mare expedițiune a regelui Ludovic (1):

«Regele în persoană trecu cu armata sa prin Bulgaria și năvăli în Țara Românească, care este supusă sfinței Coroane, iar de cealaltă parte trimise pe Nicolae,

---

(1) *Chronicon Dubnicense*, cap. 206.

voivodul Transilvaniei, și pe Simion, fiul lui Mauriciu, cu o armată puternică, compusă din nobili, din Secuii Transilvaniei, cu alți oșteni de frunte ai săi, ca să năvălească în Țara Românească asupra lui *Vlaicu*, voivodul acelor două ținuturi [Amlașul și Făgărașul], care se răzvrătise în contra majestății regelui.

«În timpul acesta, Vlaicu se află cu cartierul său general la Dunăre, în fruntea unei armate mari, stând acolo la pândă, ca să împiedice invaziunea regelui de pe țărmurile opuse ale Bulgariei. Iar Nicolae, voivodul Transilvaniei, cu armata sa, luptându-se cu vitejie, trecu peste *râul Ialomița*, luă cu asalt fortificațiunile și redutele ce le făcuse Românii, și apoi începă un războiu înverșunat cu armata numeroasă a voivodului Vlaicu, peste care eră *comandant aci Românul Dragomir comisul*, castelanul Dâmboviții. Însă, fiindcă Nicolae, voivodul Transilvaniei, trecuse adeseori mai departe de linia pe care se aflau trupele sale de siguranță și fiindcă rezultatele luptelor ce le avusese până aci erau slabe, el, împins de norocul cel schimbăcios al războiului, înaintă, fără precauțiune, mai departe de cât ar fi trebuit, și așa *ajunse să fie închis în niște locuri înconjurate cu tăieturi de lemn și cu grămezi de spini și în niște pasuri foarte strâmte*, unde apoi năvăliră asupra armatei sale o mulțime de Români din *păduri* și din *munți*. Aci fu ucis însuși Nicolae, voivodul Transilvaniei, dimpreună cu Petru vice-voivodul, cu Deso numit Was, cu Petru Rufus, castelanul Cetății de Baltă, Petru și Ladislau, Secui foarte războinici, și cu o mulțime de ostași și nobili de frunte. Iar când trupele ungurești din armata lui Nicolae începură să dea dosul

și s'o ia la fugă, ele fură *din nou închise cu tăieturi de lemne în niște locuri mlăștinoase și băltoase*, unde iarăși căzû o mulține de ostași, uciși fiind de Români, în cât numai puțini putură scăpă, dar și aceia răniți și după ce-și pierdură toate lucrurile sale. Iar corpul lui Nicolae, voivodul Transilvaniei, numai cu mare luptă se putû scoate din mâinile Românilor, de unde apoi fu transportat în Ungaria și înmormântat în mănăstirea Sf. Maria din Strigon. În urma acestei nefericite catastrofe, norocul începû să ne fie iarăși mai favorabil. *Nicolae Gara*, banul Maceului, un bărbat viteaz și războinic, trecû armata regelui cu luntrile peste Dunăre, cu toate că asupra ei cădeau ca ploaea săgețile ce le trăgeau ostașii și arcașii voivodului Vlaicu. Inimicii, fiind puși pe fugă, dispărură din vedere ca și fumul. În modul acesta întreaga armata ce mai rămăsese se întoarse către Severin, pe care-l ocupă iară».

Până aici cronica de la Dubnicu.

Din această expunere a cronicei ungurești, a cărei tendință de a ascunde adevărul este destul de clară, rezultă, în mod neînduios, că nu numai trupa voivodului Nicolae a fost nimicită cu desăvârșire, dar și armata regelui Ludovic a fost sfărâmată și fugărită spre Severin.

Aceasta o confirmă însuși regele Ungariei, Albert de Austria, în o diplomă din a. 1438, în care dânsul spune expres: că *armata regelui Ludovic a fost aproape distrusă de Români și pusă pe fugă* (1). În urma

(1) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 2, pag. 640: exercitum ipsius Ludovici regis, ab adversariis pene oppressum et fugae subactum.

acestor strălucite victorii, ce repurtară Românii asupra celor două armate ungureşti, voivodul Vlaicu trece cu trupele sale în Transilvania, spre a-şi răzbună asupra Ungurilor şi Saşilor de acolo, arde mănăstirea catolică din Tâlmăciu (1), ocupă din nou *ţara Făgăraşului* şi dăruieşte aci moşii ostaşilor săi.

El poartă acum titlul de: *domn al Țării Româneşti, ban al Severinului şi duce al noii colonii din ţara Făgăraşului* (2). Iar Analele călugărilor Franciscani îl numesc: *rex de Bassarath* (3).

---

(1) *Densuşianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 2, a. 1369, pag. 149.

(2) *Vlaicu Basarab* mai purtă în a. 1368 un resbel fericit în contra *Turcilor* şi *Bulgarilor*. Dânsul trece pe ţarmul drept al Dunării şi înaintă victorios până la *Târnova*, iar în a. 1369 cucereşte *Vidinul* şi alungă garnizoana ungurească de acolo. *Densuşianu*, Documente Hurmuzaki, vol. II, par. 2, pag. 198.

(3) *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 154.

IV.

DAN AL II-LEA

(A. 1373—1383)

Memoria faptelor de războiu ale acestui domn și căpitan viteaz al Țării Românești ni s'a păstrat numai în documentele oficiale ale Ungariei (1).

Anume, într'un document din anul 1390, regele *Sigismund* din Ungaria ne spune că *Dan*, fostul voivod al Țării Românești, năvălise cu o *armată puternică* în districtul *Mihadiei* (2). Din puținele cuvinte ale regelui, cuprinse în această diplomă, și anume că «armata lui *Dan* a fost puternică», se constată, în mod evident, că *Dan* făcuse de astă dată o *expedițiune mare asupra Banatului*, că dânsul bătuse trupele ungurești de aici și *luase în stăpânire nu numai Severinul dar și districtul Mihadiei*.

---

(1) *Cronica lui Constantin Căpitanul*, în Magazin istoric, tom. I, pag. 91: «Acesta . . . avea și frate pre *Mircea*, însă ce să fie făcut în 23 (?) de ani ai domniei lui nu se pomeneste».

(2) *Pesty*, A Szörényi Bánság, vol. III, pag. 10, a. 1390: literalia ipsorum Instrumenta . . . ab ipsis tempore quo *Dan wayvoda* cum suo *valido exercitu* dictas tenutas Castri nostri Myhald invaserat, deperdita et alienata extitissent.

Acest rezultat victorios al expedițiunii lui Dan în Banat se confirmă de noi și prin împrejurarea că în epoca dela 1372 — 1377 nu se mai amintește nici un ban unguresc la Severin (1). Așa dar Dan, prin un războiu victorios, cuceri dela Ungaria o parte a Banatului.

---

(1) *Pesty, A Szörényi Bánság*, vol. I, pag. 263.

V.

MIRCEA CEL MARE

**Invingătorul regelui Sigismund din Ungaria și
al lui Baiazet sultanul turcesc.**

(A. 1383—1419)

Mircea cel Bătrân este o nouă figură măreață în istoria acestor timpuri grele, când Țara Românească avea trebuință de un *domn viteaz și înțelept*.

*1. Mircea include și înfrânge în munții dela
Pazata armata regelui Sigismund.*

În a. 1392, *Sigismund*, regele Ungariei, își propune să realizeze dânsul planurile fantastice ale lui Carol Robert și Ludovic cel Mare, anume să cucerească pentru Ungaria Țara Românească.

După ce strânse o armată puternică din Ungaria și din Imperiul german, Sigismund năvăli în Țara Românească.

Mircea cu Românii și cu trupele sale se retrage în *munții Carpaților*, iar Sigismund cutreeră și devastă, în lung și în lat, șesurile Țării Românești. În fine, ca totuși să facă ceva, atacă fortăreața dela *Turnul* (numit de ei Nicopolul cel mic) și apoi plecă să se întoarcă în Ungaria peste Carpați.

Iată cum enarează acum însuși regele Sigismund rezultatul acestei expedițiuni nefericite a sale asupra Țării Românești.

«Și adunând noi o *armată puternică*, am plecat spre Țara Românească și, străbătând cea mai mare parte a țării aceștia, am asediat cu toate puterile noastre castrul *Nicopolului mic*, în care se află o mulțime de Turci . . . și, cucerind acest castru, l-am lăsat în mâinile credincioșilor noștri; însă *Mircea*, voivodul nostru (1) din Țara Românească, . . . pe când noi ne întorceam cu triumf fericit către casă, a făcut o mulțime de tăieturi de arbori în munții numiți în limba poporului *Pazata* și acolo, *închizându-ne drumul, ne-a înconjurat pe noi și oștirea noastră* cu o mulțime de Români, comandați de însuși *Mircea* voivodul. Apoi, atacându-ne în această strâmtoare, ei aruncau asupra noastră și a oștirii noastre săgeți infectate și înmuiate în venin. Atunci *Nicolae*, palatinul Ungariei, dimpreună cu oamenii săi, s'a pus ca un *scut de apărare pe lângă noi* și, respingând cu bărbăție atacurile Românilor, dar nu fără moartea și rănirea oamenilor săi, ne-a făcut posibil ca să putem scăpa de acolo» (2).

Așa se termină a treia expedițiune mare a Regatului unguresc asupra Țării Românești. În urma acestei glorioase învingeri, *domnia lui Mircea cel Mare asupra Banatului și a țării Făgărașului* rămâne asigurată. El poartă titlul de: *voivod al Țării Românești, ban al Severinului și duce al Făgărașului și Amlășutui* (3).

(1) Voivodul nostru. Superbie ungurească! Țara Românească n'a fost nici odată vasala Ungariei.

(2) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 2, a. 1397. pag. 395.

— *Ibidem*, a. 1408, pag. 460.

— *Ibidem*, a. 1438, pag. 640—641.

(3) *Pesty*, A Szörényi Bánság, vol. I, pag. 270. — *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 2, pag. 334, 341, 359.

2. *Mircea bate pe Baiazet I, sultanul turcesc.*

Nu trecu mult timp după lupta cu Sigismund, regele Ungariei, și Mircea avu un al doilea resbel mare cu *Baiazet*, sultanul turcesc, numit și «Fulgerul».

Sultanul Baiazet, după ce cucerise Bulgaria, Macedonia și Tesalia (1391—1393), după ce silise pe împăratul Constantinopolului ca să-i plătească tribut, plecă în a. 1398 în fruntea unei armate formidabile, ca să supună și Țara Românească. Trecu cu armata sa peste Dunăre și începui a devastă țara în toate părțile. Mircea strânse și dânsul repede oastea țării, se hotărî însă să nu înceapă o luptă în câmp deschis. Ci dânsul urmăriă, pas cu pas, prin pădurile de stejar ale țării, armata lui Baiazet și de aici se aruncă, când îi părea ocaziunea favorabilă, asupra trupelor turcești, ce cutreerau țara. Prin mai multe lupte norocoase de felul acesta, armata lui Baiazet suferi pierderi enorme. După aceste înfrângeri, sultanul Baiazet se hotărî să se întoarcă înapoi spre Dunăre. Acum Mircea cugetă că a venit timpul să atace armata lui Baiazet în câmp deschis (1). Cu multă înțelepciune, dânsul hotărăște să atace pe Turci când vor ajunge în *locurile mlăștinoase numite Rovine* din districtul Ialomița. Aci se făcu o luptă crâncenă.

O mare parte din armata lui Baiazet este scufundată și tăiată și, după cum ne spune o cronică românească (2), aci au pierit «Turci fără număr». Mircea urmărește apoi resturile armatei turcești, cari fugiau spre Dunăre. Ajungând aci, sultanul Baiazet dă ordin trupelor sale să facă șanțuri, spre a se putea apăra în contra lui Mircea.

(1) *Stritter*, *Memoriae populorum*, tom. II, pag. 904.

(2) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 3.

La Dunăre se începă o luptă nouă. Peste zi, trupele turcești fură silite să se bată cu armata lui Mircea, iar Dunărea o trecură apoi noaptea și fără să mai facă pod.

În lupta ce o avă Mircea cu Baiazet la Rovine, căzu și eroul principal al poeziei epice sârbești, *Marcu Cralievici* (1). Acest Marcu fusese fiul lui Vulcasin al țarului sârbesc. El intră în serviciul Turcilor și Baiazet îi conferi guvernul Țastoriei, Locridei și Argosului. El luă parte în lupta dela Rovine, bătându-se cu Turcii în contra lui Mircea, însă fu ucis în această luptă de Români (2).

Eră foarte grea situațiunea țării în epoca lui Mircea cel Mare. El însă știu, prin eroismul și devotamentul său și al poporului român, nu numai să triumfe peste doi dușmani puternici, dar să și întindă pe un timp oarecare hotarele țării până la Adrianopole și chiar peste o parte din țările tătărești.

În titlele sale se numește: *mare voivod și domn a a toată țara Ungro-română și al țărilor de peste Carpați [Amlașului și Făgărașului], domn al Dobrogei și al cetății Silistra* (3), *domn și autocrat al țărilor tătărești și al tuturor țărilor și orașelor până la hotarul Adrianopolei* (4).

Mircea cel Mare este un om a cărui maiestate istorică, în sărăcia de documente, se pare că încă nu o cunoaștem deajuns.

(1) *Mori nella battaglia di Rovine, combattendo coi Turchi contra il principe rumeno Mircea. Cassandrich, Canti popolari epici serbi, Zara 1884, pag. 87.*

(2) După *Du Cange*, *Illyricum*, pag. 64, Marcu Cralievici ar fi pierit în lupta lui Baiazet cu Mircea întâmplată la Craiova.

(3) *Densușianu*, *Documente Hurmuzaki*, vol. I, par. 2, a. 1390—1391, pag. 322, 334.

(4) *Hasdeu*, *Arhiva istorică*, tom. I, a. 1399 și 1406, pag. 97—98.— *Idem*, *Istoria critică*, tom. I, pag. 30.

VI.

VLAD AL II-lea NUMIT DRACUL (1)

(A. 1431—1445)

Vlad al II-lea a fost un domn *energic, înțelept și foarte viteaz*, care, în timpuri grele, a purtat mai multe resbele fericite, apărând cu glorie independența și demnitatea statului român.

1. *Vlad al II-lea bate și alungă din Banat pe Cavalerii teutoni.*

Cel dintâiu războiu al lui Vlad Dracul, după așezarea sa în domnia Țării Românești, a fost cu *Cavalerii teutoni* din Banat.

Istoria acestui resbel e următoarea:

Regele Sigismund al Ungariei, văzând că toate expedițiunile regilor ungurești asupra Țării Românești au rămas deșerte, reluă de nou planul regelui Bela al IV-lea, ca să aducă și să colonizeze în ținutul Banatului un *ordin militar străin*. În această epocă, cel mai puternic ordin religios și militar în Europa era al Cavalerilor teutoni. Acești *Cavaleri* ocupase încă din seco-

---

(1) Dânsul s'a numit *Dracul* după însemnele ordinului Balaurul (ordo Draconis) ce i le conferise împăratul Sigismund. Engel, Geschichte der Walachey, pag. 167.—*Șincai*, Crônica, a. 1431.

lul al XIII-lea Prusia, Estonia, Livonia, Curlandia, cu un cuvânt tot litoralul mării Baltice, posedau averi enorme și dispuneau de trupe și de o organizațiune puternică militară.

Pe acești Cavaleri, regele Sigismund îi cheamă în Ungaria și le dăruiește *Severinul*, cu toate castelele și toate ținuturile Banatului.

Misiunea Cavalerilor teutoni, după regulele lor, aprobate de împărații Germaniei și de papii de la Roma, eră să lupte încontinuu în contra necredincioșilor și păgânilor, având dreptul și obligațiunea să cucerească pentru sine țările acestora și să le colonizeze.

Se pregătiă așa dar în Banatul Severinului un eveniment, care, dacă ar fi răușit, ar fi avut consecințele cele mai dezastruoase pentru existența statului român.

În urma invitării și a donațiunilor extinse ce le făcuse regele Sigismund, *Cavalerii teutoni sosesc în Banat* și preceptorul sau capul militar și religios al acestui ordin, *fratele Nicolae de Radewitz*, ia la a. 1430 titlul de «*ban al Severinului*» și de «*căpitan al Severinului*» (1).

Însă Vlad al II-lea, un bărbat rezolut și cu adânci prevederi, nici nu lăasă pe Cavalerii teutoni să se stabilească bine la Severin și în a. 1432 plecă cu oastea Țării Românești asupra lor, îi bate, îi prinde și-i măcelărește pe toți (2).

Regele Sigismund, care în timpul acesta se atla la Siena în Italia, auzind de soarta Cavalerilor din Banat,

(1) *Pesty*, A Szörényi Bánság, tom. I, pag. 276 și tom. III, pag. 23—24.

(2) *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 163.

rămase adânc întristat, văzând că noul său plan pentru subjugarea Țării Românești a avut un sfârșit atât de repede și fatal.

Prin această expedițiune victorioasă, Vlad Dracul puse astfel capăt unei stări de lucruri ce eră cu totul nefavorabilă drepturilor și intereselor politice ale Românilor.

2. *Vlad Dracul cucerește din nou ducatele Făgărașului și Amlașului.*

După expedițiunea întreprinsă în Banat asupra Cavalerilor teutoni, Vlad Dracul își întoarse armele sale asupra *Transilvaniei*.

În a. 1432, dânsul intră cu oștirea Țării Românești în Transilvania, prădează și devastează cu fer și foc întreg *districtul Brașovului*, o parte mare din *ținutul Secuilor*, precum și *districtul Cohalmului*, restabilește din nou *domnia Țării Românești asupra Făgărașului* și exercitează, în curs de mai mulți ani, drepturile sale de domn suveran asupra acestor ducate. Anume în a. 1432, dânsul dăruiește lui *Roman*, nepotul lui Stanciu Boieru, două moșii în țara Făgărașului, iar în a. 1440 numește pe un preot catolic din Târgoviște ca abate (egumen) al mănăstirii catolice din *Cârța*, în țara Făgărașului (1).

În documentele oficiale, Vlad al II-lea poartă titlul de: *domn al întregii Țări Românești, ducele Amlașului și al Făgărașului* (2).

(1) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 2, pag. 663.
Engel, Geschichte der Walachey, pag. 170.

(2) *Pesty*, A Szörényi Bánság, tom. I, pag. 278.

3. Luptele lui Vlad Dracul cu Turcii.

Vlad Dracul avu mai multe resbele victorioase cu Turcii. Incă la începutul domniei sale, Vlad bătù și sfărâma cu totul o armată puternică turcească, pe care o trimisese sultanul turcesc *Amurat*, ca să pună pe un anumit *Radu* ca domn în Țara Românească. Despre celelalte războaie lungi și grele ale sale cu Turcii, cronicile românești nu ne-au păstrat nici o amintire.

Însă istoricul contemporan *Bonfiniu* scrie în această privință următoarele:

«*Dracul, principele Țării Românești, pe care noi o numim Muntenia, a fost un bărbat drept și bun, un comandant foarte viteaz în toate războaiele, fiindcă dânsul, cu oștire puțină, însă prin curagiul său cel mare și prin înțelepciunea sa, cum și prin virtutea excelentă a ostașilor săi, a susținut timp îndelungat, fără ajutor străin și peste așteptarea tuturor, războiul cu Turcii, pe care toți creștinii împreună deabia erau în stare să-l susțină, și prin continuele războaie, ce le-a avut dânsul, țările sale au pierdut atâția oameni, încât deabia au mai rămas acolo cine să lucreze pământul*» (1).

---

(1) *Bonfinius*, *Rerum hungaricarum decades*, III, lib. 6.

VII.

VLAD AL IV-lea ȚEPEȘ

(A. 1456 — 1462)

Vlad Țepeș a fost un *celebru om de războiu și unul din domnii cei mai energici ai Țării Românești*.

În cursul domniei sale, Vlad Țepeș întreprinse *două expedițiuni în Transilvania*, cari amândouă aveau de scop asigurarea domniei Țării Românești asupra vechilor sale ducate, al *Amlașului și Făgărașului*. În fine, dânsul purtă un războiu fericit cu Mahomed al II-lea, sultanul turcesc, în care, pe lângă un curagiu extraordinar, dânsul dovedî totodată că eră un om foarte genial în arta de războiu.

1. Expedițiunile lui Vlad Țepeș în Transilvania.

Încă din cele mai vechi timpuri, regii Ungariei cer-cară, la toate ocaziunile, parte cu armele, parte pe căi piezișe, să ocupe și să încorporeze la Regatul unguresc cele două ducate românești de peste Carpați, *țara Făgărașului și Amlașului*.

Vlad Țepeș însă, un domn foarte rezolut, voiă să susțină și apere cu orice preț drepturile istorice necontestabile ale Țării Românești asupra acestor două ducate.

În anul 1456, îndată la începutul domniei sale, Vlad

Țepeș trece în *Transilvania* în fruntea unei armate românești și, după cum ne spun documentele ungurești, devastează mai întâiu domeniile lui Ioan Corvinul, arde suburbiile orașului Brașov și mai multe sate săsești (1).

Această expedițiune a lui Vlad Țepeș în *Transilvania* nu eră o simplă incursiune pentru pradă și devastare, ci ea stă în legătură cu demnitatea și interesle politice ale statului român și în special cu *cestiunea care în secolul acesta eră atât de arzătoare*—domnia Țării Românești asupra *Făgărașului și Amlașului*.

În anul 1460, Vlad Țepeș intră din nou cu armata română în *Transilvania*. De astă dată *ocupă ducatul Amlașului*, devastează, apoi arde și aseamănă cu pământul casele locuitorilor străini din Amlaș, taie o mulțime de Sași și Unguri, iar pe alții îi duce cativi în Țara Românească și aici îi trage în țeapă (2).

2. Războiul lui Vlad Țepeș cu sultanul Mahomet al II-lea.

În anul 1461, puternicul sultan *Mahomet al II-lea*, cuceritorul Constantinopolului, trimite pe un secretar al său, de origină grec, cu numele de *Catabolin*, la Vlad Țepeș în Țara Românească, ca să invite pe Vlad să se prezinte la curtea sultanului, totodată să-i plătească un tribut de 10.000 galbeni și să-i dea 500 de

(1) *Densuşanu*, Documente Hurmuzaki, vol. II, par. 2, a. 1456, pag. 70: *Ladislaus . . . intelleximus, qualiter Illustris Wladislaus Wayvoda Transalpinus dominia prius comitis Joannis, ac etiam certas villas nostras saxonicales invadendo, nonnullas ex eisdem villis concremasset.* — *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 174.

(2) *Schwandtner*, Scriptores rerum hungaricarum, vol. I, pag. 886. — *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 174 — 175. — *Şincai*, Cronica, a. 1460.

tineri români, ca să-i crească în legea mahomedană și să-i facă ieniceri în armata turcească.

La această cerere, atât de arogantă și umilitoare, Vlad Țepeș răspunse sultanului cu demnitate: *că bani are, însă nu-i va da nici banii, nici tinerii pe care-i cere și nici nu voiește să se prezinte la curtea sultanului.*

În urma acestui răspuns energetic, sultanul trimise pe *Hamza pașa*, prefectul Vidinului, cu 10.000 de ostași, ca să prindă pe Vlad, fie prin forță, fie prin înșelăciune. Hamza se puse îndată în înțelegere cu Catabolin, secretarul grecesc, și stabiliră planul să prindă pe Vlad, când acesta va însoți pe Catabolin la întoarcerea sa spre Dunăre. Vlad pleacă într'adevăr să petreacă pe Catabolin, luă însă cu sine o trupă de ostași români destul de însemnată. Hamza, înștiințat de Catabolin, ține drumul lui Vlad și, din locul ascuns unde îl așteptă, năvălește asupra sa. Însă oastea lui Vlad se luptă vitejește și Turcii sunt învinși. Vlad *prinde pe Hamza pașa*, de asemenea o mare parte din ostașii săi și-i trage pe toți în țepă, cu deosebire că pe Hamza pașa îl pune în parul cel mai înalt. Tot cu asemenea moarte pedepsește și pe Catabolin, secretarul sultanului.

Acum Vlad Țepeș strânge repede o oaste puternică, *trece Dunărea în Bulgaria*, devastează, arde tot ce-i vine înainte, trage în țepă 25.000 oameni și apoi se întoarce în Țara Românească.

Sultanul turcesc, la început, nu putea să creadă atâta îndrăzneală din partea lui Vlad. Dar, în fine, se convinge că lucrurile sunt adevărate, se aprinde de mânie asupra lui Vlad, strânge o armată formidabilă de 250.000

oameni și, în primăvara anului 1462, pleacă asupra Țării Românești, ca să răzbune dezonoarea ce i s'a făcut. Vlad, auzind că sultanul se apropie, *trimete femeile și copiii în munții Brașovului, arde toate câmpurile, mână toate vitele spre munte*, iar dânsul, cu oastea sa, compusă din toți bărbații ce puteau purta arme, se retrage în *pădurile de stejari* de pe șesurile Țării Românești.

Sultanul intră în țară, arde *Brăila* și apoi, după sistemul turcesc, fiindcă *nu putea să întâlnească armata română*, încearcă să devasteze țara, dar *în cale de 7 zile dânsul nu află nici oameni, nici dobitoace, nici ce să mănânce*. Vlad cu oastea sa urmărește prin păduri, pas la pas, armata sultanului, surprinde, atacă și nimicește toate trupele turcești, cari se desfăceau de corpul principal. Acum, după ce hărțuește mai mult timp și demoralizează cu totul trupele sultanului, Vlad se hotărăște să facă un *atac de noapte* asupra lagărului principal și să prindă pe sultanul Mahomet. Pentru scopul acesta, Vlad se travestește și se duce singur ca spion în tabăra turcească, spre a vedea în persoană cum stau corturile ostașilor, cortul sultanului și piața taberii. Apoi Vlad se întoarce la trupele sale și execută atacul de noapte asupra lagărului principal. Turcii, surprinși pe neașteptate, ajung în cea mai mare confuziune și frică. Insuși Vlad intră în mijlocul taberii turcești, bate trupele din Asia, apoi, cu lampe și cu făclii aprinse, Românii înaintează în rânduri compacte către cortul sultanului. Însă ostașii lui Vlad greșesc drumul și, în loc de a merge la cortul sultanului, ei se duc la cortul generalilor turcești Mahomet și Isac și aci ucid cu vitejie un nu-

măr foarte mare de Turci, de cămile și alte dobitoace, iar infanteria lui Mahomet pașa, ca să se poată apăra contra Românilor în întunericul nopții, încalecă pe cai. Lupta cu trupele acestor doi generali turcești ține mai mult timp noaptea. Apoi Românii se întorc cu grabă către cortul sultanului. Aci găsesc garda sultanului în arme. Românii îi atacă și pe aceștia, însă zorile de zi se ivesc pe cer și Românii sunt siliți să înceteze atacul de noapte. Ei se întrunesc cu toții în piața taberii turcești, prădează și taie pe toți câți îi află acolo și apoi se întorc cu ziuă din tabăra turcească (1).

Despre acest atac de noapte, istoricul bizantin *Ducas* scrie : « *Românii au năvălit fără de veste în cornul cel drept al taberii și, până ce s'a luminat de ziuă, ei au făcut un măcel îngrozitor, tăind mulțime nemămurată, iar Turcii, în întunericul nopții, necunoscându-se, se tăiau unii pe alții* ».

Acest atac de noapte, prin spaima, confuziunea și pierderile enorme ce le cauză în lagărul sultanului, eră o învingere formală a oastei turcești. Cu toate acestea, sultanul înaintează cu trupele sale până la reședința lui Vlad (la Târgoviște). Dar aici află porțile cetății deschise și orașul părăsit. Locuitorii se retrăsese cu toții la cetatea *Poenari* din Carpați.

Acum sultanul, văzând trupele sale cu totul demoralizate, se hotărăște a se retrage. Dânsul trece înapoi peste Dunăre și, după cum scrie *Ducas*, se întoarce cu rușine la Adrianopole.

(1) *Șincai*, Cronica, a 1462. — *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 175 seq.

Despre Vlad Țepeș se exprimă foarte bine istoricul Laurian, când zice :

Vlad determină să sacrifice tot pentru mântuirea țării de impunerea jugului străin. Spre acest scop organizează tot statul milităresc, pedepsi fără misericordie veri-ce perfidie și, cu modul acesta, introduse în țară o securitate publică mai până la necrezut (1).

---

(1) Istoria Românilor, București 1862, pag. 310.

VIII.

RADU-VODĂ DELA AFUMAȚI

(A. 1521 — 1522)

Radu-Vodă dela Afumați este un domn viteaz și înțelept, o figură mare în istoria poporului român.

În acest timp, sultanul *Soliman al II-lea*, numit și «Cuceritorul», văzând mulțimea cea mare de războaie nefericite ce le aveau Turcii cu Românii, se hotărăște să pună în Țara Românească un domn de legea turcească și cu modul acesta țara să devină o simplă prefectură sau sangiac turcesc, ca și celelalte ținuturi de peste Dunăre.

Lucrurile se petrecură astfel:

După moartea lui Neagoe Basarab, *Mehmet beg* ceru dela sultanul *Soliman al II-lea* înalta demnitate de voivod al Țării Românești, spunându-i că țara îl dorește să fie dânsul domn. Sultanul *Soliman* îi dete domnia.

Auzind despre acest plan periculos al sultanului și al lui *Mehmet beg*, boierii țării, ca să scape țara de Turci, aleseră repede pe *Radu dela Afumați*, care eră ginerele lui Neagoe Basarab.

Mehmet beg intră în țară cu steagul dela Poartă și cu o oaste numeroasă de Turci, ca să ia în posesiune domnia țării.

Radu-Vodă strânse numai decât oaste, ieși înaintea lui Mehmet beg și avu cu dânsul o luptă crâncenă la satul numit *Glubavi*. Radu-Vodă învinse și Mehmet, ca să nu fie prins, fugi repede peste Dunăre.

După puțină vreme, Mehmet beg intră a doua oară în țară cu o oaste și mai mare de Turci. Radu-Vodă îi iese din nou înainte. Amândouă oștile se lovesc la satul numit *Clejani* și Radu învinse a doua oară pe Mehmet beg. În această luptă pieri o mulțime de Turci.

În urmă, Mehmet, reculegându-și puterile, dete o a treia luptă. Radu, care aveà oaste puțină, fu învins. Dânsul însă nu disperează de loc, trece repede peste munți în Transilvania, cere ajutor dela voivodul Ioan Zapolia, se întoarce numai decât în țară, prinde pe toți slujbașii pe care-i pusese Mehmet beg prin orașe și prin sate, îi taie pe toți, apoi pleacă asupra lui Mehmet beg. Amândouă oștile se întâlnesc la satul *Grumazi*. Aici se face al patrulea războiu crâncen. Lupta ține de dimineața până seara. Radu-Vodă învinge. Pier o mulțime de Turci, iar ceilalți fug.

Pe când acum Radu se întorceà fără grije către reședința sa, Mehmet beg strânge sfărământurile oastei sale, se aruncă repede asupra lui Radu, îl atacă fără veste și îi risipește întreaga oștire. *Aceasta erà a cincia luptă.*

Radu acum trece din nou peste Carpați, cere ajutorul voivodului Ioan Zapolia și se întoarce din nou în țară cu o oaste de 30.000 Ardeleni. Acum Mehmet beg, văzând că îi este peste putință să înfrângă perse-

verența și energia lui Radu, disperează cu totul, numai cutează să-l aștepte, ci fuge peste Dunăre (1).

Așa se termină lungul și înverșunatul războiu al lui Radu-Vodă dela Afumați cu Mehmet beg.

Prin aceste lupte grele, Radu dela Afumați dovede că eră un bărbat de un curagiu neînfrânt și un mare om de arme.

Meritele sale în istoria Românilor sunt cu atât mai mari, cu cât el *luptă victorios în contra unui nou plan funest al Turciei: de a pune domni musulmani pe tronul Țării Românești.*

Memorabile evenimente istorice!

Pe când regatul cel puternic al Ungariei cade și este distrus de Turci în a. 1526, iar Buda, reședința regilor ungurești, ajunge conacul unui pașă turcesc, Țara Românească, prin vitejia poporului său, prin înțelepciunea și înaltele calități războinice ale domnilor săi, triumfează asupra Turcilor și-și conservă de fapt independența sa.

---

(1) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 38. — Engel, *Geschichte der Walachey*, pag. 203 — 204.

IX.

MOISE-VODĂ BASARAB

(A. 1529 — 1530)

Moise-Vodă domni numai un an și 7 luni. Eră însă un căpitan de războiu energic și rezolut, care cunoștea pe deplin devotamentul și iubirea poporului de țară și nu-i eră frică de vecini.

În anul 1529, îndată la începutul domniei sale, *Moise-Vodă* intră cu oastea Țării Românești în Transilvania, luă *cetatea Branului*, asedie orașul *Brașovului*, arse și devastă o mare parte din ținuturile dimprejur și apoi se întoarse în țară, aducând cu sine o mulțime de captivi nobili (1).

Alte date și relatări mai speciale despre această expedițiune a lui *Moise-Vodă* în Transilvania nu avem. Există însă un document, destul de important, prin care *Alexe Bethlen*, vice-voivodul Transilvaniei, convocă pe toți reprezentanții orașelor și districtelor săsești la dieta generală din Oșorhei, ca acolo, împreună cu nobilii și cu Secuii, să delibereze asupra pericolelor ce-i amenință din partea noului voivod al Țării Românești (2).

(1) *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 213 — *Șincai*, Cronica, a. 1529.

(2) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. II, par. 3, pag. 633.

Aşa dar războiul lui Moise-Vodă eră îndreptat asupra tuturor naţiunilor privilegiate din Transilvania. Cum se vor fi împăcat Ardelenii cu Moise-Vodă nu ştim. Expediţiunea lui însă a fost victorioasă şi rezultatul, după cum se vede, a fost asigurarea domniei Ţării Româneşti asupra *Făgăraşului* şi *Amlaşului* (1).

(1) *Ibidem*, vol. II, par. 4, a. 1535, pag. 84.

X.

PETRU DELA ARGEȘ

(A. 1534 — 1536)

Petru dela Argeș domni numai doi ani, însă, în cursul domniei sale, dânsul se ilustră prin o *glorioasă învingere asupra armatei transilvane*.

În a. 1534, *Ștefan Mailat*, voivodul Transilvaniei, un bărbat altmintrelea foarte viteaz, intră în Țara Românească cu oastea Transilvaniei, ca să alunge din scaun pe Petru dela Argeș și să pună în domnia țării pe un anumit *Movilă* din Moldova. Petru strânge repede oastea Țării Românești, iese înaintea lui Mailat. Războiul se începe între amândouă oștirile. Armata Transilvaniei este învinsă și, în această luptă, *Petru prinde pe Mailat*, voivodul Transilvaniei și-l predă în mâna Turcilor. Turcii trimit pe Mailat înapoi la Petru. Petru cere dela Mailat, drept condițiune de eliberare, *să-i restitue ducatul țării Făgărașului*. Însă Mailat scapă pe furiș din închisoare și se întoarce în Transilvania (1).

---

(1) *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 214. — *Laurian*, Istoria Românilor, pag. 365.

XI.

PĂTRAȘCU CEL BUN

(A. 1554 — 1557)

O nouă glorie aduse armelor române *Pătrașcu-Vodă cel Bun*.

În a. 1554, sultanul *Soliman al II-lea* însărcină pe Pătrașcu cel Bun, domnul Țării Românești, și pe Alexandru Lăpușneanu, domnul Moldovei, să intre cu oștirile sale în *Transilvania*, să scoată de aci trupele regelui Ferdinand I, care voia să cucerească *Transilvania* și să restabilească în domnia țării pe Izabela, văduva regelui Ioan Zapolia, și pe fiul dânsului Ioan al II-lea (1).

În a. 1556, Pătrașcu-Vodă, în fruntea oastei românești, *trece Carpații pe la Brașov* și trupele române înaintară victorioase prin *Transilvania*, supunând toate orașele până la *Gherla*.

Alexandru Lăpușneanu, domnul Moldovei, intră de asediază cetatea dela *Alba Iulia*, iar Pătrașcu-Vodă cetatea dela *Gherla*, unde se închisese Ștefan Dobo, voivodul *Transilvaniei*. Amândouă cetățile trebuiră să se predea Românilor. Apoi amândoi voievozii români înaintară victorioși până la *Satmar*, în părțile despre

---

(1) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. II, par. 5, pag. 214.

Ungaria și respinseră trupele regelui Ferdinand până dincolo de Tisa.

Cu această ocaziune, trupele române, după uzul de războiu din această epocă, prădară curțile nobilimii și ale Secuilor din Transilvania și arseră peste 300 de sate.

Pătrașcu-Vodă trimise apoi pe generalul său, pe *vor-nicul Socol*, și pe alți boieri de frunte la Lemberg, în Polonia, după Izabela și după fiul dănsei, îi aduseră înapoi și amândoi voievozii români îi introduseră în mod solemn la Cluș în domnia Transilvaniei.

Regina Izabela, în semn de mulțumire, făcî o mulțime de daruri voievozilor români, apoi trupele lor victorioase se întoarseră înapoi, încărcate, după cum spune istoricul Engel, cu prada nefericitului Regat unguresc (1).

Așa dar, *domni țărilor românești cuceriră și de astă dată Ardealul*. Din nefericire însă, nu pentru Români.

Despre Pătrașcu-Vodă scrie o cronică românească: *că a domnit țara bine și boiarii fără vrășbi, fără morți, fără prăzi, precum tuturor place; pentru aceia și bun l-au numit, pentru bunătățile lui ce avea* (2).

---

(1) Engel, Geschichte der Walachey, pag. 221.—Cronica lui Constantin Căpitanul, în Magazin istoric, tom. I, pag. 179.—Istoria Țării Românești, ed. Ioanid, vol. II, pag. 43.

(2) Magazinul istoric, tom. I, pag. 179.

XII.

MIHAI VITEAZUL

**Invingătorul Turcilor, Cuceritorul Transilvaniei și
Domn peste toate țările vechii Dacii (1).**

(A. 1593—1601)

Mihai Viteazul este *omul planurilor și acțiunilor mari pentru dezrobirea neamului românesc de dominațiunea străină și pentru unirea tuturor țărilor române în un singur stat mare național*, iar succesele victoriilor sale îl făcură ca în a doua linie dânsul să mediteze la un plan mult mai grandios — la *extensiunea domniei române peste Peninsula balcanică și chiar peste Polonia*.

1. Mihai Viteazul liberează țara de Turci.

În timpul acesta, Țara Românească ajunsese în o situațiune din cele mai grele și mai triste, precum nu fusese în nici una din epocele precedente.

---

(1) **Fântâni istorice:** *Waltheri*, Descriptio rerum ab Ion Michaelae gestarum. — *Bisellii*, Medulla historica. — *Thuani*, Historiarum sui temporis liber CX. seq. — *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, IV și supl. II, vol. I. — *Idem*, Fragmente, III Band. — *Szádéczki*, Mihaly Vajda. — *Engel*, Geschichte der Walachey. — *Kogălniceanu*, Cronicile României, tom. I. — *Magazinul istoric*, tom. I. — *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II.

Turcii începuseră a cuprinde Țara Românească și a-și face aci locașuri și meceturi. Mai toate orașele și fortărețele de lângă Dunăre ajunseseră în mâinile lor, cu toate că, după vechile tractate, Turcii nu aveau de loc dreptul să se așeze în țară. Toate veniturile statului erau arendate la Greci și aceștia, cu ajutorul ienicerilor, storceau depe bietul țăran îndoit și întreit. Ienicerii intrau în casele oamenilor și, pe lângă jafuri de bani și de avere, comiteau tot felul de fără de legi, luau dela Români tot pe al 10-lea copil, pe cari apoi îi turciau și-i făceau ieniceri.

«Începură a țipă creștinii de nevoia Turcilor» — zice o cronică românească (1) — «și pretutundeni eră vaiet și suspin de răul Turcilor, cât însuși Mihai-Vodă se închisesse de răul Turcilor».

În această tristă stare de lucruri, Mihai Viteazul adună pe toți boierii mari și mici din țară, țină sfat cu dânsii și hotărîră să apuce armele și să scuture jugul turcesc. Mihai trimise apoi legați la *Sigismund Bathori*, principele Transilvaniei, și la *Aron*, domnul Moldovei, ca să coopereze împreună asupra Turcilor (2).

Rezultatul acestei misiuni fu că, în 3 Noemvrie 1594, se încheie la București un *tractat de alianță* ofensivă și defensivă între Mihai-Vodă și reprezentanții guvernelor din Transilvania și din Moldova.

Apoi în 13 Noemvrie 1594, Mihai proclamă *liberarea*

(1) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 47.

2) Principele Transilvaniei se ridicase mai înainte. *Hurmuzaki, Documente*, vol. IV, par. 2, pag. 66: 29 Noemvrie 1594: confermasi che la rivolta dei Vaivodi Aaron di Moldavia et Michali di Valacchia sia stata tra di loro premeditata con intelligenza anche del Principe di Transilvania e dei Polacchi.

țării de Turci și, în aceeași zi, atât în București cât și în Iași, toți Turcii fură uciși. Acelaș măcel se extinde repede în toată țara, iar Turcii, cari putură scăpa cu viață, fugiră peste Dunăre.

Acum războiul de liberarea țării de Turci eră declarat.

Mihai pleacă îndată cu trupele sale asupra *Giurgiului*, care în timpul acesta se află în mâna Turcilor, cucereste orașul, taie pe toți Turcii cari se aflau aci și apoi dă foc Giurgiului.

Sultanul turcesc *Amurat al III-lea*, auzind despre cele ce se întâmplase în Țara Românească, trimise repede la București pe un emir cu o trupă de 2.000 de Turci, sub pretext ca să rămână peste iarnă în Țara Românească, în realitate însă cu misiunea ca să înșele și să prinză pe Mihai. Însă Mihai, cunoscând bine intențiunile și planurile secrete ale emirului, îl preveni numai decât și *într'o noapte* atacă pe neașteptate pe Turcii aceștia în cartierele lor din București și-i taie pe toți.

Acesta fu rezultatul fatal al misiunii emirului în Țara Românească.

Acum Mihai continuă mai departe expedițiunea sa asupra orașelor, fortărețelor și cuiburilor turcești dela Dunăre.

În 10 Decemvrie, generalul lui Mihai, *Albert Kiraly*, cuceri orașul *Floci* de lângă Dunăre, îl devastă și-l arse.

În 1 Ianuarie 1595, Mihai atacă cu trupele sale orașul *Hârșova*. Garnizoana turcească și câteva bande de Turci și de Bulgari, în număr de peste 7.000 oameni, îi ieșiră înainte și o luptă crâncenă se încinge pe *ghiața Dunării*.

Acum trupele lui Mihai se întorc înapoi pe țărmurile de dincoace al Dunării, ca să depună aci enorma pradă ce o făcuse în orașele turcești de peste Dunăre.

Apoi Mihai trece din nou Dunărea înghețată, bate pe sangiacul din *Silistra*. O parte din lupte se fac pe *ghiața Dunării*. În fine Mihai arde și distruge *Silistra*.

Acum trupele sale, ne mai aflând garnizoane turcești în părțile acestea, înaintează victorioase spre *Balcani*, trec până la *Varna* și, în drumul lor, prădează și ard toate orașele și satele turcești ce le întâmpină, robesc o mulțime de Turci, turcoalice și copii, pe care-i aduc captivi în Țara Românească (1).

2. *Mihai Viteazul bate pe Ahmet pașa și pe Gherei, hanul tătăresc.*

Această cutezanță a lui Mihai Vodă uimă și întristă adânc pe sultanul Amurat.

Ca să scape de Mihai-Vodă, sultanul numă acum domn peste Țara Românească pe *Bogdan*, fiul fostului voivod al Moldovei Iancu Sasul, și trimise pe *Ahmet pașa* (sau *Mustafa*) cu o oaste puternică de 40.000 de Turci, ca să-l pună în domnie și să prindă pe Mihai-Vodă.

Totodată sultanul invită pe *Gherei*, hanul Tătarilor, care se întorcea cu ordele sale din Ungaria, să treacă pe la Dii în Țara Românească, să dea ajutor lui Ahmet pașa. Hanul intră în țară cu 30.000 de Tătari. Mihai trimete în contra dânsului o parte din

(1) *Istoria Țării Românești*, în Magazin istoric, tom. I, pag. 230.

armata sa, sub comanda lui *Radu Buzescu*, a postelnicului *Preda*, a stolnicului *Stoica* și a lui *Radu Calomfirescu*. Aceștia întâlnesc cele dintâiu trupe tătărești la satul *Putineiu*, le bat, le sfărâmă și fac o mulțime de captivi. Hanul tătăresc, auzind de această înfrângere, trimete trupe noi asupra Țării Românești. Armata română, sub comanda lui *Radu Buzescu*, întâmpină oastea tătărească la satul *Stănești*. Acî se face, în 21 Ianuarie 1595, o nouă luptă crâncenă. Trupele tătărești sunt nimicite cu totul și, în această luptă, cade ucis comandantul oastei tătărești, însuși nepotul hanului.

Intru aceia hanul tătăresc strânge resturile trupelor sale și se împreună cu armata turcească a lui *Ahmet pașa* la satul *Cernătești*. *Mihai* trimete o parte din armată, sub comanda banului *Manta*. Acesta atacă fără veste, în *noaptea* de 24 Ianuarie 1595, trupele combinate turcești și tătărești, le distruge cu desăvârșire, iar restul îl aruncă peste Dunăre (1). *Mihai-Vodă* urmărește acum armata lui *Ahmet pașa* cu toate trupele sale, trece Dunărea *pe ghiață*, pe la satul *Marosini*, ajunge pe Turci, se face o nouă luptă crâncenă, armata turcească este bătută și, în această luptă, *cade însuși Ahmet pașa* și o mulțime mare de Turci.

Acesta fu rezultatul nefericit al expedițiunii lui *Ahmet pașa* și a hanului tătăresc asupra Țării Românești.

În urma acestei strălucite învingeri, *Mihai-Vodă* se întoarce cu o pradă enormă și cu mare triumf în București.

---

(1) După cronicile românești, această luptă a fost la satul *Șerpătești*, iar după istoricul Engel la *Cernătești*.

Cu toate aceste succese, Mihai-Vodă nu rămâne neactiv. Dânsul trimite din București pe banul *Mihalcea*, ca să ardă din nou *Silistra*. Trupele turcești din *Hârșova* îi ies înainte. Lupta se începe pe *Dunărea înghețată*. Românii înfrâng din nou pe Turci și dau foc Silistriei și Hârșoviei. În același timp, generalul lui Mihai, Albert Kiraly (1), bate și alungă pe Turci din orașele situate lângă gurile Dunării, iar *căpitanul Gheți*, cu un corp de Români, înaintează prin Bulgaria, ajunge la strămtorile *Emului*, atacă pe *Sinan pașa*, care se întorcea încărcat cu pradă din Ungaria, ucide toată escorta lui, trece apoi în *Tracia*, cuprinde toate cetățile în calea sa și răspândește teroarea până la Constantinopol (2).

În urma acestor înfrângeri și pierderi nenumărate ce le suferiră Turcii, sultanul Amurat numi, în locul pretendentului Bogdan, pe un anumit *Ștefan* ca domn al Țării Românești și însărcină pe pașa din Silistra să treacă cu trupele sale peste Dunăre și să-l introducă în domnia Țării Românești.

Mihai-Vodă trimise înaintea trupelor turcești pe generalul său Albert Kiraly. Acesta bate din nou trupele turcești, trece în *Bulgaria*, arde și distruge orașul *Turtucaia*. Dela Turtucaia, Albert Kiraly se întoarce asupra fortăreții turcești dela *Brăila*, o bate cu tunurile, o cucerește în ziua de 29 Februarie 1595 și, în urmă, o asemenează cu pământul. După luarea Brăilei,

(1) De origină din comitatul Gömör în Ungaria; intrase în serviciile lui Mihai Viteazul.

(2) *Thuani*, *Historiarum sui teporis*, lib. CX, în *Tesaurul de monumente istorice*, tom. I, pag. 197.

Mihai-Vodă trimese pe Albert Kiraly asupra oraşului turcesc *Nicopol*, pe care-l cucereşte numai decât şi, dându-i foc, îl prefăce în cenuşe (1).

3. *Lupta de la Calugăreni.*

*Mihai Viteazul învinge şi alungă din ţară
pe Sinan paşa.*

În primăvara anului 1595, sultanul Amurat al III-lea murise şi pe tronul turcesc urmă acum fiul său *Mahomet al III-lea*.

Acesta, văzând nenumăratele înfrângeri şi pierderi ce le suferise trupele turceşti în Țara Românească, de altă parte înfiorătoarele devastări ale atâtor oraşe şi ținuturi înfloritoare din partea lui Mihai-Vodă, se decise să pună acum în mișcare asupra Țării Românești toată puterea imperiului său, să repareze cu tot prețul onoarea armelor turcești și să restabilească iarăși puterea și dominațiunea Turciei asupra acestei țări.

Astfel, în vara anului 1595, o armată formidabilă de 180.000 de Turci înaintă asupra Țării Românești, sub comanda lui *Sinan paşa*, un renegat, fiul unui pescar de la Sorrento, lângă Neapol, care se jurase și se legase înaintea sultanului pe capul său că va umili pe Mihai-Vodă și va supune Țara Românească.

Armata lui Sinan paşa sosi la *Giurgiu*, ocupă numai decât cetatea din insula Dunării și începù, cu mare activitate, să facă un pod de luntrei, ca să treacă peste Dunăre în Țara Românească.

(1) Succese noi, în lunile Aprilie-Mai 1595. *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 95, 97, 99, 100, 116.

Mihai Viteazul, fără ca să poată primi ajutorul ceruse de la Sigismund Bathori, principele Transilvaniei, strânse repede o armată de 8.000 oameni și plecă pe drumul Bucureștilor către satul *Măgureni*.

O lună întreagă Mihai împiedică cu bravură trecerea armatei turcești pe țărmul de dincoace. Atunci Sinan pașa trimite o parte din oștile sale la o depărtare de două zile mai în jos de Giurgiu, ca să aleagă acolo un alt loc de trecere și să atace pe Mihai dela spate. Acest plan reuși. Mihai, văzându-se între două focuri, părăsește Dunărea și se retrage la o pozițiune ce eră două mile depărtare, dincoace de *Călugăreni*. Acum armata turcească termină construirea podului și Sinan înaintează după Mihai până la Călugăreni. La Călugăreni tabăra lui Sinan pașa eră despărțită de tabăra lui Mihai prin un teren mlăștinos și acoperit cu stuf.

Aci se întâmplă acum memorabila luptă, atât de glorioasă în istoria militară a poporului român și totodată atât de importantă pentru marile evenimente ce se dezvoltară mai târziu. În revărsatul zilei de 13 August 1595, Mihai-Vodă pune mica sa armată de 16.000 în ordine de bătaie și aici atacă armata turcească, care acum crescuse la numărul formidabil de 200.000 oameni. La început, rezultatul luptei nu se părea de loc a fi favorabil lui Mihai-Vodă. Turcii respinseră trupele lui Mihai până la o depărtare de doi kilometri și îi luară 11 tunuri. Însă Mihai se retrăgea în toată ordinea tactică, luptându-se încontinuu. Deodată apoi, dânsul, apucând în mână o secure de războiu, spre uimirea tuturor, iese din rândurile trupelor sale, se repede singur în armată turcească, taie pe *Caraiman pașa* și

pe câți-va comandanți superiori turcești și se întoarce cu trofee de învingere înapoi la trupele sale. În urma acestui act de vitejie extraordinară al lui Mihai Viteazul, trupele sale capătă din nou curagiu și lupta se începe cu nespusă însuflețire pe toată linia. Generalul lui Mihai, Albert Kiraly, așează două tunuri, ce le mai rămăsese, pe o pozițiune foarte favorabilă și de aci îndreptează focul cu atâta precizie, încât face un gol mare înfiorător în corpul armatei turcești. Acum o parte din trupele lui Mihai-Vodă se aruncă vitejește în acest spațiu lipsit de oameni și aduc o mare confuziune în toată armata turcească. Ei taie, lovesc și culcă la pământ o mulțime de Turci. Mihai-Vodă se repede și atacă cu bărbăție pe Turci dela spate și din coastă. Armata turcească apucă fuga. Trupele române mână dinapoi pe Turci, bătându-i ca pe niște turme de vite și-i persecută în ruptul capului spre castre. Sinan cade de pe cal în râul *Neajlov* și se crede fericit că a putut scăpa cu viața. Mihai câștigă din nou tunurile pierdute, cucerește mai multe steaguri turcești, între cari se află și *steagul cel verde și sfânt al lui Mahomet*, despre care credeau Musulmanii că nu poate să-l cucerească nimeni. Lupta ținu de dimineață până seara, se vărsă mult sânge, încât râul de acolo se roșise. Noaptea împiedecă distrugerea totală a armatei turcești.

Această învingere glorioasă a lui Mihai Viteazul numai cu 16.000 de oameni asupra unei uriașe armate de 200.000 va rămâne în istoria omenirii un monument de eternă aducere aminte, ce fel de schimbări mari și neașteptate, ce fel de minuni pot să facă,

în cursul războaielor, *curagiul căpitanului și al trupelor și însuflețirea lor pentru o cauză sfântă.*

Intorcându-se de pe teatrul de războiu, Mihai-Vodă așează castrarele sale numai la o depărtare de doi kilometri de corturile turcești, iar în cursul nopții salută lagărul turcesc cu mai multe tunuri fulgerătoare.

În aceeaș noapte, Mihai-Vodă strânse pe toți boierii și căpitanii săi, ținând un consiliu de războiu și decisese: că, de oarece oaste română nu este așa de numeroasă ca armata turcească, dâșii să se retragă spre munți, până când le va veni ajutorul din Transilvania.

Acum Mihai se retrage cu oastea română peste Târgoviște la cetatea lui *Negru-Vodă* de pe Dâmbovița. Sinan înaintează după dânsul până la Târgoviște și se stabilește în castelul de acolo (1). Însă Mihai, ca un mare căpitan, cu toate că așteptă sosirea ajutorului din Transilvania, nu încetă de a ataca și neliniști încontinuu pe Turci, trimițând corpuri mici volante, care se aruncau pe neașteptate asupra trupelor lui Sinan pașa, ce devastau țara.

În luna lui Septemvrie sosi în ajutorul lui Mihai principele Transilvaniei, *Sigismund Bathori*, cu trupele sale. Trecu de asemenea pe la pasul Branului și *Razvan-*

(1) *Hurmuzahi*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 146: *Havea Sinan con le sue genti occupata una terra in Vallachia chiamata Tergovisto, la quale havea cominciato a fortificare et attendere a continuare l'opera per formare ivi un alloggiamento sicuro per la sua persona et per parte o per tutto il suo esercito, et per assicurarsi meglio s'era servito d'un monasterio, il quale per il sito et per la fabbrica riusciva molto opportuno, et a guisa di castello l'havea munito et fortificato.*

Vodă cu ajutorul din Moldova. Acum toate trei armatele combinate înaintau spre Târgoviște (1).

În fruntea armatei aliate se află Mihai Viteazul.

Sinan pașa, auzind însă că Mihai se apropie cu o armată puternică, iar de altă parte văzând trupele sale cu totul demoralizate, în urma luptelor nefericite ce le avusese cu Mihai, părăsește Târgoviștea și fuge spre Dunăre. Mihai și Sigismund Bathori (2) îl urmăresc. Sinan, ca să poată trece repede pe podul de luntree ce-l făcuse la Dunăre, părăsește o mulțime de tunuri și o mare cantitate din materialul de războiu (3). Însă o parte mare din armata sa, care nu apucase să treacă Dunărea, este ajunsă. Mihai o bate, o învinge, o înecă și o așterne la pământ cu tunurile sale. Dunărea eră plină de sânge turcesc și pe ea plutiau numai cadavre. Podul lui Sinan fu risipit de fulgerile tunurilor, cetatea Giurgiului din insula Dunării cucerită din nou, arsă și distrusă cu totul. Sinan se întoarse cu rușine la Constantinopol și, de adâncă supărare, muri în luna lui Martie 1596.

(1) Această acțiune comună în contra Turcilor se stabilise încă în primăvara acestui an. *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 94. Raportul din 25 Aprilie 1595: S'intesse alli giorni passati che Transilvani, Moldavi et Valacchi si univano et si preparavano per andare a invadere il paese turchesco più vicino alli loro confini et che dovevano havere congiunte le forze, *fra pochi giorni*.

(2) Și cu această ocaziune, Românii au fost acei cari au susținut luptele și au reputat învingerile, iar nu oastea lui Sigismund Bathori: li *Vallachi . . . havevano riportato vittoria* con morte di forse 2000 di loro, et con l'aquistamento d'alcuni stendardi (Raportul din Praga dela 24 Octomvrie 1595). *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 139.

(3) *Hurmuzaki*, ibidem, pag. 147. La fuga di Sinan in Valachia..., successe adi 8 del messe passato (Ottobre).

Acum Mihai, în semn de mulțumire pentru ajutorul ce i-l adusese Sigismund Bathori, îi oferă 50 de tunuri din cele cucerite dela Turci și apoi principele Transilvaniei se întoarce peste Carpați. *Această strălucită învingere a lui Mihai Viteazul avu un răsunet extraordinar în toată lumea creștină: toți laudau în Europa eroismul lui Mihai-Vodă, zicând că în scurt timp dânsul o să ajungă un ilustru împărat.*

De altă parte, spaima îngrozitoare de Mihai Viteazul se lăți ca fulgerul în tot Imperiul otoman și *figura sa, severă și războinică, rămase în memoria Musulmanilor încă mult timp după epoca sa* (1).

4. Mihai Viteazul cucerește Transilvania.

Încă în a. 1594, principele Transilvaniei, *Sigismunda Bathori*, concepù planul, atât de nefericit pentru Bathorești și pentru Ungurii din Transilvania, ca să supună Țara Românească și Moldova. Pentru scopul acesta, dânsul uzurpă încă în anul acela titlul glorios de voievod al Țării Românești și al Moldovei (2).

Însă în primăvara a. 1599 (3), Sigismund Bathori, un

- (1) «Spun că'n urma luptei, în Asia bogată,
Dacă Musulmanii vedeau câte-odată,
Un armăsar ce'n preajmă-i cătă sforăind,
Cuprinși d'adâncă spaimă, ziceau cu 'nfiorare,
Că ei au văzut umbra cea îngrozitoare
A lui Mihai Viteazul, asupra-le viind».

- (2) Istoricul Engel spune că Sigismund suferi cu plăcere ca Sărbii în a. 1594 să-l intituleze: Moldaviae et Valachiae gloriosum Vojevoda. *Geschichte der Walachey*, pag. 232—3.

- (3) *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 314; conf. pag. 279 și 312, 314, 315.

om de un caracter foarte schimbăcios și lipsit de aptitudinile de a domni, renunță de bună voie la guvernul Transilvaniei, iar în locul dânsului dieta Transilvaniei alege de principe pe vărul său, pe *cardinalul Andrei Bathori* (1).

Indată la începutul domniei sale, noul principe Andrei Bathori luă și dânsul titlul de «voivod al Țării Românești și al Moldovei», apoi se alie cu Irimia Movilă din Moldova și se puse în înțelegere și cu Turcii, ca să scoată pe Mihai-Vodă din domnia Țării Românești (2).

Mihai-Vodă, în cursul luptelor ce le avu cu Turcii în 1594—1595, văzând acum intrigile și planurile secrete ale Bathoreștilor în contra Țării Românești, iar de altă parte nestabilitatea lucrurilor din Transilvania, cugetă că este timpul sosit ca să cucerească dânsul *Transilvania* (3).

(1) *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 315.

(2) *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 319. Aggiungono ancora che si ragionava esser seguito l'*accomodamento del Cardinale col Signor Turco*, il qual *accomodamento* dicono esser di questa maniera, che il Cardinale . . . *non debba aiutar a favorir Michel Vaivoda* . . . per questo accordo si come pare che resti il Vaivoda in necessità di fuggirsene di Valachia. — *Ibidem*, vol. III, par. 1, pag. 423. Cardinalul Andrei Bathori scrie lui Irimia din Moldova: dies noctesque in subsidium nostrum properet, nunc facile quod eidem promissimus adipisci poterit (illud nos de transalpina Valachia intelleximus). — *Ibidem*, pag. 429. Mihai-Vodă, după ce trecu în Transilvania, scrie cardinalului A. Bathori: meminisse potest Serenissimus Cardinalis, cum primum in regnum introductum esset . . . nobis nunciavit, ut ex provincia nostra Transalpina decedam. — *Ibidem*, vol. IV, par. 2, pag. 73, a. 1599, 30 et 31 Ottobre: Il Principe (Cardinal Battori) di Transilvania chieda ai Turchi assoluto dominio sulla Valacchia. Non è esaudito.

(3) *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 321. Raport din 31 Iulie 1599: mi è stato affirmato che un Valacho mandato qui ultimamente da Michiel Vaivoda... essendosi offerto il detto Vaivoda...

Astfel, în 13 Octomvrie 1599, Mihai-Vodă concentrează, *fără nici un sgomot*, trupele sale la Ploești și, fiindcă în oastea sa se aflau mai mulți *mercenari unguri* și *secui* din Transilvania, dânsul îi strânse pe toți la un loc și apoi, cu cuvinte blânde și frumoase, îi invită să-i depună jurământul de credință: că vor merge ori unde le va ordona el, vor asculta de dânsul și nu vor părăsi steagurile sale. Mercenarii aceștia îi depuseră cu toți jurământul. La început însă, unii dintre ei făcură atent pe Mihai că jurământul nu este destul de clar și dâșii ar voi să știe încotro anume vor plecă. Mihai însă, care știa că războaiele grele se câștigă numai cu o disciplină de fer, îi muștră cu asprime și le aminti că: *supunerea oarbă către căpitanul de războiu este datorința soldatului*. Apoi Mihai cu trupele sale se puse în mișcare către Transilvania, trecu *în o singură zi și noapte* cu toată armata sa peste Carpați și *răsculă imediat pe Secuii din Transilvania*, promițându-le restabilirea vechilor sale privilegii.

Principele Andrei Bathori, auzind cu surprindere că Mihai-Vodă a intrat cu trupele sale în Transilvania, trimise îndată, după vechiul uz al țării, o *sabie sângerată* prin toate comitatele, în semn de proclamare a stării de războiu și de plecare la oaste.

di entrar da quella parte in un medesimo tempo con il suo esercito mentre che Sua Maestà faccia entrar dalla parte din Ongaria con buone forze per impadronirsi di quella provincia, a questa offerta l'Imperatore . . . ha acconsentito.—*Ibidem*, vol. III, par. I, pag. 426. Raport către Papa: Michele Vaivoda di Vallachia, certificato chel Cardinale con l'aiuto de Turchi, Tartari, Moldavi et altri, *cercaua di cacciarlo dal suo Principato*, per assicurarsi dal pericolo eminente, senz' aspettare altra deliberatione dell' Imperatore, nè movimento delle genti dell'Ungaria superiore, hà con le sue forze prevenuto.

Armata cu care Mihai-Vodă trecuse în Transilvania nu era mai mare de 25.000 (1) de oameni, dar se înmulți repede aici prin mai multe mii de *Români*, de *Unguri* și de *Secui*, cari alergară de bună voie sub steagurile sale.

De la Brașov, Mihai trecu repede peste țara Făgărașului și ajunse lângă *Sibiiu*.

Andrei Bathori hotări locul de concentrare pentru trupe la *Sebeș* în Transilvania și de aci apoi pleacă înaintea lui Mihai-Vodă spre Sibiiu.

Mihai-Vodă, îndată ce ajunse la Sibiiu, trimise din lagărul său un *ultimat* lui Andrei Bathori, de următoarea cuprindere: că de oarece dânsul, Andrei Bathori, s'a aliat cu Turcii și a părăsit cauza creștinătății, astfel Mihai cere ca dânsul să renunțe la domnia Transilvaniei în favoarea lui Sigismund Bathori (2), iar altcum puterea armelor să decidă între amândoi.

În urma acestui ultimatum, energic și umilitor, principele Andrei Bathori se convinge că Mihai într'adevăr voiește războiul și începui a se pregăti de luptă.

Astfel Joi, în 28 Octomvrie 1599, pe șesul dintre Sibiiu și *Șelimbru*, se întâmplă memorabila luptă, care decise încă odată restabilirea vechei domnii a Românilor asupra Transilvaniei. Lupta aceasta ținui de la 10 ore dimineața și până la 8 ore seara.

Generalii lui Mihai în lupta aceasta au fost: peste *mercenarii poloni Grigorie Mako*, și aceștia erau așezați

(1) *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 328. Raport din Viena, 30 Octomvrie 1599: era arrivato un corriero in diligenza, il quale porta il Valaco esser entrato in Transilvania con 30 mille combattenti et haver preso la città di Corona.

(2) *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 1, pag. 423 și 429, a. 1599.

chiar în centrul liniei de bătae; peste *voluntarii români* eră generalul *Baba Novac*, ocupând aripa stângă; în aripa dreaptă erau *mercenarii sârbi*; iar Mihai, cu trupele alese române și cu *Secuii*, stă în rezervă. Mult timp lupta rămase nedecisă. Trupele mercenare, la început, fură respinse din partea armatei ardeline, însă Mihai se aruncă numai decât furios asupra celor cari se retrăgeau, străpunse pe câți-va ofițeri, le conținu retragerea, pune în mișcare rezervele sale și atacă, încă odată, cu toată înverșunarea, armata lui Bathori. Acum norocul războiului, întocmai ca și la Călugăreni, începe a se plecă în partea Românilor. Polonii din armata Transilvaniei trec repede la Mihai Viteazul. Principele Andrei Bathori părăsește câmpul de războiu și fuge, armata Transilvaniei este nimicită și *victoria este a lui Mihai Viteazul* (1). Românii cuceresc întreg lagărul lui Andrei Bathori și 32 de tunuri.

După această glorioasă învingere, Mihai plecă repede spre Alba Iulia și în 1 Noemvrie 1599 *intră, cu un triumf solemn ne mai pomenit, în vechia reședință a principilor Transilvaniei* (2).

Iar Andrei Bathori, care voiă să fugă peste Secuime în Moldova și de acolo în Polonia, se rătăcește prin

(1) După istoricii ungurești, *numărul armatei lui Bathori în lupta dela Șelimbrou* nu ar fi fost mai mare de 9,000 de oameni. Aceasta este o simplă disimulare, pentru a salvă onoarea armelor ungurești. Dacă Bathori ar fi avut numai 9,000 de oameni, *dânsul nu ar fi plecat din castrele dela Sebeș înaintea lui Mihai Viteazul*.

(2) *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. I, pag. 440. Raport din 4 Decemvrie 1599. Il suddeto Valacco dicono esser intrato in *Alba-giulia* con *gran trionfi* essendo da quella città *stato presentato* di ricchi presenti.

pădurile de lângă pasul Oituzului și aici este ucis de Secuiul Blasie Ördög, căruia îi povestise nefericirea sa.

5. *Mihai Viteazul cuprinde Moldova.*

În luna lui Mai 1600, Mihai-Vodă lăasă în Transilvania ca locțiitor pe *banul Mihalcea* și dînsul pleacă, cu trupele sale, ca să cucerească și *Moldova* și să alunge de aici pe voivodul *Irimia Movilă*, care se aliase în contra sa cu Sigismund Bathori din Polonia și voiau să scoată pe Mihai nu numai din Ardeal, dar și din Țara Românească.

Repeziciunea cu care Mihai înaintă spre Moldova și trecu strămtorile și culmile Carpaților uimă pe Irimia Movilă și pe Sigismund Bathori. Amândoi adversarii nici nu mai așteptară pe Mihai-Vodă, ci fugiră spre Hotin. Mihai îi urmărește repede și ajunge trupele lui Irimia lângă Jijia, la satul *Verbăia*, le lovește și sfărâmă, înaintează apoi spre cetatea *Hotin* și o bate trei zile. Irimia Movilă părăsește cetatea, fuge în Polonia, iar Mihai se întoarce mai întăiu la Suceava apoi la Iași și ocupă scaunul domniei.

De aci înainte Mihai ia titlul de «*domn și principe al Țării Românești, al Transilvaniei și al Moldovei*».

În scrisoarea sa din 1 Mai, adresată boierilor din Țara Românească, Mihai-Vodă se intitulează astfel: *din mila lui Dumnezeu, principele creștin Mihai voivodul, principele ereditar al întregii Țări Românești, domnul regatului Transilvaniei, supremul guvernator și domn al Moldovei, domn al unor părți din regatul Ungariei, premergătoriul și căpitanul întregii Creștinătăți*» (1).

(1) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. I, pag. 249.

Apoi institue în Moldova un guvern militar, compus din patru generali ai săi, iar dânsul se întoarce, cu pompă ne mai pomenită, în reședința sa din Alba Iulia și cu o glorie care până aci nu o mai avuse nici un principe român — ca *domn peste toate țările vechii Dacii*.

6. Bătălia delu Mirislău.

După ce Mihai-Vodă cuceri Transilvania, dânsul trimise pe *banul Mihalcea* și pe logofătul *Staicul* la împăratul Rudolf al II-lea, ca să-i prezinte trofee de războiu ale Transilvaniei: *sabia, buzduganul, steagul și calul lui Andrei Bathori*. Totodată Mihai ceru dela împăratul Rudolf ca să-i cedeze dânsului și următorilor săi *domnia perpetuă a Transilvaniei și ținuturile Transilvaniei din Ungaria până la Tisa* pe lângă plă-tirea unui tribut.

Împăratul Rudolf văzu acum toată gravitatea planurilor lui Mihai Viteazul și, în 6 Decembrie 1599, trimise *doi comisari* la Alba Iulia în Transilvania, pe *David Ungnad* și pe *Mihai Szekeley*. Aceștia, în numele împăratului, laudară mărețele fapte de arme ale lui Mihai-Vodă și cerură însă ca dânsul să părăsească Transilvania, să se mulțumească cu domnia Țării Românești și a Moldovei și să apere frontierele acestor țări în contra invaziunii Turcilor. Mihai le răspunse că dânsul a *cucerit Transilvania cu armele sale și nu o va lăsa cu nici un preț*.

Intru aceia Mihai-Vodă, ca un abil diplomat, se împăcase cu Turcii și sultanul îi trimisese, prin un agă turcesc, *firmanul pentru recunoașterea domniei sale*

asupra Transilvaniei, de asemenea și insemnele puterii: steagul, sabia și buzduganul.

Astfel Mihai-Vodă ajunsese domn legitim al Transilvaniei, nu numai prin puterea armelor sale, dar totodată și prin recunoașterea sultanului, care, în epoca aceasta, era suzeranul Transilvaniei.

Împăratul Rudolf, văzând acum că Mihai a făcut pace cu Turcii și temându-se că va pierde și de astădată Transilvania, decide ca prin puterea armelor să-l scoată din Transilvania.

În acest timp, comandantul militar peste trupele împăratului Rudolf în Transilvania era generalul *Basta*. Dânsul se alie numai decât cu *nobilimea Transilvaniei*, care era dușmană lui Mihai-Vodă și care se temea de consecințele politice ale unei domnii române asupra Transilvaniei (1).

Mihai-Vodă se pregătește și dânsul de nouă luptă. Basta, cu trupele imperiale și cu armata nobilimii transilvane, se puse în castre la satul *Mirislău* de lângă Aiud. Mihai, cu trupele române, luă pozițiune favorabilă în fața inamicului, acoperit în flancurile sale pe de o parte de un șir de dealuri, iar pe de alta de Mureș.

În 18 Septemvrie, trupele lui Basta și ale nobilimii făcură primul atac asupra oastei lui Mihai și apoi începură a se retrage. Mihai, cugetând că acum Ardelenii se retrag de frica armelor sale, dăte ordin cavaleriei ca să-i persecute.

Dar, îndată ce trupele române părăsiră excelenta lor pozițiune și ieșiră la locul deschis, Basta oprește trupele

---

(1) *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 365.

sale de a se mai retrage, întoarce tunurile asupra Românilor, aduce o mare confuziune în şirurile lor. Mihai-Vodă fu învins şi armata sa fu distrusă.

Acum Mihai părăseşte Transilvania, se întoarce repede la Craiova, ca să strângă oaste nouă.

7. *Învingerea de la Goroslău.*

Mihai cucereşte din nou Transilvania.

În toamna a. 1600, Mihai-Vodă, însoţit de banul *Mihalcea* şi de 70 de călăraşi distinşi, pleacă din Ţara Românească la Praga, ca să se împace cu împăratul Rudolf.

Împăratul îl primeşte cu multă onoare, rămâne cu totul încântat de înaltele sale calităţi, îl numeşte *guvernator al Transilvaniei* şi-i dă 100.000 galbeni, ca să strângă din nou oaste şi să înceapă din nou războiul asupra Ardelenilor, care acum se desfăcuseră iarăşi de împăratul şi proclamaseră de principe pe vechiul Sigismund Bathori.

Trupele lui Mihai Viteazul, ajutate acum de trupele imperiale ale lui Basta, înaintează în două coloane pe la *Tokay* şi pe la *Tarkany* în Transilvania şi întâmpină armata ardeleană la *Goroslău*, sub comanda lui Moise Szekey. În 3 August 1601, se începe bătaia la Goroslău.

Mihai ia parte activă în luptă cu un curagiu extraordinar, bate armata transilvană, cucereşte 130 de steaguri şi 45 de tunuri, 10.000 de Ardeleni rămân morţi pe câmpul de războiu, iar Sigismund Bathori fuge spre Moldova.

Astfel Mihai Viteazul, prin activitatea sa neobosită şi energia sa neînfrănată, cucereşte din nou Transilvania.

8. Moartea lui Mihai Viteazul.

După învingerea strălucită de la Gorosläu, Mihai strămută lagărul său la *Turda*, ocupat fiind cu ideea să convoace aci dieta Transilvaniei și apoi să plece din nou în Moldova.

Însă generalul Basta, comandantul trupelor imperiale, cugetă că acum e timpul sosit ca Transilvania să rămână în exclusivă posesiune a trupelor imperiale și să scape de Mihai-Vodă, acest mare căpitan, pe care cu armele nu-l putea învinge. Se decise astfel să-l asasineze. În dimineața zilei de 19 August, pe când armata lui Mihai plecase către Făgăraș, ca să libereze din cetatea de aici pe doamna și pe fiul său Nicolae, Basta trimise la cortul lui Mihai o trupă de cavalerie și muschetiri cu ofițeri valoni. Mihai le ieși înainte și-i salută cu cuvintele: «Bine ați venit, soldați viteji și bravi!». Aceștia însă se aruncară ca niște fiare sălbatice asupra lui Mihai, îl străpunseră cu săbiile și-l uciseră în mod mișelesc. Capul său fu tăiat și trimis în Țara Românească, spre a se încredința cu toții că Mihai nu mai tăește, iar corpul său, după ce rămase trei zile neîngropat, fu transportat în catedrala mitropoliei românești din Alba Iulia, zidită de dânsul, iar mai târziu fu strămutat de aci în Țara Românească și înmormântat în mănăstirea Dealului.

Moartea atât de tragică a acestui beliduce extraordinar al secolelor sale (1) aduse o adâncă întristare în sufletele tuturor. *Stavrinos*, poetul grec, își exprimă astfel durerea sa:

---

(1) Ungnad și Szekely, comisarii împăratului Rudolf, în raportul lor din 16 Aprilie 1600, numesc pe Mihai: *general omni exceptione maior*.

«Cade-se dară să-l plângeți, avuții și săracii; pietrile și lemnele, arborii și râurile se cade să verse șiroaie de lacrimi, că onoarea vitejilor a pierit. Cu vine-se ca în toată Țara Românească, mici și mari, să se îmbrace în haine negre și să plângă pe Mihai, căci au pierdut pe domnul lor, pe acel mare viteaz, care îngroziă pe Turci, acela de care se temeau și tremurau ca peștii Turcii, Tătarii, Ungurii și Polonii».

Iesuitul Biseliu, contimporanul lui Mihai, zice despre dânsul următoarele:

«Numele său câștigă o mărimă și o celebritate neînchipuită, ce se răspândi peste toată fața pământului, încât toată lumea eră plină de acest nume, ne mai îndoindu-se de mărimea lui nici Turcii, nici Tătarii, cari toți tremurau de puterea armelor sale. Cu deosebire, Mihai eră în mare stimă la popoarele creștine, cari cu plăcere comentau faptele și virtuțile lui. După ce stinse pe rebelii din Transilvania și împacă turburările și neliniștea popoarelor și prefăcu în cenușe coloniile Turcilor, după ce culcă la pământ și zdrobi atâta mulțime de barbari, **Românul**, prin numele său, deșteaptă în inimile muritorilor memoria arhanghelului Mihail, ducele oștilor cerești, care o dată trânti și alungă din ceruri pe Lucifer, balaurul dracilor, și pe toți demonii, soți ai conspirațiunii sale. Pentru aceia, în mintea poroarelor se formă cu încetul părerea că: foarte bine s'ar putea aplică lui Mihai-Vodă vechia cântare de biruință a bisericii: Lăudați și preamăriți pe toți ostașii lui în general, iar, mai pre sus de toți, pe Mihai, ducele oastei învingătoare».

Căderea lui Mihai Viteazul fu fatală pentru întreg poporul român. Dacă el nu ar fi pierit în floarea vieții sale, în etate numai de 43 de ani, acest om ar fi schimbat încă de atunci situațiunea politică a țărilor române. El înalță inimile și numele Românilor și pe mormântul lui istoria trebuie să depună coroane de lauri.

9. Planurile politice ale lui Mihai Viteazul.

Planurile politice ale lui Mihai Viteazul se referiau parte la *țările române*, parte la *Peninsula balcanică* și parte, în fine, la țările situate în *nordul mării Negre* și în *nordul Carpaților*.

Intre toate combinațiunile politice însă, dorința cea mai fierbinte a lui Mihai Viteazul era *unirea într'un singur stat național politic, a celor trei provincii românești: Țara Românească, Moldova și Transilvania*.

Această intențiune a sa rezultă, în mod foarte clar, din expedițiunile ce le întreprinse dânsul în Transilvania și Moldova, din războaiele ce le-a repurtat aici, precum și din propunerile foarte precise ce le făcuse dânsul, în privința aceasta, împăratului Rudolf al II-lea.

Textul acestor propuneri era următorul:

«*Transilvania, Moldova și Țara Românească să se dea pentru vecie voivodului (lui Mihai) și fiului său*».

În fine:

«*Voivodul cere să se încorporeze la Transilvania comitatele Bihorului, al Solnocului exterior, Crasna și Maramureșul, de asemenea Oradea mare și Hustul cu ținuturile sale*» (1).

(1) Hurmuzaki, Documente, vol. IV, par. 1, pag. 214.

Mihai voia așa dar o întindere până la Tisa.

În această privință, mai există încă un document foarte prețios.

În o scrisoare, pe care Mihai Viteazul o adresează boierilor din Țara Românească, în urma luptei nefericite de la Mirislău, dânsul se exprimă astfel:

„Eu nu voi putea uita nici o dată de statele și provinciile mele . . . . . Rog pe Dumnezeu să mă libereze de toate pericolele, în care mă află, și să-mi ajute ca să cuceresc din nou Transilvania și celelalte două țări, Moldova și Țara Românească» (1).

Așa dar vechea unitate națională a țărilor române era fierbinta rugăciune a lui Mihai Viteazul către Dumnezeu.

În ce privește planurile sale, cu privire la o nouă transformare a Peninsulei balcanice, aceste se deșteptară în mintea lui și prinseră rădăcini în inima lui încă în timpul războaielor cu Turcii.

Succesele imense ce le obțină Mihai asupra puter- nicelor armate turcești, trecerea atât de ușor a trupe- lor sale peste Balcani, străbaterea lor până în mijlocul Turciei la Adrianopol, în fine, numele său cel mare, încrederea, iubirea și adorațiunea ce o câștigă dânsul la popoarele creștine din Peninsula balcanică, îl făcură să se ocupe încă de atunci cu ideia unei cuceriri și sfâr- rămări politice a Peninsulei balcanice.

Acest plan al său și începuse a-l pune în executare.

Încă în luna lui Iunie 1597, 10.000 de Sârbi, încu-

(1) Scrisoarea din 1 Mai 1601 adresată din Cașovia boierilor Țării Românești. Hurmuzaki, Documente, vol. IV, par. 1, pag. 249-250.

rajați de Mihai Viteazul, se ridicară asupra Turcilor, cuceriră ținuturile de lângă *Vasița* și *Cladova* și proclamară pe Mihai Viteazul de *domn al Serbiei* (1).

Iar vistierul lui Mihai Viteazul, *Stavrinos*, un om care eră inițiat în planurile sale politice, ne spune: că *Mihai avea în cuget să cuprindă Bulgaria și Serbia și să strămute scaunul domniei la Adrianopol*.

Însă, în mijlocul războaielor sale cu Turcii, se ivi la frontiera Țării Românești o nouă cestiune politică de mare importanță, anume: dacă *Trasilvania* are să rămână și mai departe ca stat ori să fie anexată la provinciile împăratului Rudolf II-lea. Istoria acestei cestiuni o cunoaștem. Mihai trecu Carpații și succesele armelor sale în Transilvania și Moldova îl făcură să mediteze acum la un plan politic și mai extins.

Anume, îndată după cucerirea Transilvaniei, Mihai făcu împăratului Rudolf propunerea să-i dea ajutoare bănești, ca să poată continua războaiele sale, asigurând pe împărat că, în cazul acesta, dânsul va vedeă, în scurt timp, la picioarele sale supuse *toate popoarele câte se întind dela marea Caspică până la Buda* (2).

Iar în 5 Aprilie 1600, Mihai declară din nou comisarilor imperiali, lui Ungnad și lui Szekely, că intențiunea sa este să supună *Podolia, Lituania și Rusia* (3).

Această expedițiune în nordul mării Negre eră aproape s'o înceapă Mihai îndată după cucerirea Moldovei.

Istoricul *Istvanfi* ne spune că, după ce Mihai cu-

(1) *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 243.

(2) *Bisellii*, Michael Walachiae Waywoda, sept. I, apoc. IV, cap. 23.

(3) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 1, pag. 38.

prinse Moldova, trupele sale intrară și înaintară în *Podolia și în Rusia roșie* (1).

De astă dată însă, împrejurările politice ale Transilvaniei siliră pe Mihai Viteazul să se întoarcă repede la Alba Iulia.

În o formă mult mai hotărâtă și mai concretă, ni se înfățișează planul lui Mihai Viteazul pentru *cucerirea Poloniei*.

În o scrisoare a sa către *Hasan beg*, sangiacul Tighinei, Mihai se exprimă astfel :

«Amice, să știi că intențiunea mea este, nu numai să ocup țările românești, dar și pământul Poloniei și, dacă va ajuta Dumnezeu să se strângă toate trupele mele, voi merge în țara leșească, fiindcă intențiunea mea este să mă fac rege în Polonia, și Ibrahin pașa m'a încredințat că sultanul imi va concede regatul Poloniei» (2).

În acelaș timp, un înalt demnitar din Polonia scrie astfel la Viena :

«De altmintrelea în Polonia se vorbește în toate părțile că, dacă Polonii vor fi bătuți de Mihai și

(1) Engel, Geschichte der Walachey, pag. 259.—Aceasta se confirmă și prin scrisoarea Staturilor Poloniei către Staturile Transilvaniei din 26 Octomvrie 1600: quod . . . hanc provinciam (Moldaviam)... armis invasisset. Quo non contentus Pocutiam caede et incendiis vastavit, confinia Russiae et Podoliae hostiliter igne ferroque in cinerem redegit. *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 460.—*Ibidem*, pag. 477 : Scrisoarea regelui Poloniei către împăratul Rudolf II: immisit in Regnum nostrum. . . . duces copiasque suas agros Transnestraneos divexavit, *Pocutiam* depopulatus est et *fines Podoliae* vastavit, Bona Mensae Regiae nostrae igni ferrique absumpsit, nobilium possessiones fortunasque evertit.

(2) *Szadéczki*, Mihály Vajda, pag. 196.

dacă dânsul va înainta mai departe în țară, atunci Polonii nu vor putea scăpa așa ușor de un astfel de om și nu le va rămâne decât să-l aleagă de rege și apoi, fiindcă Germanii au dat totdeauna ajutor pe sub mână inamicilor Poloniei, atunci vor atâta și Polonii pe Mihai în contra Germanilor» (1).

Așa dar, dela marea Caspică la Buda și dela Baltica la marea Egee, eră idealul statului politic al acestui mare beliduce, care, chiar după dezastre suferite, știă să reiasă totdeauna învingător și înaintea căruia acum nu mai puteau să reziste cu succes nici Turcii, nici Tătarii, nici Ungurii, nici Polonii.

10. *Generalii lui Mihai Viteazul.*

În armata lui Mihai Viteazul se aflau mai mulți generali distinși, oameni cu înalte calități războinice, cunoscători adânci ai artei militare din această epocă și inspirați cu toții de cele mai nobile sentimente, unii pentru binele și mărirea țării, iar alții pentru frumoasa carieră a gloriei și a onoarei.

Acești generali împărtășiră, împreună cu Mihai Viteazul, toate greutățile și pericolele războaielor, luară parte la gloria și bucuria învingerilor și suferiră, împreună cu dânsul, întristările și nefericirile dezastrelor.

Între acești generali, cei mai însemnați erau următorii:

(1) *Ibidem*, pag. 192. — Iar regele Poloniei scrie împăratului Rudolf II: Non ille Moldavia, Valachia Transylvaniaque terminabat modum cupiditatis suae, ad ampliora aspirabat, ut ex iis compertum habemus qui in eo consilio illi aderant. *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 477.

1. *Vornicul Dimitrie*, fost mare ban al Craiovei.

În timpul lui Mihai Viteazul, dânsul ocupă înalta demnitate de *vornic al Țării Românești*. Eră astfel capul administrațiunii politice a țării, ministrul afacerilor interne al lui Mihai-Vodă.

Ca vechiu om de arme, vornicul Dimitrie, în a. 1598, fu trimis de Mihai Viteazul, în fruntea unei frumoase oști românești, ca să întâmpine armatele lui *Chailin pașa* din Dii și ale lui *Mehemet pașa* din Silistra, ce veniau asupra Țării Românești. La satul *Chiselești*, dânsul repurtă o învingere strălucită asupra ambelor armate turcești, le bătù, le alungă din țară și, în această luptă, le luă două steaguri cu coade de cai (1).

În actele publice din epoca lui Mihai Viteazul, vornicul Dimitrie figurează *cel dintâiu* între înalții demnitari ai Țării Românești (2).

2. *Banul Mihalcea* eră cel mai energic general și totodată cel mai mare bărbat de stat dintre oamenii lui Mihai Viteazul.

În ordinea ierarhică, banul Mihalcea eră *al doilea* între înalții demnitari ai Țării Românești din epoca aceea (3).

În anul 1597, banul Mihalcea fu trimis de Mihai Viteazul cu o parte din oastea Țării Românești asupra Turcilor dela Dunărea de jos. Cu această ocaziune, dânsul cucerește și arde orașul *Silistra*.

(1) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 59. — *Engel*, *Geschichte der Walachey*, pag. 246. — *Laurian*, *Istoria Rumânilor*, pag. 422.

(2) *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. I, pag. 196, 210, 287, 329, 473.

(3) *Hurmuzaki*, Documente, vol. III, par. I, pag. 232, 287, 329.

Pe la a. 1598 și 1599, găsim pe Mihalcea în demnitatea de *mare ban al Craiovei*.

De aci înainte, dânsul apare nedespărțit de Mihai Viteazul, ca consilierul său intim și credincios, inițiat în toate planurile sale militare și în toate secretele sale politice. Și, după cum ne spun istoricii străini, *banul Mihalcea a inzistat mai mult asupra lui Mihai Viteazul ca să cucerească Transilvania* (1).

În a. 1596, Mihalcea însoți pe Mihai Viteazul în călătoria sa la curtea principelui Sigismund Bathori, ia parte la expedițiunea din Transilvania, iar în a. 1600 călătorește, împreună cu Mihai, la curtea împăratului Rudolf din Praga (2).

În primăvara a. 1600, când Mihai plecă să cucerească Moldova, dânsul lăsă pe *banul Mihalcea ca locțiitor al său în Transilvania* (3).

Iar după uciderea lui Mihai Viteazul pe câmpul Turdei, banul Mihalcea, care acum era în etate peste 70 de ani, fu prins și aruncat în închisoare de generalul Basta și apoi torturat și ucis (4).

3. *Banul Udria Vișoiu* era un bărbat de arme foarte distins, un om cu mare reputațiune în țară și foarte devotat lui Mihai Viteazul.

În a. 1599, când Mihai Viteazul plecă cu oastea dela Ploești asupra Transilvaniei, dânsul însărcină pe Udria, banul Craiovei, și pe Radu Buzescu să strângă repede o a doua armată în județele de peste Olt, să treacă

(1) Engel, Geschichte der Walachey, pag. 251.

(2) Engel, ibidem, pag. 242, 263.

(3) Hurmuzaki, Documente, vol. IV, par. 1, pag. 45—46.

(4) Engel, Geschichte der Walachey, pag. 267.

Carpații pe la Turnul Roșiu și să se unească cu dânsul în Transilvania, lângă Sibiiu (1).

Banul Udria, după cum se constată din documentele acestei epoci, luă parte la expedițiunea lui Mihai în Transilvania (2). Iar în primăvara a. 1601, găsim pe banul Udria ca *guvernator suprem al lui Mihai în Țara Românească* (3).

4. *Frații Buzești*. Sub acest nume figurează, în documentele contemporane și în cronicile țării, trei generali celebri ai lui Mihai Viteazul:

Radu Buzescu, care în timpul lui Mihai Viteazul ocupă înalta demnitate de clucer (claviger).

Datele istorice ce le avem despre dânsul sunt următoarele:

În a. 1595, Radu Buzescu, dimpreună cu alți doi frați ai săi, cu *Preda* postelnicul și cu *Stroie* stolnicul, bătură oastea hanului tătăresc la satul *Putineiu* (4).

În a. 1599, când Mihai Viteazul plecă asupra Transilvaniei, dânsul însărcină pe Radu Buzescu și pe banul Udria să strângă o a doua armată în județul Craiovei și să pătrundă în Transilvania pe la Turnul Roșiu (5).

În a. 1600, după cucerirea Moldovei, Mihai trimise pe Radu Buzescu cu 300 boieri moldoveni, ca să aducă la Iași pe fiul său Nicolae, pe care-l ceruse ca domn al Moldovei boierii și bătrânii de acolo (6).

(1) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 62.

(2) *Hurmuzaki*, Fragmente, vol. III, pag. 32.

(3) *Idem*, Documente, vol. IV, par. 1, pag. 249.

(4) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 48. — Engel, *Geschichte der Walachey*, pag. 231

(5) Engel, *Geschichte der Walachey*, pag. 252

(6) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 67.

Mai multe alte fapte de arme din epoca aceasta sunt amintite în documentele istorice și cronice sub numele comun al «*fraților Buzești*».

Astfel în a. 1602, frații Buzești adunară o armată din ținutul Craiovei și bătură la *Focșani* trupele lui Simion Movilă, pe care Irimia Movilă din Moldova și Polonii îl pusese rădă în Țara Românească (1).

În scurt timp după aceasta, frații Buzești bat la *Târgoviște* și nimicesc aproape jumătate din armata Tătarilor de 30.000, care venise să restabilească în domnie pe Simion Movilă (2).

Radu Buzescu a răposat în a. 1610 și a fost înmormântat în mănăstirea Căluș din județul Romanși (3).

Al doilea din frații Buzești eră:

Stroia Buzescu. Dănsul ocupă în timpul lui Mihai Viteazul demnitatea de stolnic și, după acest înalt rang de boierie, dănsul poartă adeseori în documentele contemporane și în cronice numai numele de Stroia stolnicul.

În a. 1593, Stroia Buzescu fu trimis de Mihai Viteazul la Aron-Vodă din Moldova, ca să încheie cu dănsul un tractat de alianță contra Turcilor (4).

Iar în a. 1595, fu trimis de Mihai Viteazul ca reprezentant al său la nunta principelui Sigismund Bathori din Transilvania (5).

(1) *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 263. — *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 2, pag. 265.

(2) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 2, pag. 269.

(3) *Analele Societății Academice*, tom. X, par. 2, pag. 305.

(4) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 47.

(5) *Ibidem*, pag. 51.

Mai târziu, Stroia Buzescu fu trimis de Mihai Viteazul în legățiune la regele Sigismund al III-lea din Polonia, spre a se înțelege cu dânsul în privința afacerilor de stat ale Moldovei (1).

Din cariera sa de arme avem următoarele date:

Stroia Buzescu fu rănit în lupta cu Turcii, întâmplată la București în 13 Noemvrie 1594 (2).

În a. 1595, Stroia Buzescu, dimpreună cu ceilalți frați ai săi, cu Radu și cu Preda, învinse pe Tătari în lupta de la satul *Putineiu*, iar în a. 1598 luă parte activă, foarte însemnată, în lupta ce o avu Mihai Viteazul în *Bulgaria* cu armata lui Chailin pașa (3).

Al treilea din Buzești eră:

Preda Buzescu, care ocupă în timpul lui Mihai Viteazul demnitatea de postelnic.

Dânsul luă parte activă, ca comandant de oaste, în lupta victorioasă cu Tătarii dela satul *Putineiu* din a. 1595 și la strălucita învingere a lui Mihai Viteazul din a. 1598 asupra armatei lui Chailin pașa în *Bulgaria* (4).

Iar în anul 1602, în cursul luptei ce se întâmplase la *Teleajen* între Irimia Movilă aliat cu Tătarii și între Radu Șerban, domnul Țării Românești, Preda Buzescu ucise în duel pe nepotul hanului tătăresc (5).

5. *Radu Calomfirescu* este unul din eroii legendari ai Țării Românești.

Dânsul, dimpreună cu frații Buzești, luă parte, ca

(1) *Hurmuzaki*, Fragmente, vol. III, pag. 5.

(2) *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 230.

(3) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 48, 60.

(4) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 48, 60.

(5) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 73 — *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 276.

comandant de oaste, în lupta memorabilă avută cu Tătarii la satul *Putineiu* (1).

Mai târziu, Radu Calomfirescu, dimpreună cu Radu Buzescu, a fost însărcinat de Mihai Viteazul ca să-l reprezinte la nunta principelui Sigismund Bathori din Transilvania (2).

Memoria lui Radu Calomfirescu și a vitejiilor sale asupra Tătarilor trăește până astăzi în *cântecele eroice românești*.

Astfel, într'o veche baladă poporală, Radu Calomfirescu ni se înfățișează, zicând astfel către Mihai Viteazul:

«ci eu, domne, am venit,
«să-mi dai oști într'ajutor,
«să scot robi dela Tătari,
«că știi, doamne, ori nu știi,
«c'au intrat Tătarii 'n țară,
«și-au robit marginea toată,
«Bucureștii jumătate,
«și-au ajuns în sat la noi,
«la noi, la Calomfirești,
«și mie că mi-au robit,
«însăși măiculița mea,
«dalba coconița mea,
«și dalbii de coconași.

Iar Mihai Viteazul:

«oaste într'ajutor că-i dă,
«și ce oaste că mi-i dă,
«pe Buzeștii amândoi,
«și Căpleștii câte trei,
«și iar pe Nica căpitanul,

(1) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 48.

(2) *Ibidem*, pag. 51.

«care-a cârmuit divanul,
 «popa Stoica din Fărcaș,
 «moșul Fărcășenilor,
 «știa seama oștilor.

Apoi Radu Calomfirescu, căpătând ajutor dela Mihai,

«pe cal încălecă,
 «și ochianul că-l scoteă,
 «pe ochian că se uită,
 «și pe mârzac îl zăriă,
 «frate mare cam departe,
 «unde Dunărea cotește,
 «și tufele se rărește.

Radu Calofirescu alergă înaintea mârzacului și-i ține
 drumul:

«pe mârzac îl adăstă,
 «până mârzacul veniă,
 . . . . .
 «dacă pe el l-ajungeă,
 «buzduganul că-l trăgeă,
 «și în piept că-l asvârliă,
 «de pe cal îl povârniă,
 «capul lui mârzac tăiă,
 «și toți robii îi scoteă,
 «la Mihai-Vodă-i duceă (1).

6. Baba Novac.

În armata Țării Românești din sec. al XVI-lea și al XVII-lea, găsim și un corp de *haiduci călări și pedestri* (2). Acești haiduci, după cum se constată din documentele sec. al XVI-lea, erau un fel de *trupe libere*,

(1) *Analele Societății Academice*, tom X, par. 2, pag. 199—203.

(2) Bălcescu, Puterea armată, partea I, §. 1.—*Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 93.

fără soldă anumită, cari serviau de bună voie în oastea diferiților beliduci români, având ca singură remunerațiune dreptul de pradă pe teritoriul inamicului.

Baba Novac eră *general* (căpitan suprem) *peste corpul de haiduci*, români și sârbi, din armata lui Mihai Viteazul (1).

În memorabila luptă dela *Șelimbru*, lângă Sibiiu, în care Mihai bătù pe Andrei Bathori, generalul Baba Novac, cu trupele sale de voluntari, ținù aripa stângă din armata lui Mihai Viteazul (2).

Dânsul luă de asemenea parte la expedițiunea din Moldova și, în 4 Iunie 1600, fu trimis de Mihai Viteazul cu trupele sale spre *Nistru* și la *Dunărea de jos*, ca să nimicească, cu fer și cu foc, pe toți aceia cari nu vor voi să se supună lui Mihai-Vodă (3).

Rapoartele adiesate împăratului Rudolf al II-lea de către comisarul David Ungnad numesc pe Baba Novac un «*general celebru de haiduci*» și la care Mihai-Vodă țineă foarte mult (4).

7. *Albert Kiraly* a fost generalul comandant peste trupele transilvane, cari se aflau în serviciul lui Mihai Viteazul. Dânsul eră de origină din Ungaria, din comitatul Gömör, și servise mai înainte în armata lui Sigismund Bathori, unde avuse rangul de colonel (5).

În luptele lui Mihai cu Turcii, *Albert Kiraly* ni se înfățișează ca un comandant *foarte viteaz*, cunoscător

(1) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 1, pag. 138, 148. — *Idem*, Fragmente, vol. III, pag. 30.

(2) *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 254.

(3) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 1, pag. 72, 138.

(4) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 1, pag. 138, 148.

(5) *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 231—232.

adânc al artei de războiu și foarte devotat lui Mihai Viteazul.

În 10 Decembrie 1594, dânsul, din ordinul lui Mihai Viteazul, cuceri orașul turcesc *Floci*, îl prădă și arse (1).

În luna lui Ianuarie 1595, atacă orașele turcești dela gurile Dunării: Vistova, Oreșova, Cernavoda, Rasgrad, Baba, Oblucița, Ismail și Moncastru și le cauză pagube enorme (2).

În 14 Februarie 1595, Albert Kiraly bate armata pașei din *Silistra*, care voia să introducă pe un anumit Ștefan în domnia Țării Românești, apoi trece Dunărea, prădează orașul *Turtucaia*, se întoarce înapoi, cucerește fortăreața dela *Brăila* și o aseamănă cu pă-mântul. După luarea Brăilei, Mihai Viteazul trimite pe Albert Kiraly asupra Nicopolului, pe care-l cucerește și-l arde (3).

În fine, luă parte însemnată la lupta cu Sinan pașa dela *Călugăreni*, unde se distinse cu deosebire ca comandant al artileriei lui Mihai Viteazul (4).

8. *Deli Marcu* eră comandant peste *mercenarii sârbi* ce se aflau în armata lui Mihai Viteazul. După Engel, chiar și *Deli Marcu* eră, de origă, Sârb (5).

Dânsul luă parte activă la expedițiunea din Transilvania, cu un corp de 2.000 mercenari sârbi călări (6), și documentele din această epocă numesc pe *Deli*

(1) *Engel*, Geschichte der Walachey, pag. 231.

(2) *Ibidem*, pag. 232.

(3) *Ibidem*, pag. 233.

(4) *Ibidem*, pag. 237.

(5) *Ibidem*, pag. 271.

(6) *Hurnmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 1, pag. 138, 157.

Marcu: un «*căpitan de prima ordine*» și un «*căpitan faimos*» al lui Mihai Viteazul. Dânsul avea dela Mihai Viteazul o leafă de 300 taleri pe lună.

Deli Marcu fu prins în a. 1600, în o expedițiune ce voia s'o facă asupra generalului turcesc Mahomet pașa dela Dunăre; fu trimis la Constantinopol și aici supus unui sever interogatoriu cu privire la acțiunile și planurile de războiu ale lui Mihai Viteazul. Dânsul refuză însă cu multă firmitate ca să dea orice deslușire și apoi, din ordinul sultanului, i se tăie capul (1).

---

(1) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 2, pag. 34—35.

XIII.

RADU ȘERBAN BASARAB

Invingătorul principilor transilvani Moise Szekely
și Gavrilă Batori

(A. 1601 — 1612)

Despre dânsul scrie o cronică românească:

«*Acest domn a fost bun, înțelept, milostiv și viteaz . . . și țării lui bună orânduială îi făcuse*» (1).

În deosebi, ca om de războiu, Radu Șerban este unul din cei mai glorioși domni ai Țării Românești. Dânsul trecu de două ori cu oastea română peste Carpați, *învînse în două rânduri pe doi principii ai Transilvaniei* și lăsa urme adânci și neșterse în istoria acestei țări.

1. *Prima expedițiune a lui Radu Șerban în Transilvania.*

La a. 1603, *Moise Szekely*, principele Transilvaniei, un om ambițios și lipsit de prudența politică, își propune să execute dânsul planul Bathoreștilor, anume să

---

(1) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 71.—*Magazinul istoric*, tom. IV, pag. 302.

alunge din domnia țării pe Radu Șerban, care eră ginerele lui Mihai Viteazul.

Radu Șerban, îndată ce află despre intențiunile ascunse ale lui Moise Szekely, trimise la dânsul soli cu daruri foarte prețioase, îl rugă să renunțe la planurile sale ostile asupra Țării Românești și-l sfătui că mai bine este să trăească în pace și în amicitie cu dânsul.

Însă Moise Szekely nu voi să primească nici darurile, nici amicitia voivodului român.

Atunci Șerban trimise îndată pe boierii săi prin țară, ca să adune oaste și să pregăti de războiu. Totodată invită pe preoți să facă rugăciuni publice, ca Dumnezeu să-l conducă fericit în această expedițiune și să-i dea puteri ca să învingă pe dușmanii săi.

În trei zile, Șerban trecu peste Carpați și ajunse în *țara Bârsei*, unde îl așteptă Moise Szekely. Șerban puse armata sa în ordine de bătaie și în 17 Iulie 1603 atacă pe Moise Szekely *lângă Brașov* și îl înconjură de toate părțile. Românii împinseră pe Unguri în niște locuri mlăștinoase și aici începură a-i tăia și a-i îneca, în cât numai puțini scăpară cu viață. În această luptă *căzû însuși Moise Szekely, principele Transilvaniei*, și, după cum zice istoricul Engel, dânsul plăti cu viața nebunia sa.

Radu Șerban cucerî *toate tunurile armatei transilvane și luă 32 steaguri*, pe cari le trimise, drept trofee, împăratului Rudolf la Praga și cari fură primite și depuse cu mare pompă în curtea castelului imperial.

După această învingere glorioasă a lui Radu Șerban, spaima cuprinse numai decât pe noblimea transilvană, că va ajunge iarăși sub domnia română. Însă Radu

Șerban se întoarce înapoi la Târgoviște și lăsa în Transilvania numai pe generalul său, pe *George Rați*, cu 2000 de oameni, ca să dea, în caz de lipsă, ajutor trupelor împăratului Rudolf II de Austria.

Astfel *Românii*, în timp de 5 ani, cuceriră a treia oară *Transilvania*, dar o lăsară și de astă data în mâinile împăratului Rudolf.

2. Radu Șerban învinge oastea Tătarilor de 160.000 oameni.

Nu mult după războiul lui Radu Șerban asupra principelui Moise Szekely din Transilvania, *hanul tătaresc* din Crim, dimpreună cu *Irimia Movilă*, domnul Moldovei, năvăliră asupra Țării Românești cu o armată de 160.000 de Tătari. Irimia voia să se facă singur domn în Țara Românească. Radu Șerban îi întâmpină la râul *Teleajen*. Lupta țină trei zile. Armata română bătut și sfărâmă cu totul oastea Tătarilor. În această luptă cade și nepotul hanului tătaresc.

3. A doua expedițiune a lui Radu Șerban în Transilvania.

În a. 1608, dieta Transilvaniei, întrunită la Cluș, alege de principe pe *Gavrilă Bathori*.

Îndată ce ajunse la domnia țării, Gavrilă Bathori își propuse să execute acum dânsul planul lui Sigismund și Andrei Bathori, anume să cucerească Țara Românească și Moldova.

În 25 Decembrie 1610, în ziua de Crăciun, Gavrilă

Bathori trece cu o armată destul de numeroasă peste Carpați în Țara Românească.

Radu Șerban însă nu avuse nici o știre despre intențiunile și pregătirile secrete de războiu ale lui Gavrilă Bathori. Surpins fără de oaste adunată, dânsul se retrage repede în Moldova. Ungurii devastează apoi în mod barbar toată Țara Românească, prădează, ard și ruinează chiar și mănăstirile (1).

Acum Gavrilă Bathori cere dela sultan ca să-l recunoască pe dânsul de domn al Țării Românești.

Însă Radu Șerban nu rămâne neactiv. Dânsul adună în Moldova o mică oaste de Poloni mercenari și trimite pe *Stanciu slugeriu* în Țara Românească, ca să facă cunoscut poporului, boierilor, roșilor, călărașilor și dobroanților că dânsul se întoarce iarăși în țară și apoi voiește să treacă în Ardeal, ca să răsplătească pe Bathori (2).

Totodată încheie un tractat de alianță cu *Constantin Movilă* din Moldova, primește și dela dânsul un ajutor, vine în țară, se pune în fruntea armatei și, în 12 Iulie 1611, trece a doua oară peste Carpați în *țara Bârsei*.

Principele Gavrilă Bathori sosește și dânsul cu oștile transilvane pe câmpia Brașovului. Terenul de luptă fu la satul numit *Sân-Petru*.

Armata românească înaintează în trei coloane. La *aripa stângă* erau Polonii, Românii și 2 escadroane de voluntari ardeleni, în *aripa dreaptă* erau Poloni, Mol-

(1) *Tesaurul de monumente istorice*, tom. I, pag. 332.

(2) *Cronica lui Constantin Căpitanul*, în *Magazin istoric*, tom. I, pag. 243.

doveni și Tătari, *în centru* eră armata cea mai aleasă românească. Insuși Șerban se puse în fruntea trupelor sale, atacă, cu infanteria și cavaleria sa, centrul armatei lui Bathori, o bate în mod înfiorător. 25.000 de Ardeleni cad (1) și o distanță lungă de un mil rămâne acoperită de cadavrele celor uciși.

Principele Gavrilă Bathori aruncă penajul de domn de pe chivera sa și fuge la Sibiiu. Radu Șerban apoi, adânc mișcat de spectacolul sângeros ce-l prezentă teatrul de războiu, dă ordin trupelor sale să strângă la un loc toate corpurile căzute, făcând peste ele o *movilă mare* și puse deasupra o *cruce aurită*, cu inscripțiunea românească: *că Bathori, nu Șerban este de vină pentru atâta sânge vărsat* (2). Șerban cuceri în această luptă *132 de steaguri ungurești*, urmări pe Bathori până la Sibiiu și se întoarse apoi cu triumf în țară (3).

(1) *Tesaurul de monumente istorice*, tom. I, pag. 333.

(2) *Engel, Geschichte der Walachey*, pag. 280.

(3) *Cronica lui Constantin Căpitanul*, în *Magazin istoric*, tom. I, pag. 244.

XIV.

MATEI BASARAB

(A. 1633—1654)

Matei Basarab, domnul Țării Românești, avea aceeaș energie și curagiu războinic, aceeaș iubire caldă pentru țară și pentru poporul român, ca toți Basarabii, din a căror familie se trăgea și dânsul.

Pe lângă înaltele sale calități ca om de arme, Matei Basarab eră totodată un om iubitor de pace, un bun organizator al țării, restaurator de mănăstiri și biserici, întemeietor de școale și un mare patron al literaturii române: peste tot un domn înțelept, drept, evlavios și devotat întru toate binelui poporului său.

Cu deosebire, din toate actele sale publice, se vede la dânsul *o caldă însuflețire pentru gloria cea veche a țării și pentru virtuțile cele mari ale predecesorilor săi.*

În cursul domniei sale, Matei Basarab avu două lungi și grele războaie cu *Vasile Lupul*, domnul țării Moldovei, care eră de origină albanez.

1. *Primul războiu al lui Matei Basarab cu Vasile Lupul.*

Vasile Lupul, un om astut și ambițios, îndată ce ajunsese la domnia Moldovei, își propuse să alunge pe Matei

Vodă din scaun și să domnească dânsul asupra Țării Românești.

Mai întâiu Vasile Lupul cercă prin diferite daruri, acușări și intrigi la Poarta otomană, ca să depărteze pe Matei Basarab de pe tronul Țării Românești și să pună pe un fiu al său în domnia acestei țări (1) și, după ce pe această cale dânsul nu putu să reușească, năvăli în a. 1637 pe neașteptate cu trupele sale, cu 30.000 și mai mult (2), în Țara Românească și înaintă până la *Buzău*.

Matei Basarab strânse repede armata sa în număr de 28.000 luptători cu 20 de tunuri și plecă înaintea lui Vasile Lupul.

Dar acesta, auzind că în ajutorul lui Matei Basarab vin și oștile ardeleni ale principelui George Racoți I, fără să mai aștepte pe Matei, dă dosul și o ia înapoi la fugă. Matei Basarab îl urmărește până la râul *Putna* (3) și apoi se întoarce cu triumf în reședința sa dela Târgoviște.

Nu trecu mult și în a. 1639, Vasile Lupul năvălește acum a doua oară în Țara Românească cu o oaste mare de Moldoveni și de Tătari. De astă dată dânsul înaintează până la satul *Nemișori* lângă Ialomița. Aci îl întâmpină Matei cu oastea sa. Se făcu o mare luptă. Vasile Lupul fu bătut și abia putu scăpa cu puțini oameni de ai săi, fugind la Brăila.

(1) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 2, pag. 495.

(2) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 2, pag. 495.

(3) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 2, pag. 495: il Principe di Valachia . . . posti in sieme vinti otto mille combattenti con vinti canonî ha constreto le genti del Moldavo a ritornare nei loro confini.

Văzând acum Vasile Lupul că prin puterea armelor nu poate să scoată pe Matei Basarab din domnia Țării Românești, ațâță, cu diferite daruri și mituiri, pe miniștrii turcești asupra lui Matei. Rezultatul acestor noi intrigi fu că în a. 1640 o mare armată turcească, sub comanda lui *Sinan pașa* (Chinan-pașa), intră în Țara Românească, ca să prindă pe Matei Vodă și să-l aducă la Poartă. Turcii înaintară până la *București*. O parte din ei tăbăriră din sus de București, la morile de la *Cotroceni*, iar altă parte din jos de București, în apropiere de *Văcărești*. Matei-Vodă, care aflase încă mai înainte intențiunile Turcilor, strânse repede toate oștile țării și ocupă o pozițiune defensivă favorabilă. Acum, Sinan pașa, cunoscând de o parte vitejia lui Matei Vodă, de altă parte mulțimea oștilor sale, nu cutează să înceapă lupta, ci se întoarse înapoi peste Dunăre cu trupele turcești.

2. *Al doilea războiu al lui Matei Basarab cu Vasile Lupul în a. 1653.*

Vasile Lupul, domnul Moldovei, rămase și mai departe un vrăjmaș neîmpăcat al lui Matei Basarab, voind cu orice preț să alunge din scaun pe acest domn bun și viteaz și să iee dânsul domnia Țării Românești.

Însă acum se apropiară zile grele și nefericite pentru Vasile Lupul.

În a. 1651, Poarta otomană, în urma diferitelor plângeri ce se ridicau din toate părțile asupra lui Vasile Lupul, trimise un firman lui Matei Basarab din Țara Românească și principelui *George Racofi al II-lea* din

Transilvania, ca să scoată pe Vasile Lupul din domnia Moldovei.

Matei Basarab și George Racoți, văzând atitudinea incontinuu ostilă a lui Vasile Lupul, hotărîră să execute firmanul sultanului în primăvara a. 1653

Acum armata transilvană, sub comanda generalului *Ioan Kemeny*, și o parte din trupele lui Matei Basarab intrară pe două părți în Moldova, înaintară până la *Iași* și puseră în scaun, ca domn, pe un boier moldovean, pe logăfătul *George Ștefan*. Vasile Lupul însă, ajutat de Cazaci, bătă la satul *Popricani* pe generalul Ioan Kemeny (1). În urma acestui dezastru al armatei ardelenice, trupele ce le trimesese Matei-Vodă în Moldova începură a se retrage. Însă Vasile Lupul le urmărește și înaintază spre Țara Românească. Matei Basarab, care la început desprețuia valoarea militară a lui Vasile Lupul, trimite înaintea dânsului pe *spătarul Diicul* cu o seamă oare care de oști călări, după cum spun cronicele. Însă Diicul e bătut de Vasile Lupul la *Focșani*, din cauză că nu avea nici tunuri, nici puști. În urma acestei înfrângeri, Matei trimite o a doua seamă de oaste cu foc, anume haiduci călări, seimeni și tunuri. Această oaste încă e lovită de Vasile Lupul la *Șoplea*, lângă Teleajen, și silită a se retrage. Acum Matei Basarab se hotărăște să plece în persoană înainte lui Vasile Lupul. Încălecă cu toată curtea lui din Târgoviște, se pune singur în fruntea oștii sale și ajunge la satul *Finta* de pe

---

(1) *Hurmuzaki*, Documente, tom. V, par. 1, pag. 17, a. 1653. Principis Transylvaniae Generalis, Dominus Ioannes Kemeny . . . dimisit exercitum . . . illo exiguo Hungarorum numero, quos habuerat, hosti obsistere non potuit.

apa Ialomiții. Acî pune castrele sale și dă ordin trupei lor să facă *șanțuri* și *întărituri*. În 17 Mai 1653, sosește aici și Vasile Lupul cu ajutorul Cazacilor, având cu sine o armată de peste 20.000 de oameni. Însă oastea lui Matei Basarab, care nu treceă peste 7.000 de oameni, văzând numărul cel mare al inamicului, începe a pierde curajul de luptă și o parte din trupe voiesc a se retrage repede peste Ialomița.

În acest moment critic, Matei Basarab, ca un căpitan curajos, străbătî călare prin toate șirurile armatei sale, îmbărbătează și încurajează pe toți ostașii săi: *să fie gata de războiu, să se încreadă în Dumnezeu, să țină la onoarea și numele lor cel bun și să nu aibă frică de niște trupe, cari nu pot să țină piept cu vitejia lor* (1). Acum se începe o luptă crâncenă între oastea lui Matei Basarab și a lui Vasile Lupul. Matei Basarab, în fruntea corpului său de gardă, intră și dânsul în luptă. Lupul este bătut și de abia putî scăpa noaptea cu fuga la Galați și de aci în Moldova. Trupurile celor căzuți în acest războiu, în număr de 3.000, se strânseseră toate la un loc și peste ele se ridică *movila cea mare dela Finta*.

Apoi Matei Basarab se întoarce ca învingător și cu mare triumf la Târgoviște și dă ordin să se facă rugăciuni publice de mulțumire lui Dumnezeu în toată țara.

Iar Vasile Lupul, de abia întors în Moldova, avî un nou războiu nefericit cu logofătul George Ștefan, candi-

---

(1) *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, vol. II, pag. 93. — *Engel, Geschichte der Walachey*, pag. 295.

datul la tronul Moldovei, susținut de Matei Basarab și de principele George Racofi. Lupta se întâmplă la satul Selca. George Ștefan învinse, iar Vasile Lupul fugi la hanul tătăresc. Acesta însă îl prinse și-l trimise la Constantinopol, unde Vasile Lupul fu aruncat în închisoarea numită Șapte Turnuri.

II.

PRINCIPATUL ȚĂRII MOLDOVEI

I.

BOGDAN I

Fondatorul statului Moldovei și Invingătorul regelui Ludovic cel Mare din Ungaria

(Între anii 1342 și 1349).

Bogdan I este creatorul statului național politic al Moldovei, un nou cuceritor și colonizator al teritoriului român dintre Carpați și Nistru, un domn cu merite mari și nepieritoare în istoria poporului român.

Despre acest Bogdan, *cronica ungurească* din Dubnicu scrie următoarele:

«Tot în timpul regelui Ludovic, Bogdan, voivodul Românilor din Maramureș, adunând pe lângă sine pe Românii din districtul acela, a trecut pe ascuns în țara Moldovei, ce eră supusă coroanei Regatului unguresc, însă care, de mai mult timp, eră lipsită de locuitori, din cauza vecinătății Tătarilor și, cu toate că armata regelui plecă mai de multe ori asupra lui Bogdan și s'a luptat cu dânsul, totuși, înmulținduse acolo Românii în număr foarte mare, țara aceea a ajuns la mărimea unui regat» (1).

În alt loc, aceeași cronică, ne spune următoarele:

---

(1) *Chronicon Dubnicense*, cap. 214. — Tot asemenea la *Thwroc*, lib. III, cap. 49.

«Regele Ludovic, aproape în fiecare an sau la fiecare al treilea an, a plecat cu resbel asupra adversarilor și rebelilor săi, însă mai adesea ori în contra Sărbilor și *Moldovenilor*» (1).

Alte date, mult mai precise, cu privire la trecerea lui Bogdan din Maramureș în Moldova, aflăm în diferite *acte publice din timpul lui Ludovic cel Mare*.

Astfel, într'un act de donațiune, pe care regele Ludovic îl dase în a. 1365 lui Balc, fiul voivodului Sas din Moldova, dânsul ne spune următoarele: că *Bogdan, voivodul Moldovei*, dimpreună cu fiii săi, a trecut în mod clandestin (adecă fără știrea regelui) din Maramureș în țara Moldovei, pe care a ocupat-o și voiă să o stăpânească, nerecunoscând autoritatea regelui unguresc; că în una din expedițiunile întreprinse de regele Ludovic asupra lui Bogdan, Balc, fiul voivodului Sas din Moldova, s'a luptat cu multă bravură de partea regelui în contra lui Bogdan și a oamenilor săi; că în acest războiu Balc a fost rănit de moarte, a pierdut pe mai mulți oameni și pe unii din frații săi; că în urmă Balc a fost silit să părăsească Moldova, să-și lase acolo părinții, rudele și averile sale și să se retragă sub protecțiunea regelui Ludovic în Maramureș; că, din această cauză, *regele confiscă, pentru nota de infidelitate, moșiile lui Bogdan și ale fiilor săi din Maramureș*, anume satele Cuhnia, Bacica, Vișu, Moise, Bors și Seliște și le dăruște, pentru totdeauna, lui Balc și fraților săi, lui Drag, Dragomir și Ștefan (2).

(1) *Chronicon Dubnicense*, cap. 203. — *Thwroc*, lib. III, cap. 39.

(2) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 2, pag. 94. — *Wagner*, De Cumania Vetere, Appendix Documentorum, n. IV.

Din cronicile ungurești menționate mai sus, precum și din documentele contemporane ale regelui Ludovic I, rezultă așa dar următoarele fapte constante istorice: că Bogdan, voivodul Românilor din Maramureș, a cărui reședință se află în satul numit Cuhnia, luând cu sine pe fiii săi și o parte însemnată din Românii Maramureșului, au trecut cu dânșii în țara Moldovei, care de mai mult timp eră lipsită de locuitori, din cauza incursiunilor continue ale Tătarilor; că Bogdan a ocupat țara aceasta și a întemeiat aici un stat politic român; că regele Ludovic a plecat în mai multe rânduri cu resbel asupra lui Bogdan, ca să supună Moldova Regatului unguresc, însă toate expedițiunile acestea au rămas fără rezultat, armatele regelui au fost învinse de Bogdan și de fiii săi și regele n'a putut să apere în Moldova nici chiar pe oamenii ce-i eră devotați dânsului, ci a trebuit să-i ia cu sine în Ungaria și să le dăruiască moșii în Maramureș; în fine, că Bogdan a rămas și mai departe *domn independent al Moldovei*, populațiunea țării s'a înmulțit foarte repede și Moldova a ajuns, în scurt timp, la extensiunea unui regat.

Tot astfel ne înfățișează întemeierea principatului Moldovei și *cronicele românești*.

În această privință, *vornicul Grigorie Ureche* scrie următoarele:

«*Scriu alți istorici pentru țara noastră, Moldova, cum au stătut pustie peste 600 de ani . . . până când au vrut milostivul Dumnezeu a nu lăsa acest pământ fără de oameni, care cu voia sfinției sale, indemnându-se o seamă de feciori de domni.... și cu oamenii lor den Marmureș, venind peste munții un-*

gurești și peste munții țării Moldovei, vânând hiere sălbatice.... și eșind la locuri frumoase și deschise, au socotit cu toții că e loc bun de hrană și, plăcând-le tuturor, s'au întors iarăși în Maramureș și au scos oamenii toți într'această țară . . . . Și au descălecat întâiu sub munte, apoi, înmulțindu-se, mai crescând înaintea, nu numai apa Moldovei sau Siretul le-au fost hotar, ce până la Nistru și până la Mare s'au lățit» (1).

În istoria română se prezintă acum o cestiune de mare importanță și adevărată: *în ce an anume a descălecat Bogdan* din Maramureș în Moldova și a pus fundamentul noului stat politic și militar de acolo?

Cronica ungurească din Dubnicu precum și documentele contemporane ungurești ne spun că *Bogdan a părăsit Maramureșul sub domnia regelui Ludovic cel Mare*. Acest rege însă a început a domni în Țara ungurească la a. 1342. Avem așa dar anul 1342 ca punctul cel mai depărtat al descălecării lui Bogdan în Moldova.

Să cercetăm acum un al doilea punct cronologic: până când anume a domnit voivodul Bogdan în Moldova?

Într'un document, cu data de 14 Septembrie 1349, regele Ludovic cel Mare amintește despre Bogdan, descălecătorul Moldovei, cu cuvintele că *dânsul încetase din viață* (2).

(1) *Vornicul Grigorie Ureche*, Pentru descălecatul țării Moldovei, la *Kogălniceanu*, Cronice, tom. I, pag. 131, 132.

(2) *Tocilescu*, Revista de istorie, a. III, vol. V, par. 1, pag. 167, a. 1349, quod Stanus filius eiusdem Ige . . . . frater tuus qui nuper rime în notam infidelitatis *Bogdano quondam vojvodae . . . .* nostro et regni nostri infideli notorio adhaerente incidit.

Avem aşã dar ziua de 14 Septemvrie 1349 ca datã extremã a domniei lui Bogdan în Moldova. Prin urmare, *descãlecarea lui Bogdan şi întemeierea statului politic al Moldovei s'a întâmplat, cu toatã certitudinea istoricã, între anii 1342—1349.*

Din documentele contemporane autentice ce le avem despre viaţa şi faptele de războiu ale lui Bogdan I, rezultã aşã dar cã dânsul a fost un voivod român cu calitãţi foarte mari, un *cãpitan întreprinzãtor şi cuceritor*, care a avut curajul sã-şi pãrãseascã frumosa se sale moşii din Maramurş, sã ocupe din nou o ţarã romãnã cu totul dezolatã, de pe care aproape întreaga populaţiune romãnã fugise de frica Tãtarilor (Cumaniilor), cã a fost nu numai *un cãpitan rãzboinic şi foarte viteaz*, care a bătut în mai multe rânduri armatele puternicului sãu inamic, ale lui Ludovic cel Mare, dar a fost totodatã *un bărbat cu mare autoritate la Români*, fiindcã, dimpreună cu dânsul, dupã cum ne spun cronicile ungureşti şi româneşti, au trecut aproape toţi Românii din Maramureş în Moldova şi au colonizat din nou ţara aceasta.

Bogdan I este unul din domnii cei mai mari în istoria poporului român şi lui Bogdan naţiunea romãnã are sã-i mulţãmeascã în parte existenţa sa politicã şi întinderea sa teritorialã.

II.

DRAGOȘ FIUL LUI BOGDAN I

**Invingătorul Tătarilor, Noul colonizator și organizator
militar al țării Moldovei.**

(Pe la a. 1349) *

Istoria lui *Dragoș-Vodă* este numai *tradițională*.

Despre dânsul *vornicul Grigorie Ureche* scrie următoarele:

«Între acei feciori de domni, ce au nemerit locul acesta, a fost și *Dragoș-Vodă*, feciorul lui *Bogdan Vodă* . . . . *ce venise dela Maramureș, și se vedea mai de cinste și mai de folos decât toți, pe carele cu toții l-au ales și l-au pus domn, mai mare lor și purtătoriu de grijă* . . . . *Și întru această începătură a fost domnia ca o căpitănie*» (1).

Iar logofătul *Miron Costin*, care, întocmai ca și *vornicul Ureche*, adunase dela bătrânii moldoveni tradițiunile istorice despre *Dragoș-Vodă*, ne înfățișează astfel evenimentele și faptele petrecute în Moldova în timpul acesta:

---

* *Vornicul Grigorie Ureche* pune domnia lui *Dragoș* la a. 1359, *Cronica de la Putna* la a. 1352. Mai probabil este însă că *Dragoș* a urmat în domnie îndată dupe tatăl său *Bogdan I*, care la a. 1349 eră mort.

(1) *Grigorie Ureche*, cap. I, la *Kogălniceanu*, *Cronicele României*, tom. I, pag. 133.

Vladislav, regele Ungariei, împins de dorința faptelor mari, adună o oaste puternică în contra Tătarilor, cari făceau incursiuni continue în Transilvania. Dânsul înpinse totodată la războiu și pe *Românii din munții Oltului și pe cei din Maramureș*. Ungurii și Românii respinseră mai întâiu vitejește pe Tătari din cuibul munților și apoi îi goniră fără preget peste câmpuri și ajunseră la Siret, unde se află astăzi orașul Roman. Aci urmă o nouă bătaie. Tătarii, înfrânți, se aruncară în undele Siretului, iar Românii, măcelărindu-i fără cruțare, astupară fluviul cu cadavrele dușmanilor. După învingerea cea mare în *bătaia dela Roman*, ordele tătărești se retraseră din toate părțile și țara rămase liberă de devastările lor. *Acum se începîu colonizarea a doua*. În Maramureș se află un sat numit Culma, în care locuiește *Dragoș, fiul lui Bogdan*, din neamul vechilor domni. Dragoș, cu o ceată din oamenii săi, *vine și se așează în Moldova și hotărește să colonizeze din nou țara aceasta*. Apoi cutreeră ținuturile Moldovei în toate părțile, stabilește aici noua sa reședință și îndemnă pe locuitorii vecini să treacă la dânsul, să se așeze aici. Acestora le dăruiește moșii ereditare în jurul râulețului Moldova. *Dragoș așează pe Români în câmpie, unde eră trebuință de brațe mai vitejești*, iar pe Rutenii ce-i chemase din Pocuția și din Polonia îi coloniză în locuri mai muntoase, dându-le: Cernăuții, Hotinul, tot țărmul Nistrului până la Orhei, Soroca și, pe lângă Prut, jumătate din județele Iașilor și Sucevei.

În epoca aceasta, continuă Miron Costin, vecini (sau clăcași) nu existau în țara de jos a Moldovei, *toți Românii erau militari, arcași sau călărași, cei mai să-*

raci lucrau ei însuși pământul, iar cei mai bogați se serviau cu munca robilor (1).

Pe lângă aceste tradițiuni istorice, culese dela bătrânii Moldovei de vornicul Grigorie Ureche în sec. al XVI-lea și de Miron Costin în secolul al XVII-lea, noi mai adăugăm aici încă o nouă tradițiune poporală despre Dragoș-Vodă, culeasă în zilele noastre dela Românii din Bucovina.

Această tradițiune este, din punctul de vedere istoric, cu atât mai importantă, cu cât ea consună pe deplin, în punctele esențiale, cu narațiunile bătrânilor moldoveni din sec. al XVI-lea și al XVII-lea.

Tradițiunea din Bucovina vorbește astfel despre Dragoș-Vodă:

«Intrând Tătarii chiar și în Ungaria, strânse viteazul Dragoș, domnitorul Maramureșului, ostășimea sa și-i alungă peste Carpați. În apropierea orașului Siret, într-o vale, îi prinse și-i bătù Dragoș așa de cumplit, în cât numai foarte puțini Tătari scăpară cu viață. Locul acesta, unde fură Tătarii bătuți, îl numiă ostășimea Dragoșanca, întru aducerea aminte de învingătorul Tătarilor» (2).

Din aceste vechi reminiscențe istorice, rezultă că Dragoș a continuat cu mult zel, cu multă activitatea și înțelepciune, opera cea mare a părintelui său Bogdan I. Dânsul întinse și mai departe hotarele Moldovei, aduse și stabili în țară colonii noi și purtă mai multe resbele fericite cu Tătarii.

(1) *Opisanie ziemi Moldawskiej i Multanskiej przez Mirona Kostyna Hasdeu*, Arhiva istorică, tom. I, pag. 159 seq. — *Kogălniceanu*, Cronice, tom. III, pag. 487 seq.

(2) *Șezătoarea*, Fălticeni, a. III, pag. 171.

Cu dosebire în istoria faptelor lui Dragoș-Vodă ne apare, ca un punct esențial, *organizarea militară a țării*.

Vornicul Grigorie Ureche, vorbind despre domnia lui Dragoș-Vodă, ne spune că în timpul acesta *domnia eră ca o căpitănie*.

De asemenea logofătul Miron Costin scrie că la începutul înființării noului stat al Moldovei, sub Dragoș-Vodă, nu existau în țară vecini său clăcași, nu erau raporturi feudale, ci toți erau militari, *arcași și călărași*, că Dragoș așeză pe Români în câmpie, unde eră trebuință de brațe mai vitejești, iar pe Ruteni în locurile mai muntoase sau mai retrase.

Această organizațiune militară a Moldovei, care de cronicari se atribue lui Dragoș-Vodă, eră de altmintrelea întru toate conformă cu *vechia constituțiune națională a poporului român*.

În evul de mijloc, atât dincoace cât și dincolo de Dunăre, administrațiunea ținuturilor românești eră militară.

În fruntea districtelor și a provinciilor românești, găsim peste tot locul numai *duci, voievozi, bani, căpitani și cnezi*, tot căpitenii militare. Societatea întreagă eră organizată militărește și poporul român întreg, țăranul cât și marele proprietar, obligați să apere frontierele, să construească fortificațiuni și să ia parte la expedițiuni în timp de necesitate.

Astfel a fost vechia constituțiune națională a Românilor din Țara Românească, din Transilvania, Banat și Maramureș, și tot astfel a organizat noul stat al Moldovei și Dragoș, fiul lui Bogdan I.

III.

PETRU I

Invingătorul Polonilor.

Inchiderea și capitularea armatei polone în codrul Sepenicului.

(A. 1359)

În a. 1359, Români din Moldova raportară o glorioasă învingere asupra Polonilor.

O armată întreagă polonă, care voia să pună un domn vasal în Moldova, fu închisă în codrul *Sepenicului*, bătută și silită să capituleze până la cel din urmă soldat.

Iată cum descriu istoricii poloni resbelul întâmplat în anul acesta cu Moldovenii:

«Murind Ștefan, voivodul Moldovei, . . . se născu mare ceartă între cei doi fii ai săi, între Ștefan și între Petru, în privința domniei Moldovei, și anume cine să urmeze pe tron. Petru, deși eră mai tânăr de etate, însă fiindcă eră mai îndrăzneț și aveă un caracter mai nobil, aveă pe lângă sine partea cea mai mare a Românilor. Prin activitatea sa cea mare și ajutat de simpatiile țăranilor ungureni (1), îi succese să alunge din țară

---

(1) Is quoque et industria qua pollebat, et *Provincialium Hungarorum* favore, pulso Stephano et Boiaris, quos in sua parte pellicere non poterat, solus occupat Moldaviae Principatum.

pe Ștefan și pe boierii pe care nu-i putuse plecă în partea sa și astfel ocupă singur domnia Moldovei. Iar Ștefan, care eră de etate mai mare, neputând suferi nedreptățile ce i se făceau, iar de altă parte temându-se ca nu cumvă fratele său Petru, după ce va ajunge în domnie, să cerce a se arătă și mai crud față de dânsul, fugi cu boierii, cari erau în partea sa, la regele Casimir al Poloniei, care dispunea în abundență și de bani și de trupe și-l rugă ca să-l restabilească în domnia Moldovei și, în lipsele lui, să-l ajute și cu bani. El promise și se obligă că, atât dânsul, cât și voivozii ce-i vor urmă, precum și țara Moldovei, vor rămâne totdeauna în clientela, ascultarea și supunerea regelui Casimir și a regilor Poloniei ce-i vor succedă. Regele Casimir, la recomandarea consilierilor săi, acceptă această condițiune și trimise cu Ștefan o oaste compusă din trupele din ținutul Cracoviei, Sandomirului și din provincia Rusiei, ca să-l restabilească în scaunul Moldovei. Oștașii aceștia plecară după sărbătoarea Sf. Apstoli Petru și Pavel dela căminurile lor, intrară în țară inimică (Moldova), obținură mai multe succese favorabile și avură și câteva lupte mai mari însă fericite cu inimicul, care nu voiă să se dimită la o luptă decisivă și generală. Anume Petru, care eră mai tânăr de etate, cugetă că e periculos a se dimita la o luptă deschisă cu Ștefan și cu oastea Polonilor, de acea dânsul cercă să învingă pe Poloni

---

Acest pasagiu este foarte important. Cine erau acești provinciali ungureni din Moldova pela 1359? — Desigur nu erau alții decât Români emigrați din Maramureș. Fapt foarte caracteristic și care se confirmă și prin alte evenimente: că dâșii ajunseseră partidul cel mai puternic din Moldova.

prin astuție și prin înșelăciune. În ținutul Sepenicului erau niște păduri pustii și întinse, pe cari Românii, din cauza lipsei lor de oameni, le numiau Plonyni (1), și fiindcă nu aduceau nici un folos, nu erau de loc cultivate și nici nu se puteau ară. Prin pădurile acestea, pe cari, după cum am amintit, Românii le numesc Plonyni, aveă să treacă oastea polonă, ca să poată străbate în interiorul țării și să iasă la locuri mai deschise. Inșă Românii, cari erau pe partea inamicului, tăiară cu ferestrele arborii ce erau atât din partea dreaptă cât și din partea stângă a drumului, lăsând-i numai rezemați, ca apoi, împingându-i, să poată cădea ușor. Intrând astfel Polonii în pădure, Românii împinseră de pe la margine copacii tăiați și aceștia, căzând și doborându-se unul pe altul, zdrobiră și înmormântară acolo oameni, cai și arme, și astfel îi învinseră pe Poloni fără de bătaie. Trupurile arborilor ce cădeau și ramurile lor frângându-se, turtiră și nimiciră aci pe cei mai distinși ostași poloni. La unii le rupseră picioarele, la alții mâinile, ori alte părți ale corpului. Iar cealaltă mulțime, înspăimântându-se de această catrastofă neașteptată, trebui să se supună și să treacă pe sub jugul capitulării, așa că numai cu puțin numărul celor căzuți în captivitate a fost mai mare de cât numărul celor uciși (2).

(1) Plonyni a solitudine.

(2) *Polonis itaque saltum intransibis, Valachi extrema arborum succisarum impellunt, aliam in aliam caedentes et ruentes, atque viciniorem praecipitantem, et strage ancipiti viros, equos. armaque sine bello obruunt et devincunt . . . Caetera omnis multitudo inopinato malo perculsa, sub iugum et deditionem venit: maiorque aliquanto captorum, quam caesorum numerus fuit. Dlugosz, Historiae Polonicae = libri, tom. I (ed. 1771), col. 1123.*

«Inimicul ajunsese acum stăpân pe prada întreagă, pe lucruri și pe arme. Și această pradă i-a fost cu atât mai plăcută cu cât eră întreagă. Cu toate că partea cea mai mare din cai a fost turtită de arborii ce cădeau, însă armele, vestmintele și celelalte lucruri căzură în mâinile învingătorilor, fiindcă nime nu mai putea să scape de aci și nici să mai iee ceva cu dânsul.

«Armata polonă căzû în cursa aceasta mai mult prin trădarea Românilor, în al căroră ajutor mergea dânsa, decât prin negrija ori ticăloșia proprie, fiindcă Românii aceștia (aliați cu Polonii), împăcându-se și înțelegându-se cu Românii din cealaltă parte, făcură, cu înșelăciune ca Polonii, ce le mergeau în ajutor, să cază în cursele și în lațurile acestea. Regele Casimir, auzind de catastrofa aceasta, trimise îndată oameni, ca să rescumpere pe cei căzuți în captivitate, și Românii înlesniră Polonilor posibilitatea ca să-i rescumpere pe ușor, și astfel toți ostașii precum și ceilalți oameni din poporul de jos, cari luaseră parte la această expedițiune, fură rescumpărați cu bani (1). În această catastrofă a fost prins și ostașul Sbigneu de Oleschnicza, moșul lui Sbigneu, a cardinalului și episcopului din Cracovia. Dânsul, până în ziua morții sale, rămăsese șchiop, fiindcă în catastrofa aceasta i se vătămase fluerile picioarelor. Iar Navogiu de Thacin, fiul lui Andrei de Thacin, a palatinului din Cracovia, care în timpul acestei catastrofe scăpase cu fuga din mâinile Românilor și, fiindcă-i eră rușine să mai dea față

---

(1) Ea clade *Casimiro* Regi nunciata, illico misit, qui omnes captivos redimerent. Et *Valachis* potestatem redimendi captivos facile facientibus, omnes milites, et omne vulgus permiscuum, facili aere redemptum est. *Dlugosz*, ibidem, col. 1123.

cu tatăl său și cu amicii săi, plecă din locul catastrofei drept la Roma și acolo se făcu preot, iar mai târziu, întorcându-se în patria sa, fu numit decan al Cracoviei. Pădurile cele întunecoase ale codrului acestuia fură mai târziu tăiate și prefăcute în câmpuri de cultură. În această înfrângere, Românii luară dela Poloni 12 steaguri, dintre cari trei erau steaguri regale, anume ale districtelor Cracoviei, Sandomirului și Leopolei, iar nouă erau steaguri militare, anume al Bipenilor (sau al oamenilor inarmați cu săcuri de războiu), al Lelivilor, al Lissilor (sau Vulpilor), al Raviților, al Grifonilor, al Streniavilor, Habdancilor, Polucosilor și Stremenilor» (1).

Acest războiu, după cum scriu istoricii poloni Dlugosz și Cromer, s'a întâmplat la anul 1359, după Calvisie la a. 1360, iar după Hofmann la a. 1369 (2).

Astfel statul Moldovei, în curs nu mai mult ca de 20 de ani de la înființarea sa, susținu, cu o glorie excelentă, botezul de sânge sau introducerea sa în familia cea mare a statelor europene, *învingând, sub Bogdan I, armatele regelui Ludovic cel Mare, sub Dragoș, ordele Tătarilor, iar sub Petru I, făcând să capituleze o armată întreagă a Polonilor.*

---

(1) *Undecim signa* ea clade capta, quorum tria Regia sive territoria, Cracoviense, Sandomiriense et Leopoliense, novem militaria, videlicet: *Bipennium* . . . alterum de *Leliwa*, tertium *Vulpium*, quartum *Ravitarum*, quintum *Gryphonum*, sextum *Srzeniavitarum*, septimum *Habdancorum*, octavum *Polucosarum* et nonum *Streparum*. Dlugosz, ibidem, col. 1124.

(2) Dlugosz, *Historiae Polonicae* = libri, tom. I (ed. 1711), lib. IX, col. 1122, seq. — Cromer, *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum*, ed. 1589, lib. XI, pag. 216—7. — Șincai, *Cronica*, a. 1359.

IV.

ȘTEFAN al III-lea.

(A. 1390—1392)

Luptele în munții Carpaților cu armata regelui Sigismund din Ungaria.

Statul Moldovei de abia se înființase între Carpați și Nistru și la a. 1390 avu să susțină *un nou războiu greu cu regatul Ungariei*, pentru apărarea existenței și independenței sale politice.

Anume regele *Sigismund* din Ungaria, întocmai ca și predecesorul său, regele Ludovic cel Mare, își propuse la a. 1390 să cucerească țara Moldovei cu armele.

Despre decursul acestei expedițiuni, noi nu avem de cât relațiile unilaterale, scurte și foarte parțiale, ale însuși regelui Sigismund.

Iată cum descrie însuși regele Sigismund expedițiunea sa asupra Moldovei.

«Apoi am plecat *cu armata noastră puternică* asupra ținuturilor țării Moldovei, care se răsvrătiă cu neobosire în contra noastră și ni se opunea în mod vrăjmașesc. În această expedițiune, am trimis înaintea noastră pe magnificul Ștefan de Canișa cu oamenii săi, cu trupele sale și cu Secuii noștri, ca să ne fie de

avangarda sigură și să ne facă posibilă înaintarea. Iar noi, însoțiți de arhiepiscopul din Strigon și de trupa sa armată, mergeam în urmă, tot pe aceeaș cale. Dar de odată, magnificul Ștefan de Canișa se întoarce repede înapoi din drumul pe care dânsul mergea și ne arată o cale mult mai sigură, pe care am putea să străbatem în Moldova. *Aici apoi, în munții Carpaților, noi am avut să susținem diferite lupte cu Românii și cu Ștefan, voivodul lor, care închisese toate trecătorile cu tăieturi mari de lemne.* În urmă însă, ajutându-ne Dumnezeu, am ajuns în țara Moldovei și ne-am pus castrele noastre chiar lângă reședința voivodului Ștefan. Atunci Ștefan, dimpreună cu boierii săi și cu toți Românii, ne au cerut iertare și grație pentru neascultarea lor față de noi, cum și pentru neplătirea tributului. Și noi l-am iertat cu toată buna voință, iar dânsul ne-a promis că va fi totdeauna cu credință la serviciile noastre, de asemenea ne va plăti la timpul său în vistieria noastră dările obicinuite, în semn de recunoaștere a domniei noastre naturale, apoi ni s'a închinat nouă și ne-a dat în privința aceasta și o scrisoare valabilă, întărită cu jurământ» (1).

Iar în altă diplomă, din anul 1395, regele Sigismund ne mai dă câteva detaliuri foarte importante din lupta avută cu Ștefan, voivodul Moldovei. Anume regele, în diploma aceasta, amintește, ca un merit deosebit și foarte mare al lui *Ștefan de Canișa*, că în lupta personală ce a avut-o însuși regele Sigismund cu voivodul Moldovei, dânsul *a stat încontinuu lângă rege, pentru si-*

---

(1) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 2, pag. 383.

guranța și apărarea persoanei sale, că nu a părăsit de loc pe rege și s'a expus cu bravură în contra coloanei lui Ștefan-Vodă (1).

Din aceste cuvinte ale regelui Sigismund, se constată așa dar, cu deplină credință, că prima încercare a regelui Sigismund de a trece Carpații în Moldova a fost respinsă. Corpul de armată al lui Ștefan de Cănișa și cu el, întreagă armata regelui Sigismund a trebuit să se întoarcă înapoi și să caute un nou drum peste culmile Carpaților, pentru a străbate în Moldova. Însă și aici pasul era ocupat. Românii închiseseră cu tăieturi mar de arbori toate potecile și strămtorile munților, *armata ungurească a trebuit să susțină în munți un resbel foarte crâncen, însuși regele Sigismund se află în mare pericol, încât a trebuit ca cel mai mare comandant al său din expedițiunea aceasta, comitele Ștefan de Cănișa, să stea încontinuu lângă rege, pentru ca să-i apere viața.*

Armata ungurească suferise așa dar în războiul de munte pierderi însemnate, regele Sigismund însuși se înspăimântase de curagiul și energia Românilor și a fost bun bucuros să încheie pace cu Ștefan, ca să se poată întoarce înapoi din țara Moldovei.

---

(1) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. I, par. 2, pag. 362.

V.

ALEXANDRU CEL BUN

(A. 1401—1432)

Alexandru cel Bun a fost un domn mare și un bărbat cu înalte calități de stat. Sub lunga sa domnie, Moldova, care mai înainte avuse să sufere foarte multe în urma războaielor grele cu regii Ungariei, cu Tătarii și cu Polonii, ajunse acum în o *stare de liniște internă, de prosperitate morală și economică*. Țara putu să se consolideze în lăuntru, să-și reculeagă de nou puterile sale, spre a suține cu vitejie și în viitor luptele uriașe, multe și foarte grele, la cari a fost expus acest stat în curs de mai multe secole.

Alexandru cel Bun începù și duse la îndeplinire o *mulțime de reforme salutare*, destinate a da Moldovei condițiunile interne de viață ale unui stat politic. Dânsul organizează biserică română, dede o formă nouă administrațiunii politice și judiciare a țării, întemeie mănăstiri, zidi biserici și înființă școale.

O cronică românească scrie despre acest domn al Moldovei:

«Acest Alexandru-Vodă multe lucruri bune au făcut în domnia sa aici în țară, pentru care țara i-a zis Alexandru-Vodă cel Mare» (1).

---

(1) *Istoria Moldo-României*, ed. Ioanid, vol. I, pag. 118—119.

1. *Lupta cavaleriei române cu Cavalerii teutoni, lângă Marienburg.*

Sub domnia lui Alexandru cel Bun, *vitejia armelor române se făcu cunoscută și pe țărmurii mării Baltice.*

În a. 1423, *Vladislav Jagello*, regele Poloniei, rugă pe Alexandru cel Bun să-i dea ajutor în contra *Cavalerilor teutoni*, cari, încă din secolul al XIII-lea, constituiseră un stat puternic pe țărmurii mării Baltice, stăpânind Prusia, Estonia, Livonia și Curlandia.

Alexandru cel Bun îi trimise în ajutor *o trupă din cavaleria română moldoveană*, sub comanda *spătarului Coman*.

Această trupă română, prin vitejia și prin tactica sa de războiu, puse în uimire nu numai pe aliații lor, pe Poloni, dar mai mult pe Cavalerii teutoni (pe Prusieni).

Istoricul polon *Cromer* ne descrie ast-fel frumoasa învingere, ce a repurtat-o cavaleria română asupra Cavalerilor teutoni, chiar *sub zidurile orașului Marienburg*, a reședinții lor:

«O trupă de cavalerie română, în număr cam de 400 ostași, pe care-i trimisese voivodul Moldovei în ajutor lui Jagello, începû să prădeze ținutul de sub zidurile cetății Marienburg. În contra acestora ieși din cetate un număr mare de Cavaleri teutoni și făcură un atac asupra lor. Românii, văzând mulțimea inamicilor ce veniau asupra dâșșilor, se retraseră în pădurea din apropiere și *descălecară de pe cai, ca să se apere în desimea arborilor ca pedestrii, obiceiul ce adese ori eră întrebuințat la ei.*

«Acum descălecară și Germanii, ca să prindă pe Români, crezând că dâșii s'au ascuns. Inșă de odată Cavalerii fură acoperiți de o ploaie de săgeți. Românii taie și prind pe cei dintâi Cavaleri, iar ceilalți o iau la fugă și chiar în fuga lor suferiră pierderi mari din partea Românilor, care-i urmăreau. Iar Românii se întoarseră cu prada și cu prizonierii ce-i făcuseră la castrele lor» (1).

2. *Alexandru cel Bun ocupă Pocuția și o parte însemnată din Podolia.*

Domnii Moldovei, încă din cele mai vechi timpuri, făceau încontinuu pretențiuni asupra *Pocuției și Podoliei*, teritorii vaste, situate în partea meridională a Poloniei.

În a. 1411, scrie istoricul polon *Cromer*, că Vladislav, regele Poloniei, făcând un tractat de alianță cu Alexandru, domnul Moldovei, în contra lui Sigismund, regele Ungariei, i-a zălogit lui Alexandru cel Bun, pentru suma de 1000 ruble, *toată Pocuția*, adică întreg teritoriul din nordul Bucovinei, situat dintre Carpați și cursul de sus al Nistrului (2).

Inșă acest act de zălogire se vede a fi în realitate numai un tractat internațional, prin care Polonia cedează de fapt teritoriul Pocuției în posesiunea Moldovei, rămânând ca cesiunea de drept să se amâne și rezolve în timpii viitori.

Mai târziu găsim pe Alexandru cel Bun întinzând și mai departe hotarele Moldovei, anume luând de la Po-

(1) *Cromer*, Polonia (ed. 1589), lib. XIX, pag. 290.

(2) *Cromer*, ibidem, lib. XVII, pag. 278.— Șincai, a. 1411.

lonia o parte însemnată din Podolia, din teritoriul acel vast și fertil, ce se extinde între Volinia, Chiev, Basarabia și Galiția, al cărui oraș principal eră Camenețul și pe care astăzi se află o populațiune de 1.500.000 de locuitori.

Dlugosz, istoricul Polonilor, spune că *cetățile Podoliei: Ceczmi, Chmyelow și Niempcz* au fost date de către regele Vladislav lui Alexandru cel Bun ca *feud*, pentru ca să fie și mai credincios Poloniei (1).

În realitate însă, și această cesiune nu eră de cât o recunoaștere din partea Poloniei a *drepturilor istorice ce avea statul Moldovei asupra Podoliei*.

Din domnia lui Alexandru cel Bun merită în fine să amintim aici încă un important fapt istoric. Atât cronicile românești, cât și scrierile bisericești ne spun că împăratul *Ion Paleologu* din Constantinopol conferise lui Alexandru cel Bun *titlul de rege și coroana regală* (2).

Considerând starea de prosperitate și întinderea mare teritorială a Moldovei în epoca aceasta, relatarea cronicelor românești merită deplină credință.

Dacă însă Alexandru cel Bun, în actele sale, nu a făcut uz public de titlul aceasta, cauza nu poate fi alta de cât situațiunea politică externă, foarte grea, în care se află tânărul stat al Moldovei, expus fără încetare incursiunilor și războaielor din partea Ungurilor, Polonilor Turcilor și Tătarilor, cari toți voiau să slăbească și să cutopească statul Moldovei.

---

(1) *Dlugosz*, ibidem, lib. XI, col. 595, a. 1431.—*Șincai*, Cronica, ai 1431.

(2) *Căntemir*, *Descriptio Moldaviae*, pars II, cap. 6. — Mineiul de pe luna lui Decemvrie, publicat de Mitropolitul Veniamin, în 1836, pe ultimele pagine.

VI.

BOGDAN AL III-lea

(A. 1450—1453)

*Bogdan învinge armata polonă în pădurea
dela Crasna.*

Bogdan al III-lea a fost un domn viteaz, cu adânci cunoștințe de războiu și un apărător energic al independenței politice a Moldovei.

El se ilustră în istoria Moldovei prin o glorioasă învingere asupra Polonilor în *pădurea Crasna*.

Istoria acestui războiu, după Dlugosz, este următoarea:

«Pe timpul acesta (a. 1450) domniă în Moldova *Bogdan*, un fiu natural al lui Alezandru cel Bun. Însă, în contra dânsului, se ridică, ca pretendent, un anumit *Alexandru*, fiu al fostului voivod Ilie, care, prin soli și prin scrisori, ceruse ajutor dela regele Poloniei, ca să alunge pe Bogdan din Moldova și să-l introducă pe dânsul în domnia acestei țări. Regele Casimir țină sfat cu baronii și cu prelații regatului, apoi strânse oaste din provinciile Rusiei și Podoliei, puse de comandant peste aceste trupe pe Ion Olieski de Sienno și-l trimise în Moldova, ca să alunge din domnie pe Bogdan și să

instituite pe Alexandru, care se declarase de vasal al Poloniei.

«Erà aşà dar un amestec al Polonei în afacerile interne ale Moldovei, lipsit de orice motiv just.

«Ion Olieski, plecând cu oastea polonă, intră, cu cea mai mare repeziciune, în Moldova, iar Bogdan, surprins, se retrase în munţi. Ion Olieski se mulţumì ca să ocupe cetăţile mai de frunte: Neamţul, Suceava şi Hotinul, pe cari le predete lui Alexandru, fiul lui Ilie voivodul, şi apoi se întoarse cu oastea sa în Polonia. Însă, îndată ce ieşi armata polonă din Moldova, Bogdan se întoarse din munţi la reşedinţa sa, ocupă din nou domnia ţării şi sili pe Alexandru şi pe mama sa să fugă în Podolia.

«Acesta fu primul succes al lui Bogdan în contra încercărilor nejustificate ale Poloniei de a face din Moldova o ţară vasală.

«Regele Casimir, auzind despre aceasta, erà la început de părere să plece în persoană cu o oaste nouă asupra Moldovei, să prindă ori să alunge de aci pe Bogdan, să delătura totodată şi pe Alexandru, fiul voivodului Ilie, dându-i ca despăgubire oarecari domenii în provincia Rusiei, iar Moldova să o încorporeze pentru totdeauna cu Polonia, fiindcă erà o ţară fecundă în toate privinţele şi se bucură de venituri mari, din cauza portului însemnat ce-l aveà la Cetatea Albă.

«Însă, fiindcă realizarea acestui plan i se părea dificilă (1), regele Casimir luă o altă hotărîre, anume puse

---

(1) Această dificultate o exprimă mai clar *Cromer*, cu următoarele cuvinte: *Sed res magnae difficultatis visa in feroci populo et externi dominatus impatiente*. Polonia, lib. XXII, p. 339.

în arme pe toți locuitorii din provincia Rusiei, dându-le ordin să meargă în ajutorul lui Alexandru și să alunge pe Bogdan din Moldova. Iar ca duci și căpitani peste această oștire, regele numi pe Petru Odrowasch, palatinul Leopolei, și pe Przedboriu de Konyeczpolye, castelanul Sandomirului.

«Această nouă armată a regelui Casimir, trimisă în contra lui Bogdan, ajunse în ziua de Sf. Ioan la Leopole. Din Leopole, oastea, înaintând încet și cu toată precauțiunea, ajunse la Cameneț. Aici se unì cu trupele adunate în Podolia și cu trupele române ale lui Alexandru, cari se aflau lângă Cameneț. Apoi, plecând dela Cameneț, oștirea aceasta se împărți în trei coloane (1). În coloana întâia mergeau Românii și Petru Odrowasch, palatinul Leopolei, cu trupele din ținutul Leopolei. În coloana a doua mergea Przedboriu de Konyeczpolye, castelanul Sandomirului, cu trupele din ținutul Przemislului. Iar în coloana a treia era Teodoric Buczacski, castelanul și căpitanul Podoliei, cu trupele din Podolia (2). Coloanele acestea ajunseră la cetatea Hotinului, care ținea partea lui Alexandru. Aci rămaseră câteva zile și apoi înaintară și sosiră la râul Prutului. Ajungând aici, cele trei coloane se puseră în ordine de bătaie, fiindcă, după știrile ce le sosise, trupele lui Bogdan nu mai erau departe, și apoi trecură peste Prut. Trupele polone și ale lui Alexandru ajunseră la orașul Lipowiecz, în credință că aci vor întâm-

(1) Tripartito exercitu.

(2) *Cromer* (Polonia, lib. XXII, pag. 339) ne înfățișază compunerea acestor trei coloane în modul următor: Alexander enim Moldavos, Theodoricus Buciacius Podolios, caeteros vero Russos Odrowanzus et Conespolius ducebant.

pină pe Bogdan cu oamenii săi. Însă Bogdan, punându-și încrederea, nu în tăria oștii sale, ci în astuții și înșelăciuni, se retrase dela Lipowiecz cu toată oastea sa în păduri și de aci trimise soli și scrisori la căpitanii regelui, rugându-i să facă pace. Comandanții poloni crezură că mai bine să încheie pace cu un om deprins a purta războiu din ascunsuri și din păduri (cum homine latebris et sylvis asueto). Armata polonă stete 7 zile lângă râul Lipowiecz, până se urmară tratările de pace. În fine pacea se încheie cu condițiunile următoare: Bogdan să rămână în domnia țării, până când Alexandru va ajunge în etate de 15 ani, însă având să plătească regelui polon pe fiecare an un tribut de 70.000 galbeni turcești. Această pace fu subscrisă și confirmată Sâmbătă înainte de sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului. Ambele părți deteră mâinile și se îmbrățișară unii ca alții, în semn de împăcăciune. În aceeași zi, în care se încheie pacea, armata polonă plecă dela Lipowiecz, ca să se întoarcă în patrie. Însă Bogdan cugetă că acum e timpul ca să pună în executare planul său astut și dete ordin tuturor oamenilor săi să se gătească și să ocupe pădurea din dosul satului Crasna, prin care trecea numai o singură cale îngustă, și învățând ca să năvălească mai întâiu asupra carelor și bagagiei de războiu a oastei polone, fiindcă, după aceia, va fi ușor să se arunce și asupra oastei polone. . . . .

«Astfel, Duminecă înainte de sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului, adică în 6 Septemvrie, dimineața, pe la răsăritul soarelui, Bogdan, cu câteva mii de Români și cu o mare mulțime de trupe auxiliare, ajunse la pădurea Crasnei. Oastea polonă se puse numai decât în arme. Palatinul

Petru Odrowasch țină Polonilor o cuvântare de încurajare și-i rugă să-și aducă aminte de nobilitatea lor, să se arate demni de faptele vitejești ale bătrânilor și locul pe care-l călcă cu picioarele să-l sfințească sau cu învingerea sau cu mormintele lor. Însă armata polonă eră consternată, fiindcă o mare parte din oamenii săi, în contra ordinelor comandanților, se duseseră după carele cari trecuseră mai înainte, iar trupele române ale lui Alexandru, deși erau aliate cu Polonia, însă văzând mulțimea cea mare a oastei lui Bogdan și înspăimântându-se, se pregăteau acum mai mult de fugă decât de luptă. În astfel de situațiune grea, Polonilor nu le rămase altceva de făcut, decât să se expună cu curagiu la toate și să cerce ce le va aduce norocul. Astfel trupele polone fură puse în ordine de bătaie. O aripă fu încredințată lui Nicolae Porawa, căpitanul din Haliciu, cealaltă aripă lui Mihai Buczaccki, și apoi se dete ordin ca trâmbițele să sune pe câmpul numit Krasznepolye de lângă râul Crasnei, aproape foarte de orașul Vaslui. Trupele polone, cari erau distribuite sub 4 steaguri, sub steagul Przemisliei, al Haliciului, Sanocului și Podoliei, și aveau 8 escadroane cavalerie și 9 batalioane(1) de pedestrași, începură lupta. Pedestrimea inamicului eră acoperită dinainte de un escadron de cavalerie (2) și, când armata polonă făcù un asalt asupra acestui escadron, el, întorcându-se înapoi, ne lasă în față pe pedestrima română, așa că armata polonă, luptându-se cu aceștia, pierdù mulți ostași. O luptă crâncenă se în-

(1) Octo turmas equitum, nonam peditum.

(2) Una turma equitum hostilium.

cinse între amândouă părțile și nici o parte neputând să respingă una pe alta, măcelul țină toată ziua. Mulți căzură dintre Poloni, dar mai mulți dintre inimici și câmpurile rămân acoperite de cadavre . . . . Puterea armatei române stă mai mult în pedestrimă decât în cavalerie. După ce armata polonă nimici aproape cu totul cavaleria română, comandanții oștilor polone, Palatinul Petru Odrowasch, Nicolae Porawa și Mihai Buczacski, se aruncă acum cu trupele lor asupra pedestrimii române, ucid, culcă la pământ și slăbesc foarte mult puterea pedestrimii, însă, în urmă, ei cad uciși de pedestrii români. O întristare imensă cuprinse întreaga armată polonă, când aude de căderea unor căpitani și militari atât de ilustri. Și dezordinea ar fi fost și mai mare, și armata polonă ar fi trebuit să capituleze, dacă nu ar fi venit repede în ajutorul Polonilor pâr-călabilul lui Alexandru, care mergea înainte cu trupele sale, pentru siguranța carelor, și care, în timpul acesta, ieșise din pădure.

«Dânsul, înștiințat repede despre cele ce se petreceau, se întoarse înapoi cu trupele sale, umplu de frică pe Români, cari săltau de bucurie pentru catastrofa ostașilor noștri, și sili pe Români să se retragă. Și astfel lupta, care se începuse la răsăritul soarelui, încetă acum pe la apusul soarelui (1)... Corpul lui Petru Odrowasch, al

---

(1) Este de notat ca Dlugosz, care ne dă această relatare minuțioasă despre decursul acestei lupte, condus de un sentiment patriotic, care în cazul de față nu poate fi de loc justificat, trage concluziunea că pâr-călabilul lui Alexandru, venind în ajutorul Polonilor (acum când lupta și soarta războiului eră decisă), ar fi alungat pe Români și că armata polonă ar fi câștigat, ce e drept, o învingere, însă crâncenă pentru dânsa, pierzând pe mai mulți distinși militari ai săi; însă oastea polonă n'a mai putut să persecute pe Români, fiindcă eră obosită.

palatinului Leopolei, fu înmormântat cu mare jale în Clara tumba, iar al lui Nicolae Porawa și al lui Mihai Buczaczki în Leopole. Afară de aceștia periră în această luptă Niculae Klusz, Ion Nyezwoiowski, Ion Bieskowski, Stanisław Davidowski.

«Ion Odrowasch, arhiepiscopul Leopolei, auzind de uciderea fratelui său Petru de către Români, cuprins de adâncă durere, muri și dânsul» (1).

---

(1) *Dlugosz*, *Historiae Polonicae*, = libri tom. II (ed. 1712), lib. XIII, pag. 59. seq. — *Cromer*, *Polonia* (ed. 1589), lib. XXII, pag. 339 seq.

VII

ȘTEFAN CEL MARE

Invingătorul Ungurilor, Turcilor, Tătarilor și Polonilor.

(A. 1458—1504).

Despre *Ștefan cel Mare*, Dlugosz, istoricul contemporan, scrie ast-fel:

«Bărbat minunat, care nu e mai puțin decât au fost vitejii cei de de mult, de care atâta ne mirăm și carele pe vremea noastră așa de tare a înfrânt pe Turci, cât se poate zice a fi cel dintâiu între toți prinții câți sunt pe lume. După cum judec eu, prea vrednic este ca lui să i se încredințeze oblăduirea lumii toate și, mai vârtos, povățuirea oștilor creștinești asupra Turcilor lui să i se încredințeze de toți creștinii, până când oblăduitorii lor își petrec viața în leneviri și diesmierdări sau în războaiele dintre dânșii» (1).

1. *Lupta de noapte a lui Ștefan cel Mare cu Matia regele Ungariei, la orașul Baia, în Moldova.*

În a. 1467, regele *Matia* din Ungaria, aprins de dorința meritelor mari și voind să imiteze faptele glo-

---

(1) *Dlugosz*, ibidem, lib. XIII, a. 1475.—*Șincai*, *Cronica*, a. 1475.

rioase ale părintelui său, ale *eroului român Ioan Corvinul*, își propuse să cucerească Moldova și să o facă țară vasală a Regatului unguresc.

Pentru scopul acesta, regele Matia făcù preparative mari de războiu, strânse o armată puternică și plecă asupra Moldovei.

Vornicul *Grigorie Ureche* ne înfățișează ast-fel decursul acestei expedițiuni:

«Mateiaș, craiul unguresc, bizuindu-se în puterea sa, însă neavând nici o pricină dreaptă de războiu asupra lui Ștefan-Vodă, ci numai ca să-l pună sub ascultarea sa, a trimis soli la Ștefan-Vodă, cerând ca să i se închine. Însă Ștefan n'a primit. Deci, văzând Mateiaș craiul, că nu poate să supună voinicia lui Ștefan-Vodă, au strâns multă oaste a sa și, luând ajutor și dela alții, au purces în anul 1467 și au ieșit în Moldova, la *Trotuș*, în 19 Noemvrie, de acolo au mers la *Roman*, în 29 Noemvrie, și acolo s'au odihnit o zi, prădând și jefuind țara pe unde treceă, iar a opta zi, 7 Decemvrie, au aprins târgul dela *Roman* și au purces spre *Suceava*, ca să apuce scaunul. În urmă însă, socotind să nu rămână nici un unghiu din țară nepipăit de dânsul, a lăsat calea despre *Suceava*, unde-l așteptă Ștefan-Vodă, și au plecat spre *Bae*, unde au sosit Luni în 14 Decemvrie. Și aici la *Bae* își lăsă oastea sa fără pază, la băuturi și la jafuri. De care lucru, înștiințat fiind Ștefan-Vodă și prinzând limbă, *au aprins Marți, 15 Decemvrie, târgul asupra lor, când ei erau fără de nici o grije, și, beți fiind*, i-a lovit Ștefan-Vodă cu oaste tocmită, în revărsatul zorilor, încât a făcut *multă moarte și pierire în Unguri*, pentru că, nefiind ei tocmiți de răz-

boiu, nici armele nu și le-au mai putut lua, ci numai de fuga s'au gândit.

«Iar cei cari puteau să scape, nici urma n'o mai știau lua, că, *fiind noapte*, nu știau încotro să apuce, ci ră-tăciau în toate părțile. Deci îi vârau țărani în zăvoaie și prin munți, unde s'au aflat pieriți vr'o 12.000. Mai apoi însuși craiul Mateiaș, rănit de săgeată foarte rău, de abia a putut hălădui prin poteci, de a ieșit la Ardeal. Așa norocește Dumnezeu pe cei mândri și falnici ... că *Dumnezeu nu în mulți, ci în puțini își arată puterea sa*» (1).

Iar istoricul unguresc *Petrus Ranzan* scrie astfel: «Se răzvrătise și Moldova, ai cărei locuitori erau su-puși mai înainte la ordinele regilor Ungariei. Regele Matia, ca să cucerească această țară, adună armata și trecu dincolo, peste Alpi, unde se află țara aceasta. După ce regele trecu Alpii, duse legiunile sale la orașul numit *Baia* și puse castrele sale pe teritoriul acestui oraș; apoi regele, cu o mare parte din magnații și din oștenii săi, se duse în oraș, unde hotărîră să se odihnească câteva zile. În timpul acesta, peste țara aceasta în-treagă domniă *un om de o audacie extraordinară, al cărui nume era Ștefan*.

«Acesta, adunând o mulțime mare de oaste din poporul Moldovei, hotărî ca pe la miezul nopții cu prietenii săi să dea foc orașului din mai multe părți și astfel să ardă în flăcări atât pe rege cât și pe toți oș-tenii regali, morți de somn și beți de vin, iar dân-

---

(1) *Kogălniceanu*, Cronicile României, tom. I, pag. 153.—*Istoria Moldo-României*, ed. Ioanid, vol. I, pag. 134. seq.

sul să atace în timpul acesta castrele regelui și astfel, câștigând învingerea, să fie liber de domnia Ungurilor. Însă, pe când începuseră să se ivească cele dintâi raze ale focurilor ce puseseră Româniilor, regele se deșteaptă îndată din somn și, observând cursa ce i se pusese, dă ordin să sune trâmbițele, sculă repede din paturile lor pe oamenii săi și ordonă să apuce armele asupra trădătorului. De asemenea se dă semnalul de alarmă și în castre. Oamenii regelui, văzând astfel cursa ce le-o pusese Ștefan, năvălesc asupra armatei sale și, la *lumina flăcărilor în care ardea orașul*, dar și ajutați mai cu seamă de lumina lunii, uciseră pe mulți din inimicii lor și li se opuseră nu cu lenevie. Lupta aceasta ținu patru ore cu rezultate îndoiioase... Apoi regele se întoarse la Buda» (1).

Iar cronicarul polon *Matei Miechowski*, de asemenea contemporan al lui Ștefan cel Mare, scrie astfel despre această expedițiune a regelui Matia:

«În a. 1467, Matiaș, regele Ungariei, venind în contra lui Ștefan și aducând ca domn al Moldovei pe un anumit Berindei, fu bătut de Ștefan-Vodă în orașul Baia și *scăpă din bătaie dus în leagăn, căci căpătase trei rane*. Multe mii de Unguri au pierit acolo. Acesta este adevărul, cu toate că Ungurii povestesc altfel lucrurile, lingușind pe regele lor Matia» (2).

Așa dar stratagema lui Ștefan cel Mare, *atacul de*

(1) *Petri Ranzani*, *Epitome rerum ungaricarum*, Index XXXIV. Tot asemenea amintește și regele Matia, într'un document din a. 1467, că lupta sa cu Ștefan, voivodul Moldovei, a fost *noaptea* și că de astă dată oamenii săi de curte, pe cât au putut (*pro posse suo*), s'au luptat cu curagiu. — *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. II, par. 2, pag. 175.

(2) *Hasdeu*, Arhiva istorică, tom. I, par. 2, pag. 35.

noapte asupra lagărului regelui Matia, reușise pe deplin. Armata ungurească a fost întreagă tăiată și risipită. Insuși regele Matia a primit trei rane de săgeți în spate, împrejurare prin care se constată că dânsul scăpase din Baia numai cu fuga.

Istoricul *Engel* ne spune că regele Matia, întorcându-se din acest războiu, rămase cu o *săgeată înfiptă în spate*, care numai după patru ani și după grele suferințe i s'a putut scoate (1).

În urma acestei memorabile învingere și pentru ca înfrângerea armatei ungurești să fie și mai simțită în Ungaria, Ștefan se ridică cu toată puterea sa, trece Carpații în Transilvania, prădează în lung și în lat teritoriul Secuilor, fără să fie cineva care să-i poată stă înaintea, apoi ia o mulțime de oameni, pe care-i aduce ca robi în Moldova (2).

2. Ștefan cel Mare învinge ordele tătărești ale hanului Maniac de peste Volga.

În a. 1468, *ordele Tătariilor de peste Volga*, sub comanda hanului *Maniac*, trecură peste fluviul Boristene, se împărțiră în trei coloane și năvăliră asupra Lituaniei, Podoliei și Moldovei.

În Lituania și în Podolia prădară tot, fără nici o împotrivire.

Auzind acum că Tătarii vin și asupra Moldovei, Ștefan le iese înaintea la dumbrava ce se numește *Lipinți*, în apropiere de Nistru. Aci Tătarii fură bătuți și risipiți

(1) *Engel*, Geschichte der Moldau, pag. 135.

(2) *Kogălnicenu*, Cronice, tom. I, pag. 155.

în trei rânduri. Mulțime mare din ei căzură pe câmpul de luptă. Mulți fură prinși și oastea lui Ștefan le luă tot pleanul. Intre acei cari căzuseră în captivitate se află și fiul hanului Maniac. Auzind despre aceasta, hanul Maniac trimise o legățiune de 100 de persoane la Ștefan-Vodă, cerând să-i libereze din robie pe fiul său și totodată amenințând pe Ștefan, în caz dacă dânsul nu ar satisface această dorință a sa. Ștefan-Vodă, înfuriindu-se adânc pentru cuvintele necuviincioase ale hanului, dete numai decât ordin să *taie pe fiul hanului* chiar înaintea solilor, pe cari-i trimise tatăl său, apoi trage în țeapă pe toți trimișii hanului și, *din toată oarda aceasta, lăasă singur numai pe unul, fără nas și fără urechi, ca să ducă veste lui Maniac* (1).

După această învingere strălucită, Ștefan se întoarce la Suceava, cu mare laudă și triumf. Iar în semn de mulțumire lui Dumnezeu, pentru înalta sa protecțiune, sfinți și dedică în a. 1469 *mănăstirea dela Putna* în onoarea prea curatei Fecioare, a Maicii Domnului.

Iată cum enarează Cromer (2) această luptă cu Tătarii:

Tătarii Zovolgeni, adecă aceia cari locuesc dincolo de râul Volga, trecură sub comanda ducelui Maniac peste Boristene, apoi se împărțiră în trei coloane și năvăliră asupra Lituaniei, Podoliei și Moldovei.

În partea Podoliei, care se ține de Lituania, și în Volinia, dânșii prădară și devastară toate ținuturile de lângă Cremenea, Zithomir, Cusmin, Zudovia și Vladimir, fără

(1) *Șincai*, Cronica, a. 1468. — *Kogălniceanu*, Cronice, tom. I, pag. 156. — *Engel*, Geschichte der Moldau, pag. 136.

(2) *Cromer*, Polonia, lib. XXVIII, pag. 403.

să întâmpine vre-o rezistență și luară și duseră în captivitate la 10.000 de oameni.

Lituanii, din cauza numărului puțin de luptători ce-l aveau, nu îndrăzniră să le reziste. Despre sosirea lor, regele Poloniei fu informat ceva mai dinainte de Mengligere, ducele de Taurio, care-i eră amic și federat, însă regele (Poloniei) dase ordin Lituanilor, ci fiind puțini nu cutezară să le iasă înainte.

Iar în partea Podoliei, care se ține de Polonia, Tătarii nu făcură nici o devastare, ci se retraseră.

În Moldova însă, Românii, sub conducerea lui Ștefan voivodul, folosindu-se de locurile lor favorabile, Tătarii fură alungați de trei ori și aci fu prins și fiul ducelui Maniac. Pe acesta prinzând-l Românii, tatăl său trimise o legătuine la Ștefan voivodul, *cerându-l cu amenințări*. Însă Ștefan dete ordin ca în fața celor 100 de soli să despice pe fiul ducelui Maniac, apoi trase în țeapă pe toți solii, lăsând numai pe unul singur cu viață, cu nasul și urechile tăiate, pe care-l trimise înapoi ca să ducă știre lui Maniac despre îndeplinirea misiunii sale.

3. *Ștefan cel Mare învinge la Podul Înalt armata lui Suleiman pașa de 120.000 oameni.*

În a. 1475, sultanul turcesc *Mahomet al II-lea*, sumetîndu-se pentru succesele și gloria ce o câștigase cu luarea Constantinopolului, ceru dela Ștefan-Vodă să-i cedeze de bună voie *Cetatea Albă* și *Chilia* și totodată Ștefan să-i *încaline și țara* : Moldova să se recunoască de țară vasală a sultanului și să-i plătească tribut.

Ștefan nu voi să sacrifice nici independența țării, dar nici să-i cedeze cetățile pe cari le cerea. Acum sultanul Mahomet trimite asupra Moldovei o armată formidabilă de 120.000 oameni, sub comanda lui *Suleiman pașa*. Ștefan-Vodă strânge și dânsul repede oastea sa de 40.000 oameni și iese înaintea Turcilor din sus de Vaslui, la locul numit *Podul Înalt*. Apoi *pârjolește iarba pe toate câmpurile, pe unde avea să treacă armata Turcilor*, ca astfel caii lor să sufere de foame și să-i slăbească. În ziua de 17 Ianuarie 1475, o *negură deasă* se lasă și învăluește întreaga armată turcească, încât nu se mai vedeau unii pe alții. Atunci Ștefan trimite pe câțiva din oamenii săi cu bucine și cu trâmbițe în partea despre lunca Bârladului, ca să amăgească pe Turci, dând din partea aceia semnalul de războiu. *Turcii, învăluiți în negură*, auzind sunetul bucinelor, aleargă repede peste lunca Bârladului, ca să treacă în partea de unde sunau bucinele și trâmbițele. În momentul acela, Ștefan lovește pe Turci din dos cu oastea sa, pusă în rând de bătaie. Acum *Turcii, ne mai putând nici să fugă înainte, împiedecați fiind de apa Bârladului, nici să se întoarcă înapoi, nici să se pună în rând de bătaie, ajung în mare confuziune, încât se tăiau unii pe alții*. Multime mare pier loviți de Români. Turcii sunt învinși. Astfel armata lui Suleiman pașa fu distrusă cu totul și numai puțini putură să fugă spre Dunăre. Ștefan cu oastea sa urmărește acum pe Turcii cari fug. Românii, având cai mai iuți, ajung pe Turci la Dunăre, îi tăie mai pe toți și-i îneacă în valuri. În această luptă sângeroasă au căzut 4 pași turcești. Românii au luat *peste 100 de steaguri* și au făcut o mul-

time de captivi și au luat o pradă enormă. Istoricul polon *Dlugosz*, scrie că toată oastea lui Ștefan s'a îmbogățit cu aur, cu argint, cu porfire și cu cai din prada imensă ce o făcuse aici.

Trupurile celor căzuți în lupta dela Podul Inalt au fost arse, dar, după cum scrie vornicul Grigorie Ureche, au rămas grămezi mari de oase, cari mărturisesc *mărima învingerii și la cei viitori*.

Pentru această biruință, scrie Dlugosz, Ștefan nu s'a sumețit, ci a postit 4 zile cu apă și cu pâine și a poruncit în toată țara ca nimeni să nu-i atribue lui, ci numai lui Dumnezeu această învingere. După această strălucită învingere, Ștefan a trimis 36 de steaguri turcești ca trofee regelui Casimir din Polonia. De asemenea a trimis câțiva robi de frunte și steaguri turcești *papei Sixt al IV-lea* din Roma, rugându-l pentru ajutor în contra Turcilor.

Învingerea lui Ștefan asupra Turcilor fu salutată cu nespusă bucurie în toată lumea creștină. Acum singur Ștefan era considerat capabil de a se putea lupta cu Turcii, singur el merită să fie pus în fruntea oștilor creștine asupra Turcilor.

Spre eternă mulțumire lui Dumnezeu pentru această mare învingere, Ștefan-Vodă a zidit și a consacrat *biserica Sfântului Ioan Predetici* din târgul Vaslui.

4. ■ Ștefan învinge la satul Grumăzești ordele Cazacilor.

De abia Ștefan terminase victorios războiul cu armata lui Suleiman pașa, când dânsul primește dela Soroca

o nouă știre de războiu: că o ordă puternică de *Cazaci*, condusă de hatmanul *Lobodă*, a intrat în țara Moldovei.

Ștefan plecă repede, cu trupele ce le avea gata, înaintea Cazacilor, îi întâlnește la satul *Grumăzești*, îi lovește *noaptea*, fără de veste, îi învinge și prinde pe căpitanul lor Lobodă. O parte din Cazaci, cari putură să scape, fug spre Nistru, conduși de hatmanul Nalivaicu, iar Ștefan îi urmărește și îneacă o mare mulțime în undele Nistrului.

Apoi Ștefan se întoarce cu mare triumf, mai întâiu la Iași și de aici la Suceava, unde îi iese înainte Mitropolitul cu toți preoții și-l binecuvântă, *ca pe un împărat care a învins limbi păgâne (1)*.

Iar în semn de eternă mulțumire lui Dumnezeu pentru această nouă învingere, dânsul zidește și dedică *biserica St. Nicolae din Iași* și începe să construiască frumoasa mănăstire a *Sfântului Dumitru din Suceava*, situată înaintea curților domnești.

5. *Bătăia dela Valea Albă sau Războeni cu sultanul Mahomet al II-lea (1476).*

În a. 1476, sultanul Mahomet al II-lea, adânc întristat și turburat, fiindcă Ștefan-Vodă îi tăia se și nimicise în a. 1475 puternica sa oaste de 120.000 oameni, se hotărăște acum să plece însuși în persoană cu războiu asupra lui Ștefan, să supună țara Moldovei și s'o facă tributară Turciei. Totodată sultanul dă ordine corăbiilor de pe marea Neagră să transporte în grabă la

(1) *Kogălniceanu*, *Cronicele României*, tom. I, pag. 162—163.

Dunăre proviziunile și toate lucrurile necesare pentru oastea musulmană.

Armata turcească, în frunte cu sultanul Mahomet, sosește la Dunăre și începe să construiască aici cinci poduri, pentru ca să treacă în Moldova. Ștefan-Vodă adună repede oastea sa, pleacă la Dunăre și cearcă să împiedice trecerea Turcilor. Însă, în același timp, o oaste mare tătarească vine în ajutorul Turcilor, năvălește în Moldova și amenință pe Ștefan dela spate. Acum Ștefan se retrage dela Dunăre, însă, dupe cum scrie analistul turcesc *Hodja Efendi*, dânsul *dă foc tuturor câmpiilor lucrate ale țării, fără să lase măcar urme de grâne, de roduri, de ierburi, aprinzând chiar satele și pârlolind munții*. Această flacără dușmană, continuă analistul turcesc, produse o așa lipsă de hrană, încât o mare parte a oastei musulmane s'ar fi stins de foame, ar fi pierit caii și alte animale, dacă n'ar fi sosit vasele cu proviziuni la Dunăre (1).

Apoi Ștefan-Vodă plecă îndată asupra *Tătarilor*, îi lovește, îi învinge și îi gonește până la Nistru, cu atâta râvnă, încât pe mai mulți i-a tăiat în fugă decât în bătaie și, după cum scrie *Dlugosz*, istoricul polon, *atâta groază intrase în Tătari în timpul acestei persecuțiuni, încât dânșii, ca să poată fugi mai ușor, aruncară jos armele, arcurile, faretrelle cu săgețile, hainele, șeile depe cai și, ca miște turbați, săriau goi în apa Nistrului, unde aproape toți se înecară*.

După înfrângerea și risipirea Tătarilor, Ștefan se întoarce repede asupra Turcilor. Lovește pe neașteptate

---

(1) *Hasden*, Arhiva istorică, tom. I, par. 2, pag 34.

în mai multe rânduri diferitele corpuri ale armatei turcești, ce rătăceau ori se resfirau prin țară după hrană și după pradă, și, în modul acesta, cauzează Turcilor pierderi însemnate.

În fine, Ștefan-Vodă, văzând mulțimea cea mare a oastei inimice, ține cu oamenii și cu căpitanii săi un *consiliu de războiu* și cu toții decid a se retrage la o *strâmtoare* oarecare, încât, dacă nu vor putea învinge pe Turci, dar cel puțin să se poată apăra. Astfel Ștefan alege locul de apărare în codrul numit *Valea Albă* sau *Pârâul Alb* din județul Neamțului.

Apoi închide cu arbori colosali toate intrările pădurii.

Sultanul Mahomet cutreeră țara, cercă și caută oastea lui Ștefan în toate părțile, fără s'o poată afla. În fine, succede Turcilor să prindă un om, care știa locul unde se află retrasă armata lui Ștefan. Acum sultanul Mahomet pune în mișcare toate trupele sale spre codrul dela Valea Albă. Însă aici Turcii găsiră *toate intrările închise cu arbori uriași. Românii se înconjuraseră în pădure totdeodată cu șanțuri, se baricadaseră cu diferite obstacole*, așezară tunurile și pândiau sosirea inimicului cu armele în mână. Sultanul Mahomet înconjură numai decât cu trupele sale întreg codrul dela Valea Albă.... Apoi, în 26 Iulie, dă ordin oastei musulmane să facă asaltul asupra întăriturilor române. Soldații turcești însă, și chiar ienicerii, alt cum atât de viteji, la început nu avură curagiul să intre în codru. Atunci *sultanul, infuriat, apucă buzduganul cel cu 7 aripe, dă pintoni calului și se avântă înaintea trupelor sale*. Acum soldații pretoriani, ienicerii, soldații

turci din Peninsula balcanică și din Asia, văzând înfierbântarea sultanului, se aruncară cu toții furioși asupra artileriei și muschetăriei române. O luptă înverșunată și crâncenă între amândouă oștirile se încinge acum în codrul dela Valea Albă. Mult timp soarta războiului rămase nedecisă. Însă trupe turcești sosesc mereu. În fine Românii, puțini la număr, înconjurați și atacați din toate părțile, fură învinși. *Vornicul Grigorie Ureche scrie că Românii se apărară în această luptă până la moarte și au căzut, nu biruiți de arme, ci copleșiți de mulțimea Turcilor. Și au rămas izbânda la Turci, dar au pierit atât de mulți, încât au albit poiana de trupurile celor căzuți în acest războiu.* După istoricul Dlugosz, numărul Turcilor căzuți în această luptă a fost de 30.000 de oameni.

În urma acestui dezastru, Ștefan-Vodă, cu puțină oaste ce-i mai rămase, iese prin o ascunzătoare a pădurii și *se retrage în munți.*

Acum sultanul Mahomet al II-lea cutreeră furios Moldova, prădează și arde țara cu trupele sale în timp de două luni, cearcă să cucerească cetatea dela *Suceava* și dela *Hotin*, însă pierde în amândouă locurile o mulțime mare de ostași, fără să le poată lua.

Intru aceia, ciuma și foametea intrase în oastea musulmană și mulțime mare de Turci pierie pe fiecare zi. Acum sultanul, văzând situațiunea disperată a armatei sale, hotărăște a se retrage peste Dunăre. Ștefan însă, cu toate că fusese învins la Valea Albă, *nu pierde curagiul*, strânge oaste nouă și pleacă după Turci, îi ajunge, pe când aceștia treceau Dunărea, îl lovește fără veste pe la amiază și-i sili să lase toată prada ce

o făcuseră în Moldova și să treacă repede pe celalt țărm. Apoi Ștefan *curăță cu totul țara de Turci* și se întoarce cu izbândă la Suceava (1).

Astfel, pe lângă tot succesul armelor ce-l obținuse sultanul Mahomet al II-lea în lupta dela Valea Albă, *războiul rămase pierdut pentru Mahomet al II-lea, armata turcească se întoarce înapoi slăbită, înfrântă și demoralizată peste Dunăre, iar Moldova rămase și mai departe țară necucerită de Turci.*

În anul 1496, Ștefan-Vodă ridică apoi, pe locul unde s'a întâmplat această luptă, biserica și mănăstirea numită *Războieni*, întru vecinica memorie a tuturor victoriilor Români, cari, luptând pentru țară, au pierit în acest mare și sângeros războiu.

6. Ștefan cel Mare alungă din Moldova oastea sultanului Baiazet al II-lea.

(a. 1484)

În a. 1484, sultanul *Baiazet al II-lea*, fiul lui Mahomet al II-lea, își propuse să-și răzbune asupra Moldovei pentru înfrângerea și pierderile enorme ce le suferise tatăl său în expedițiunea dela 1476.

De astădată, planul lui Baiazet al II-lea era să *cucerească cu armele țara Moldovei și s'o încorporeze la Turcia, astfel ca Imperiul otoman să fie în atingere nemijlocită cu Tătarii dela Crim și de la Volga.*

În vara anului 1484, sultanul Baiazet trece Dunărea cu toată puterea sa, intră în Moldova, cucerește Chilia

(1) *Vornicul Ureche*, la Kogălniceanu, Cronice, vol. I, pag. 164—165.—*Șincai*, Cronica, a. 1476.—*Hasdeu*, Arhiva istorică, tom. I, par. 2, pag. 34—35.

și Cetatea Albă. Dar suferă pierderi enorme. Apoi începe să devasteze Moldova.

Ștefan strânge repede oastea sa și, văzând că trupele sultanului sunt mult mai numeroase ca ale sale, încep *vechea sa tactică de războiu*, prin care dânsul obținuse atâtea succese strălucite asupra armatelor turcești. *Ștefan se retrage cu oastea sa prin codri, prin strâmtori și prin locuri ascunse* și de aici surprinde și atacă cu perseverență trupele turcești ce se resfirau după pradă prin țară. Sultanul Baiezet, în fine, constrâns de iarnă, de foame și de luptele neîncetate prin surprindere ale lui Ștefan, se întoarce repede cu armata sa demoralizată peste Dunăre.

Astfel Ștefan, *prin înțelepciunea și energia sa, triumfează și de astă dată asupra puternicei armate a lui Baiazet II-lea*. Trei expedițiuni mari ale Turcilor, întreprinse asupra Moldovei în timpul dela 1475—1484, rămaseră zadarnice. *Independența politică a statului Moldovei fu salvată și de astă dată*.

7. *Ștefan cel Mare învinge pe regele Poloniei Ion Albert în codrul Cosminului.*

(a. 1497).

În a. 1495, regele Poloniei, *Ion Albert*, un om cu ambițiuni mari, însă lipsit de prudența politică și de alte calități militare ce trebuie să le aibă un căpitan de războiu, propuse să facă din Moldova o provincie polonă, să alunge pe Ștefan-Vodă din scaun, iar în

(1) *Kogălniceanu*, Cronice, tom. I, pag. 167.—*Engel*, Geschichte der Moldau, pag. 144.—*Șincai*, Cronica, a. 1484.

fruntea țării Moldovei să pună ca voivod pe fratele său *Sigismund*.

Regele Ion Albert însă, temându-se de energia Românilor, voi să înșele pe Ștefan-Vodă, să ocupe Moldova prin surprindere.

Astfel, pe când dânsul face preparațiuni mari de războiu asupra Moldovei și cheamă la arme toată Polonia, Galiția și Mazovia, pe magistrul Prusiei și pe marele duce al Lituaniei, trimite pe de altă parte soli la Ștefan-Vodă, cercând să ascundă intențiunile sale și să amăgească pe Ștefan-Vodă, înștiințându-l că expedițiunea ce voiește să o întreprindă este îndreptată exclusiv numai asupra Turcilor, fiindcă dânsul dorește să cucerească *Chilia* și *Cetatea Albă*, pe cari le luase din posesiunea Moldovei sultanul Baiazet al II-lea.

Apoi, în luna lui Mai din a. 1497, regele Ion Albert se pune în mișcare cu armata sa de 80.000 oameni și cu 30.000 care încărcate cu proviziuni și material de războiu.

Dar, încă dela începutul acestei expedițiuni, armata regelui Ion Albert fu cuprinsă de niște *presimțiri foarte rele* și *neîncredere* în ce privia succesul acestei expedițiuni. Diferite accidente și prodigii, ce le întâmpină armata polonă în drumul său dela Lemberg spre Moldova, fură interpretate de soldații poloni ca *semne foarte rele pentru reușirea acestei expedițiuni*. Intre altele, o mare neliniște și descurajare aduse în spiritele Polonilor furia profetică a unui nobil polon din Lemberg, care, în fața armatei polone, aleargă pe stradele Lembergului, strigând în gura mare în toate părțile: «*duceți-vă, duceți-vă, că acolo au să vă rămână oa-*

sele». Tot asemenea o mare spaimă și o presimțire sinistă cuprinse armata polonă, când văzu că o cireadă de 200 boi, ce erau mînați după oaste, fu apucată de un vârtej înfricoșat și împrăștiată prin șanțurile și pe câmpurile orașului Lemberg.

Ștefan-Vodă, văzând acum că regele Ion Albert cu oastea sa nu apucă drumul către pustietățile tătărești, ca să meargă asupra Akermanului și Chilieii, ci dânsul se apropie de frontierele Moldovei, trimise repede pe oamenii săi prin țară, ca să strângă oaste. Acum regele Ion Albert înaintează cu toată puterea sa și intră în Moldova. Asediază cetatea *Sucevei* și o bate în curs de trei săptămâni, fără să o poată lua. Tot ce dărau Polonii peste zi cu mașinele lor de războiu, Românii reparau peste noapte.

Ștefan-Vodă, bărbat cu mari experiențe de războiu, începe și de astă dată *luptele parțiale asupra trupelor regelui Ion Albert*. Dânsul pîndește, surprinde și atacă în lupte mai mici trupele Polonilor, ce se răspîndiau prin țară după hrană și după pradă. Prinde și taie fără milă o mulțime mare din ostașii regelui Albert. În fine, Polonii, văzând că nu pot să obțină nici un succes asupra lui Ștefan-Vodă, iar de altă parte că sufăr pe fiecare zi pierderi însemnate, pătinesc de foame, de boale și de alte nevoi, începură a se descuraja și, mai mult, a vorbi rău de rege, mai întâiu în secret, apoi pe față, inculpându-l că i-a adus în Moldova, ca să-i pieardă pe toți.

Regele Ion Albert, văzând acum că spiritul de războiu al armatei sale este cu totul deprimat și, temînduse-se ca oastea sa să nu-l părăsească cumva în Mol-

dova și să fugă înapoi în Polonia, ceru mijlocirea pentru pace a voivodului din Transilvania, care venise cu trupe în ajutorul Moldovenilor.

Însă Ștefan-Vodă refuză orice pace formală și acordă Polonilor numai un simplu *armistițiu*, sub condițiune ca *oastea polonă să se întoarcă înapoi pe același drum pe unde venise*; aceasta din cauza ca să nu mai prădeze și devasteze țara și în alte părți. În 19 Octombrie, regele Ion Albert dăde apoi ordin trupelor sale spre a se întoarce înapoi în Polonia. Însă, plecând dela Suceava, regele și trupele sale nu voia să se întoarcă pe unde venise și după cum se stabilise anume în tratatul de armistițiu, ci dâșii luară calea spre *codrul Cosminului*, pe unde țara nu era devastată. Ștefan trimise repede soli la regele Ion Albert și-l pofti să se întoarcă pe unde a venit. Însă regele nu voi să asculte, ci continuă drumul către codrul Cosminului. Acum Ștefan cugetă că a sosit timpul să dea lupta decisivă cu Polonii, să-și răzbune asupra lor pentru devastarea țării și călcarea tractatelor. Astfel trimise îndată o parte din oastea sa, ca să iasă înaintea Polonilor, să le ocupe drumul din codrul Cosminului, să taie pădurea și s'o lase înțînată, ca de odată s'o poată porni asupra oastei polone, când va intra în pădure. Apoi Ștefan, cu partea cea mai mare a oastei sale, se luă pe urma Polonilor. Avangarda armatei polone, ajungând în codrul Cosminului, trecu fără împiedicare. Când sosi însă centrul armatei polone, în care se află regele cu suita sa, oamenii lui Ștefan deteră drumul copacilor înțînați. În acelaș moment Ștefan, cu toată puterea sa și cu țărani români, îi lovește din toate părțile. Polonii,

prinși acum ca într'o mreață, fură siliți a se retrage între carele lor, de unde începură să urle de frică. *Aci căzû mulțime mare de Poloni, unii uciși de oștenii lui Ștefan-Vodă, iar alții de țiranii și de copacii înținați.* În fine, regele Ion Albert, cu corpul său de gardă și o parte din trupele sale, fugiră în cete mai mici și se împreunară cu avangarda polonă, care trecuse cu puțin mai înainte pădurea. Însă Ștefan îi urmărește neîncetat, bătându-i și tăindu-i. În tot parcursul drumului, dela codrul Cosminului și până la frontiera Poloniei, trupele regelui Ion Albert fură lovite, tăiate și risipite în mai multe locuri de oastea lui Ștefan, în cât au pierit mai cu toții și regele numai cu mare greutate a scăpat la Sniatin.

Ajungând în Polonia, regele Ion Albert făcû apoi o revistă peste resturile trupelor sale și văzû, cu adâncă întristare, că o mulțime mare de nobili din Polonia și din provincia Rusiei pierise ori căzuse în captivitate.

Acum *frica de Ștefan cel Mare se lățește ca un fulger în toată Polonia.* Locuitorii Poloniei mari se pregătiră să fugă cu toții și toți strigau în toate părțile că regele însuși voiește să fugă pe sub ascuns și să-și părăsească armata.

După această învingere glorioasă, spun cronicile, că Ștefan s'a întors înapoi la Suceava, cu mare laudă și triumf, ca un biruitor, iar drept mulțumire lui Dumnezeu pentru acest succes fericit, dânsul a sfințit și dedicat *marelui mucenic Dimitrie* biserica ce eră înaintea curților domnești.

Apoi Ștefan dete ordin în toată țara și strânse pe toți oștenii săi la *Hârlău*, în ziua de Sfântul Nicolae.

Aci dete un *oaspăț mare* tuturor boierilor și vitejilor și le împărți daruri scumpe.

8. *Ștefan cel Mare învinge pe regele Poloniei la Botoșani în a. 1500.*

În a. 1498, Ștefan, domnul Moldovei, strânge din nou oastea sa, apoi, mai luând cu sine câteva trupe de Turci și de Tătari, intră în *Podolia* și în provincia *Rusiei*, trece peste Lemberg, înaintează până la orașul Can- ciug și la apa Visloca, prădează și arde în drumul său toate satele polone. De asemenea prefăce în cenuse orașele Premisl, Radzinim, Provorsco, Iaroslavul, Lanțut și Terebul, ia averi enorme din orașele acestea, apoi *strânge și duce cu sine ca robi 100.000 de oameni, bărbați, femei și copii, și pe toți aceștia îi colonizează în Moldova.*

Cu această ocazie, luară și Turcii o mulțime imensă de robi din Polonia, în cât, după cum scrie istoricul Engel, *Tracia, Macedonia, Crimul, Grecia și Asia mică erau pline de sclavi poloni.*

Acum regele Ion Albeș, ca să-și răzbune asupra lui Ștefan-Vodă pentru prada enormă și devastările imense ce le făcuse în Polonia, strânse în a. 1500 o oaste puternică, intră în Moldova și începù a prădă și devastă țara până la Botoșani.

Ștefan iese cu oastea înaintea Polonilor și-i întâmpină la *târgul Botoșani*. Aci dă un războiu crâncen. Mulți dintre Poloni rămân pe câmpul de luptă și mulți cad în captivitate.

Principele *Dimitrie Cantemir*, în «Istoria Imperiului

Otoman» și în «Descrierea Moldovei», ne spune că Ștefan a prins în acest războiu la 15—20.000 de Poloni, pe cari i-a pus în jug, a arat cu dâșii câmpul de bătaie, peste care a semănat ghindă și din care apoi a crescut pădurea numită *Dumbrava roșie* (1).

9. Moartea lui Ștefan cel Mare.

În a. 1504 reposă Ștefan cel Mare.

Despre moartea sa scrie *vornicul Grigorie Ureche* astfel:

«În a. 7012 (1504), nu multă vreme dacă s'au întors Ștefan-Vodă dela Pocuția la scaunul său, la Suceava, fiind bolnav și slab de ani, ca un om care eră . . . tot în războiu și ostenele și neodihnă . . . cu mare jale a răposat . . . Iulie în 2 . . . Eră acest Ștefan-Vodă . . . la lucruri de războaie meșter, unde eră nevoie însuși se vâra, ca, văzându-l ai săi, să nu înderepteze. Și pentru aceia rar războiul de nu biruia. Așisderea și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că, știindu-se căzut jos, se ridică deasupra biruitorilor . . . Ingropat-au pe Ștefan-Vodă în mănăstirea Putna, cu multă jale și plângere a tuturor locuitorilor țării, cât plângeau toți, ca după un părinte al lor, că cunoșteau toți că s'au scăpat de mult bine și apărare. Ce după moartea lui, îi ziceau *sfânul Ștefan-Vodă*, nu pentru suflet, că este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci *pentru lu-*

---

(1) Tot asemenea și *Eustratie Logofătul*, la Kogălniceanu, *Cronice*, vol. I, pag. 175.

crurile sale cele vitejești, carele nimeni din domni, nici mai înainte nici după aceea, nu l-au ajuns» (1).

Iar istoricul polon *Cromer* astfel:

«Fost-au Ștefan bărbat ca acela, carele pentru inima sa cea mare, înțelepciunea militărească, stînța lucrurilor de războiu și faptele sale cele norocoase asupra Turcilor, Ungurilor, Polonilor și Tătarilor în veci trebuie să se pomenească» (2).

În fine, principele *Dimitrie Cantemir*, în «Istoria Imperiului Otoman» scrie astfel:

«Ștefan, principele Moldovei, a fost viteazul cel mai mare de pe vremea sa. El a învins pe Matia, regele cel laudat al Ungariei, și au luat dela dânsul munții Ardealului. El, după multe biruințe, a supus și Pocuția și Podolia, toate cetățile dintre Moldova și Lemberg au fost cucerite de el. A susținut două bătăi cu Baiazet și întru amîndouă l-a bătut, și după bătaie a făcut 7 movile mari din trupurile celor tăiați. El a supus și Țara Românească până la București și a pus pe Vintilă cărmuitor peste această parte de țară. El a stăpînit Basarabia, ce se numește astăzi Bugeac, cu un cuvânt el a întins hotarele Moldovei în toate părțile. În această stare glorioasă a lăsat el lucrurile, murind după ce a domnit 47 ani și cinci luni» (3).

10. *Vornicul Boldur, general vestit al lui Ștefan cel Mare.*

Vornicul Boldur a fost un general al lui Ștefan cel Mare, foarte viteaz și foarte versat în arta militară.

(1) *Kogălniceanu*, *Cronice*, tom. I. pag. 178.

(2) *Cromer*, op. cit., lib III, pag. 452.

(3) *Istoria Imperiului Otoman*, București 1876, tom. I, pag. 62.

Dânsul se distinse în războiul dela 1497 prin două învingeri strălucite asupra Polonilor, una la satul *Lențești* și alta la satul *Lipinți*.

Vornicul Grigorie Ureche scrie următoarele:

«După ce Ion Albert, regele Poloniei, a scăpat cu puțină oaste din codrul Cosminului, au venit veste lui Ștefan-Vodă, că vine și altă oaste leșească întru ajutorul lui crai. Și atunci a chiebat pe *Boldur vornicul* și i-a dat oaste și l-au trimis în potrive acelei oști și a zis să le dea războiu. Și așa Boldur vornicul, luând oaste de ajuns, au trecut Prutul în potrive acestei oști și Duminecă dimineața, în 29 Octomvrie, le-au dat războiu și îndată i-au risipit, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu norocul lui Ștefan-Vodă, și multă vărsare de sânge au făcut atunci în oastea leșească, la satul Lențești.

«Și apoi, trecând craiul spre țara sa, prin multe locuri au lovit Moldovenii, ales pe craiul și pe cei scăpați dintr'acel pojar, de-au pierit mai toți. Că Mazurii, întorcându-se să dea războiu și să apere pe crai și pe cei scăpați, dat-au asupra lui Boldur vornicul, de care s'a pomenit mai sus, că eră trimis cu oaste în potrive oastei leșești ce venia ajutor lui crai, și mare pierire au făcut într'inșii, la sat la Lipinți, cât puțini au scăpat în oastea ce eră strânsă lângă crai» (1).

---

(1) *Kogălniceanu*, Cronice, tom. I, pag. 172—173.

VIII.

ȘTEFAN AL VI-LEA

Numit Ștefan-Vodă cel Tânăr

Învăgătorul Tătarilor dela Precop.

(A. 1517—1531)

Ștefan cel Tânăr a fost un *domn viteaz* și fericit în războaie.

Despre dânsul scrie astfel *vornicul Grigorie Ureche*:

«Acest Ștefan-Vodă întru toate seamănă cu firea moșului său Ștefan-Vodă cel Bun, că *la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbândia* și lucrul său îl știă purtă» (1).

Din faptele mai mari de războiu ale acestui domn român, cronicile menționează strălucita învingere ce a raportat-o la satul *Șerbanca* asupra ordelor tătărești conduse de *Abdul sultanul*.

În 18 August 1518, sultanul Abdul din Precop, cu o oaste de 50.000 de Tătari, trece fără de veste Nistrul, frontiera Moldovei, și înaintează către Prut, ca să prădeze țara Moldovei. Ștefan-Vodă strânge numai decât oastea sa și, dimpreună cu vornicul *Carabeș*, un general al său foarte brav, pleacă înaintea Tătarilor. Ro-

---

(1) *Kogălniceanu*, Cronice, tom. I, pag. 189.

mânii trec peste Prut și, în revărsatul zorilor, într'o zi de Luni dimineăta, *lovesc fără veste pe Tătari*, cari tăbăriseră la satul *Șerbanca*. O mulțime mare de Tătari cade în luptă, mulți se îneacă în Prut și mulți se înglodează în niște bălți. Apoi Românii urmăresc pe câmpuri pe Tătarii cari fugeau, îi taie și-i săgeată până la Nistru. Acî iarăși o parte mare din ei se îneacă în valurile râului. În această luptă, Românii făcură o mulțime de captivi, între cari se aflau și doi mârzacii mari de ai Tătarilor. Insuși sultanul Abdul fu rănit la cap și de abia putu scăpa peste Nistru cu puțini de ai săi.

Iar Ștefan-Vodă se întoarse înapoi la Suceava cu mare laudă, dete ordin tuturor boierilor să se strângă la *Hârlău*, în ziua sfântului mucenic Dimitrie. Acî celebrează această strălucită victorie prin *rugăciuni către Dumnezeu*, prin *ospețe* și bucurie mare și dăruiește pe toți vitejii cari s'au distins în acest războiu.

IX.

PETRU RAREȘ

Invingătorul oștilor ardelen

(A. 1527-1538, 1541-1546)

Despre *Petru Rareș*, domnul Moldovei, scrie *vor-nicul Grigorie Ureche*: că dânsul eră *ca un păstor bun, care străjuia și priveghia în toate părțile, care se nevoia să lățească ce a apucat, că la războaie îi mergea cu noroc, fiindcă tot izbândia și multe lucruri bune și dumnezeiești apucase de făcea* (1).

Iar istoricul *Papiu Ilarian* ne înfățișează astfel pe acest viteaz domn al Moldovei:

«*Petru Rareș este unul din acei mari domni ai Românilor, cari, atât prin puterea brațului, cât și prin înțelepciunea politicei lor, știa să facă de odată pe Poloni și pe Unguri și pe Nemți și pe Turci să respecte suveranitatea țărilor noastre.*

«*Petru Rareș domni 16 ani, în două rânduri, și domni cu severitate, ca toți domnii noștri cei buni, cei nemuritori, iubit de popor ca Alexandru cel Bun, erou ca Ștefan cel Mare, vast în planuri ca Mihai Viteazul. De zece ori vizită Ardealul, spre a pedepsi acum pe*

---

(1) *Kogălniceanu*, *Cronice*, tom. I, pag. 190.

Secui și Unguri, acum pe Sași și Nemți și *spre a aduce aminte Românilor că această țară nu e nici ungu-rească, nici nemțească, ci țară românească* (1)».

1. *Prima expedițiune a lui Petru Rareș în Transilvania la a. 1528.*

Țara Moldovei avuse încă din cele mai vechi timpuri să sufere foarte multe incursiuni și călcări de teritoriu din partea *Secuilor* Transilvaniei.

Petru Rareș, un domn foarte energic, îndată ce ajunse la domnia Moldovei, își propuse să asigure pacea și liniștea locuitorilor Moldovei din partea această, să pedepsească pe Secui și să-i facă a fi totdeauna supuși la ordinele domnilor Moldovei.

Astfel, pe la începutul anului 1528, Petru Rareș strânse o oaste puternică și plecă asupra Secuilor din Transilvania.

Armata română trecu Carpații, împărțită în două pâcuri. O coloană pe la *pasul Gurghiului* și a doua coloană pe la *pasul Oituzului*. Petru Rareș supuse districtele secuiești *Sepsi, Kezdi, Orbai, Cic și Gergyo*, sparse și risipi pe Secui în toate părțile, le jefui orașele, încât și Brașovenii se îngroziră de severitatea lui.

Apoi Petru Rareș, în prima jumătate a lunii lui Februarie, trece cu oastea sa victorioasă peste *districtul Bistriței din Transilvania* și se întoarce cu pradă enormă la Suceava.

Vornicul *Grigorie Ureche*, vorbind despre această

(1) *Tesaurul de monumente istorice*, tom. III, pag. 7—8.

expedițiune a lui Petru Rareș în Transilvania, zice că *dânsul a supus pe toți Secuii și i-a plecat sie, și că le-a luat cetățile și orașele și le-a supus sub puterea sa și apoi cu pace s'au întors la scaunul său din Suceava* (1).

Acest fapt important, și anume că Secuii din Transilvania ajunseseră în această epocă ca un fel de supuși ai domnului Moldovei, se confirmă prin mai multe acte autentice contemporane.

Astfel, în anul 1541, Petru Rareș, la cererea locuitorilor din *Vașarheiu* (orașul principal al Secuilor din Transilvania), le liberează acestora un document public, prin care face cunoscut tuturor că dânsul i-a luat *sub protecțiunea sa* (accepimus oppidum Wassarhel in tutelam nostram) (2).

Iar în anul 1542, Petru Rareș trimite din Suceava un ordin către toate *autoritățile secuiești* din districtele Sepsi, Orbai și Kezdi, prin care le invită să se ridice cu toate și să-i direagă și repareze drumul până în mijlocul *pasului Oituz*, delăturând din cale pietrile mai mari și trunchiurile de lemn (3).

2. A doua expedițiune a lui Petru Rareș în Transilvania.

După moartea regelui Ludovic al II-lea din Ungaria, întâmplată în lupta de la Mohaciu, la 1526, *Ungurii se divizară în două partide mari*: unii voiau să aleagă de rege pe *Ion Zapolia*, voivodul Transilvaniei, iar alții

(1) *Kogălniceanu*, Cronice, tom. I, pag. 190, 205.

(2) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. II, par. 4, pag. 282.

(3) *Ibidem*, pag. 286.

pe *Ferdinand I, arhiducele Austriei*. În acelaş timp, se începù totodată şi războiul pentru domnia Ungariei între aceşti doi pretendenţi, între Ferdinand I şi Ion Zapolia.

În fine însă, regele Ion Zapolia, strâmtorat de trupele regelui Ferdinand I, cerù ajutorul lui Petru Rareş din Moldova, promiţându-i că, în cazul acesta, nu numai că-i va lăsa în stăpânire *districtul Ciceului* şi al *Cetăţii de Baltă*, dar îi va dărui totodată şi *districtul Bistriţei* din Transilvania, învecinat cu Moldova.

Petru Rareş, om foarte rezolut în ce privià afacerile Transilvaniei, se pregăteşte îndată de războiu, împărteşte oastea sa în două coloane : o parte o pune sub comanda *marelui vornic Grozea*, ca să pătrundă în Transilvania pe drumul Braşovului, iar altă parte, sub comanda *hatmanului Barbovski*, să treacă Carpaţii în Transilvania pe drumul Sucevei.

În luna lui Iunie 1529, oastea română intră în Transilvania.

Corpul de armată, care trecù Carpaţii pe la pasul Oituzului, întâmpină, la satul *Feldioara*, lângă Braşov, pe generalii regelui Ferdinand, pe *Valentin Török* şi pe *Ştefan Mailat*, având cu dânşii o armată puternică, compusă în mare parte din nobilimea şi iobagii Transilvaniei, din Secui şi din Saşi. În 22 Iunie 1529, se întâmplă apoi, *pe câmpul dela Feldioara, o luptă sângeroasă, în care armata ungurească a regelui Ferdinand fu risipită şi nimicită cu totul*. Ungurii pierdură toate tunurile, aruncară toate armele şi puştile şi o mare parte se îneacă în apa Bârsei.

Apoi trupele române se întoarseră cu mare pradă

și cu mare laudă înapoi. Iar Petru-Vodă, în semn de mulțumire lui Dumnezeu pentru această învingere strălucită, începî să edifice *mănăstirea Probota* din județul Suceava.

3. *A treia expedițiune a lui Petru Rareș în Transilvania*

Regele Ion Zapolia dăruise lui Petru Rareș în a. 1529 *cetatea și districtul Bistriței* din Transilvania, în semn de mulțumire pentru ajutorul puternic ce i-l dase dânsul în contra partizanilor regelui Ferdinand.

Însă locuitorii sași din districtul Bistriței, aderenți ai regelui Ferdinand I, nu vorî să recunoască pe Petru Rareș de domn al lor.

Astfel Petru Rareș, în luna lui Octomvrie 1529, *intră din nou cu oastea sa în Trausilvania*, supuse de nou pe Sașii din țara Bârsei, cari nu voiau să recunoască pe Ion Zapolia ca rege, arde orașul săsesc *Preșmirul*, cucerește *Brașovul* și dă foc cetățuii de acolo. Apoi oastea sa, încărcată cu pradă, înaintează victorioasă prin Transilvania asupra orașului și districtului săsesc Bistrița, pe care i-l dăruise regele Ion Zapolia (1).

«Bistrițenii, scrie vornicul *Grigorie Ureche*, nu voiau să recunoască pe Petru-Vodă de mai mare al lor, însă Petru, mergând cu mare urgie asupra lor și îngrozindu-i cu foc, ei s'au supus (2) și au primit să le pună dânsul pe mai marele lor».

(1) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. II, par. 3, pag. 639—640.

(2) *Ibidem*, pag. 653.

4. *Intențiunea lui Petru Rareș ca să cucerească Transilvania pentru Moldova.*

În urma luptei nefericite dela Mohaciu, întâmplată în a. 1526, regatul Ungariei își pierdă independența sa și ajunse în deplină disoluțiune.

O mare parte a țării o ocupase *sultanul Soliman al II-lea*, iar pentru celelalte părți ale Ungariei se începă războiul între *Ion Zapolia*, fostul voivod al Transilvaniei, și între *Ferdinand I de Austria*, cari amândoi se proclamaseră de regi ai Ungariei.

În fața acestor complicațiuni, sfâșieri și turburări interne, a căror pradă eră Ungaria, Petru Rareș, *domn viteaz și iubitor de acțiun mari*, începă a se ocupa cu ideia ca să cucerească *Transilvania pentru țara Moldovei*.

Petru Rareș, încă în timpul primei sale expedițiuni în Transilvania, ce o făcuse la a. 1528, asupra Săcuilor, ne arată învederat intențiunea sa de a se face *partaș în succesiunea Regatului unguresc*.

De altă parte, istoricul contemporan *Paul Jovius* ne spune, foarte clar, că Petru Rareș, după ce învinse la Feldioara, lângă Brașov, armata regelui Ferdinand în a. 1529, *își propuse, ca pe viitor, să nu mai lupte pentru interesele politice ale altora, ci să cuprindă Ardealul pentru Moldova*, mai ales, zice Jovius, după ce dânsul luase tunurile dela oastea lui Ferdinand, fiindcă mai înainte Petru Rareș nu avusese tunuri de cioae, ca să poată sparge zidurile, ci numai tunuri de fer, ce le luase dela corăbiașii ce umblau pe marea Neagră (1).

(1) *Șincai*, Cronica, a. 1528.

Tot asemenea ne spune și istoricul *Engel* că regele Ion Zapolia, pe la finele anului 1529, rugase, în mod amical, pe Petru Rareș, ca să retragă garnizoana sa din districtul Bistriței și să nu devasteze orașele Transilvaniei. *Însă Petru Rareș îi răspunse categoric că districtul Bistriței îi este necesar, fiindcă e mărginaș cu Moldova și cu districtul Ciceului din Transilvania, care se află în posesiunea sa, și că de almintrelea sultanul Soliman al II-lea i-a dăruit dânsului (lui Petru Rareș) întreg regatul Ungariei (1).*

Această mare idee, de a cucerii Transilvania și de a o încorpora la țările românești, o urmărește cu rezoluțiune Petru Rareș până la moartea sa.

În a. 1542, dieta feudală a Transilvaniei, înspăimântată de planurile politice ale lui Petru Rareș, informează, în mod oficial, pe locotenentul regal al acestei țări, pe George Martinusiu, că voivodul din Moldova (Petru Rareș) și voivodul Țării Românești (Radul Călugărul) *voiesc să ocupe Transilvania și s'o încorporeze la țările lor (2).*

Însă o acțiune mai energică din partea domnilor români pentru cucerirea Transilvaniei de astă dată nu se făcû, fie poate din cauza situațiunii interne a țărilor române, fie pentru dificultățile ce le făcû poate sultanul Soliman al II-lea, suzeranul Transilvaniei.

5. *Petru Rareș cucerește din nou Pocuția.*

Încă din timpul lui Alexandru cel Bun, domnii Moldovei considerau *Pocuția*, sau teritoriul situat în nor-

(1) *Engel, Geschichte der Moldau*, pag. 172.

(2) *Densușianu, Documente Hurmuzaki*, vol. II, par. 4, pag. 295.

dul Bucovinei, între Carpați și cursul de sus al Nistrului, ca *parte integrantă din țara Moldovei*.

Petru Rareș, om războinic, *care voia să recucerească toate teritoriile vechi ale Moldovei*, ceru în a. 1529 ca Polonii să-i restituie *Pocuția*. Polonii însă nu voră să-i îplinească această cerere.

Astfel Petru Rareș se pregăti ca să o ia cu sabia. Dânsul strânse îndată oaste de războiu, intră în a. 1530 în Polonia și cuceră orașele Sniatin, Colomea, Tysmieniez și *întreagă Pocuția până la Haliciu*. Apoi lăasă garnizoane române în cetățile principale, iar dânsul se întoarse cu izbândă în Moldova.

Sigismund al II-lea, regele Poloniei, trimise îndată pe hatmanul *Ion Tarnowski*, cu oaste, ca să alunge autoritățile și garnizoanele române din Pocuția. Garnizoanele române, deși erau mici, susținură însă cu multă bravură 12 lupte cu Polonii (1).

(1) *Vapovius*, Fragmentum, pag. 605, a. 1530: milleducenti equites Poloni . . . . Nestrum amnem transeuntes, *Moldavos qui in Pokuce pro praesidio erant*, aggressi, posteaquam duodecies diversis locis cum hostibus decertassent . . . . Pokuce provinciam ad Regnum Poloniae retraxerunt. Post eam victoriam Ioannes Tarnovius omnium copiarum Dux cum exercitu Pokuce ingressus, haud procul a Gwosdecia arce cum sex millibus Valachorum conflixit . . . . Gwosdeciamque arcem . . . . Polonorum praesidio firmavit. Paucos hic Ioannes Tarnovius dies immoratus... cum nunciatum est Petrum palatinum Moldaviae cum ingenti *duorum et viginti millium exercitu* tormentisque bellicis magna celeritate adventare . . . . Polono duci *quatuor* duntaxat erant hominum millia equitum et peditum . . . . Petrus Moldaviae palatinus terribili belli apparatu et cum ingentibus copiis appropinquare coepit, castraque sua ex adverso collocavit, bombardas circiter quinquaginta longo ordine plantavit . . . . Stetit pugna per sesquialteram ferme horam ancipiti fortuna et aequo Marte . . . . Moldavorum castra capta et direpta sunt . . . . Contigit haec apud Obertinum vicum die vigesimo secundo Augusti. — *Ibidem*, pag.

În fine, Petru Rareș fu silit de astă dată să evacueze Pocuția.

Însă în a. 1535, dânsul *intră a doua oară în Polonia și cuceri din nou Pocuția* (1), iar în anul 1538 trecu în *Podolia* și ocupă orașele Czervone, Jagielnița și Czarnokojinți (2).

De astă dată, Polonii ieșiră înaintea Românilor la apa *Siretului*. Acî se încinge o luptă crânceă între amândouă oștirile. Românii se luptară cu mare vitejie. *Polonii fură învinși*, mulți au fost tăiați, mulți se înecară în Siret, mulți fură robiți și răniți:

Astfel, în timp de 9 ani, Petru Rareș, prin diferite expedițiuni, incursiuni și lupte mai mici, nu suferi de loc ca trupele și autoritățile polone să se mai stabilească în Pocuția.

În fine, la anul 1539, Petru Rareș încheie un tratat de pace cu Sigismund, regele Poloniei, tratat al cărui punct principal eră ca Pocuția să rămână în posesiunea Poloniei.

Această concesiune neașteptată a lui Petru Rareș, zice istoricul Engel, nu-și are cauzele sale în puterea de războiu a Poloniei, ci cu totul în alte împrejurări (3).

Intr'adevăr, în timpul acesta, cestiunea cea mare și ardentă pentru Moldova eră soarta Transilvaniei, pe care regele Ferdinand I voia s'o smulgă de sub suze-

607. Anni novi initio, qui fuit humanae salutis tricesimus secundus supra quindecies centesimum (1532), mille equites Poloni ex Pocuce Moldaviam sub signis ingressi, dum hostilem terram vrerent vastarentque, subito et insperato a Valachis apud Tirasovce profligati sunt. Ducenti circiter ex eis perempti et capti sunt, alii fuga salvati.

(1) Engel, Geschichte der Moldau, pag. 175.

(2) Vezi Engel, l. c.

(3) Engel, Geschichte der Moldau, pag. 179.

ranitatea sultanului și pe care Petru Rareș ar fi dorit foarte mult s'o poată cuceri și încorpora la Moldova.

6. *A cincia expedițiune a lui Petru Rareș în Transilvania la anul 1541 (1).*

Invingerea și prinderea voivodului Ștefan Mailat.

În a. 1541, Petru Rareș intră cu oastea Moldovei pentru a *cincia oară* în Transilvania

În timpul acesta, voivod al Transilvaniei era *Ștefan Mailat, român din țara Făgărașului, un om cu ambițiuni mari, foarte activ, energic și viteaz și care, numai prin talentele sale militare, ajunsese, în această epocă turburată, la înalta demnitate de voivod al Transilvaniei.*

În speranță să ajungă dânsul domn al Transilvaniei, voivodul Ștefan Mailat se însoțise curegele Ferdinand de Austria, ca să desfacă Transilvania din legăturile sale de vasalitate față de Turcia.

Sultanul *Soliman*, aflând despre intențiunile și planurile secrete ce le pregătiă Ștefan Mailat, însărcină pe *Radu*, domnul Țării Românești, și pe *Petru Rareș*, domnul Moldovei, să prindă sau să delătore pe Ștefan Mailat dela guvernul Transilvaniei.

În anul 1541, *amândoi voievozii români intrară cu oștile lor în Transilvania și înaintară până la Făgăraș, unde-i așteptă Ștefan Mailat (2).* Apoi, în 20 Iunie

(1) A *patra expedițiune* a lui Petru Rareș în Transilvania se întâmplase la a. 1534, când dânsul fusese chemat pentru ca să- scape de Ludovic Gritti, care voia să se facă domn în Transilvania. *Engel, Geschichte der Moldau*, pag. 174—175.

(2) Oștile Țării Românești și ale Moldovei, cari intrară cu această ocaziune în Transilvania, erau în număr de 60.000 oameni. După *Catona*, tom. II, în *Ferdinandum I*, pag. 94 (la *Șincai*, a. 1541), Petru Rareș a mers în persoană, iar Radu și-a trimis pe generalii săi.

1541, se dete aci o luptă crâncenă. Oastea lui Ștefan Mailat fu învinsă. El însuși *căzî prizonier în mâinile lui Petru Rareș*, care-l trimise la Constantinopol și unde apoi muri în închisoare la a. 1551.

Iar sultanul Soliman II-lea, în semn de mulțumire pentru amiciția și serviciile importante ce i le făcuse vi-teazul domn al Moldovei Petru Rareș, dete ordin reginei Izabela să-i restituie districtele sale din Transilvania, *Ciceul și Cetatea de Baltă* (1).

În a. 1546, repausă Petru Rareș, acest glorios domn al Moldovei.

Despre moartea sa, scrie vornicul Grigorie Ureche: «Petru-Vodă, fiind bătrân de zile și șezând în boală grea, a plătit datoria sa, cu care eră dator lumei, și s'a sfârșit la a. 7055 (1546) în 4 Septemvrie, și cu cinste l-au îngropat la mănăstirea Pobrata, ce este zidită de dânsul, cu multă jale și plângere despre toți, ca după *un părinte al lor, care n'a fost mai jos decât alții, ce au lătit hotarul țării*, că pe Secui de multe ori i-au ars și i-au prădat și atâta groază le-au dat, cât la vreme de primejdie, când eră pribeag și-și pierduse domnia, lăsându-și doamna și cuconii în Ciceu, — Ungurii, necum să-i jefuiească, dar i-au și păzit (2). Asemenea și cu Leșii de multe ori s'au bătut și au luat *Pocuția* sub stăpânirea sa» (3).

(1) *Kogălniceanu*, Cronicele României, tom. I, pag. 204. — *Engel*, Geschichte der Moldau, pag. 185 seq.

(2) *Hurmuzaki*, Documente, supl. II, vol. I, pag. 162. Petru Porembski scrie în 2 Octomvrie 1542 arhiepiscopului din Gnezna: *Si waywoda Moldavicus ingredietur regnum (Transilvaniae), plerique omnes suspirantur, quod habeat intelligentiam cum Siculis, qui sunt homines versuti, callidi, inconstantes.*

(3) *Kogălniceanu*, Cronice, tom. I, pag. 205—206.

X.

ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

(A. 1552—1561, 1564—1566)

1. *Prima expedițiune a lui Alexandru Lăpușneanu în Transilvania la 1556.*

După desființarea Regatului unguresc, în urma luptei dela Mohaciu, întâmplată în a. 1526, *Transilvania ajunse a fi un principat tributar al Turciei.*

Regele *Ion Zapolia*, domnul Transilvaniei, care se recunoscuse de vasal al Turciei, murì în anul 1540.

Indată după moartea sa, *Ferdinand I de Austria*, care se proclamase de rege peste o parte din Ungaria, cercă să ocupe dânsul Transilvania.

Însă sultanul *Soliman al II-lea* înștiință în a. 1552 pe națiunile privilegiate ale Transilvaniei că voința sa firmă este, ca în domnia Transilvaniei să urmeze *Sigismund*, fiul decedatului rege *Ion Zapolia*, și că totodată, cu executarea acestei voințe nestrămutate a sale, dânsul a însărcinat pe voievozii români din Moldova și din Țara Românească.

În această epocă, Țara Românească și Moldova erau statele sau puterile pe cari le însărcină sultanul turcesc să restabilească ordinea în Transil-

vania, să supună pe Ungurii rebeli, cari voiau să predea țara în mâinile regelui Ferdinand I și să facă a se respecta drepturile de suveranitate ale Turciei.

Această frumoasă misiune, statele române au îndeplinit-o totdeauna *cu cel mai strălucit succes*, spre cea mai mare mulțămire a sultanului și spre gloria eternă a armelor române.

În cursul sec. al XVI-lea și al XVII-lea, *Transilvania, în numele ordinei, a fost cucerită în repetite rânduri de armatele române.*

Cu deosebire în această epocă, națiunile privilegiate din Transilvania, *Ungurii, Sașii și Secuții, purtau o politică de stat cu două fețe.* Pe de o parte, dâșii chemaseră în țară trupele regelui Ferdinand, ca să ocupe cetățile și orașele, iar pe de altă parte, temându-se de mânia sultanului Soliman și de intrarea oștilor române în Transilvania, *trimeseră în a. 1554 o legățiune la Alexandru Lăpușneanu, domnul Moldovei,* cu rugarea ca să mijlocească la sultanul Soliman să primească dela dâșii tributul Transilvaniei.

Istoria ne-a păstrat, în mod cât se poate mai fidel, *răspunsul energic și demn,* ce l-a dat Alexandru, domnul Moldovei, acestei legățiuni ungurești.

„Voi, zice Alexandru Lăpușneanu către legații dietei transilvane, mă rugați pe mine, în numele națiunilor privilegiate din Transilvania, ca să intervin la pașii turcești, precum și la Poarta împăratului turcesc, ca să primească dela voi tributul Transilvaniei. Din partea mea, eu vă doresc tot binele, atât vouă cât și întregii creștinătăți, însă numai astfel dacă voi veți asculta de poruncile prea puternicului împărat turcesc și de do-

jenele care vi le dau eu. Voi vă încredeți și aveți speranța că vă puteți apăra în cetățile și întăriturile voastre din Transilvania, însă eu vă declar : că, dacă nu veți aduce înapoi pe fiul regelui Ioan Zapolia și nu-l veți recunoaște de domn al vostru, nu veți putea scăpa nici în cetățile, nici în fortificațiunile, nici în orașele voastre. Ce credeți, cine sunteți voi, de nu vă supuneți la poruncile împăratului turcesc, voi cari nu sunteți nimic nici chiar față de mine, fiindcă vă puteți foarte bine aduce aminte ce au pățit generalii voștri, Ștefan Mai-lat și Valentin Török, în lupta ce s'a întâmplat în Transilvania, lângă Feldioara, când voi ați fost risipiți în toate părțile, iar Moldovenii s'au întors în țara lor încărcăți cu prăzi enorme.

«Voivodul vostru din Transilvania, Ștefan Kendy, m'a înștiințat: că înțelegând dânsul că intențiunea mea este să intru în Transilvania, voiește să mă aștepte pe un câmp de războiu mai întins. *Spuneți-i așa dară lui Kendy și națiunilor privilegiate din Transilvania: că eu mă pregătesc de războiu și că în scurt timp voi pune în mișcare toate trupele mele și voi intra în Transilvania, nu noaptea ca hoții, ci ziua, în sunetul trâmbițelor, al tunurilor și instrumentelor de războiu. Și de oarece știu bine că în Transilvania un câmp mai larg de războiu nu este altul decât lângă Brașov, astfel voi vedea în scurt timp, dacă el este în stare să mă aștepte acolo, iar dacă nu-l voi găsi acolo, voi cerca să-l găsească pe toate câmpurile Transilvaniei și chiar în cetățile noastre*» (1).

(1) Monumenta comitialia Regni Transylvaniae, tom. I, pag. 508—513.

Acest răspuns războinic al lui Alexandru Lăpuşneanu umplu de groază întreaga Transilvanie.

Cu toţii vedeau că momentul când trupele române aveau să intre în Transilvania nu mai eră departe.

În fine, în anul următor 1555, sultanul Soliman al II-lea însărcină din nou pe voievozii români din Moldova şi din Țara Românească *să intre cu oștirile lor în Transilvania*, să facă ordine în această țară, să alunge de aici trupele regelui Ferdinand I și să introducă în domnia țării pe Sigismund (sau Ștefan), fiul regelui decedat Ion Zăpolia.

În primăvara anului 1556, oștirile române trecură Carpații. *Pătrașcu*, domnul Țării Românești, cu 12.000 de oameni, iar Alexandru Lăpuşneanu, domnul Moldovei, trimise la început numai pe *vornicul Moțoc* cu 8.000 de oșteni. Moldovenii plecară să cucerească *Alba-Iulia*, iar Muntenii se duseră la *Gherla*, să bată și să ia cetatea de acolo din mâinile trupelor regelui Ferdinand.

În scurt timp, în luna lui August 1556, intră în Transilvania pe la *Rodna* și Alexandru Lăpuşneanu, în fruntea unei armate puternice.

Oștile române, după ce cuceriră Transilvania, trecură în Țara ungurească, se împreună la Satmar, împresură Oradea-mare și arseră în drumul lor peste 300 de sate ungurești, apoi amândouă armatele române înaintară victorioase prin Maramureș până la Hust, unde întâmpinară pe regina Izabela, văduva lui Ion Zăpolia, pe care o chemaseră din Polonia, și, în 22 Octomvrie 1566, amândoi voievozii români introduseră, în mod solemn, la Cluj, pe regina Izabela și pe fiul dănei în domnia Transilvaniei.

Regina Izabela, cu aceasta ocaziune, făcî o mulțime de daruri voivozilor români, apoi trupele lor, încărcate cu pradă enormă din orașele ungurești, se întoarseră acasă.

2. *A doua expedițiune a lui Alexandru Lăpușneanu în Transilvania la 1557.*

În a 1557, sultanul *Soliman* II-lea însărcină din nou pe *Alexandru Lăpușneanu* să intre cu oștirea sa în *Transilvania* și să alunge din țara aceasta resturile trupelor lui *Ferdinand* I.

Oștile moldovene înaintară până în *Maramureș*, bătură și alungară garnizoana regelui *Ferdinand* din *Muncaci*, cuceriră cetatea și o predară reginei *Izabela*.

În anul următor 1558, aflăm trupele moldovene în număr mare luptându-se în comitatul *Zabolț* de lângă *Tisa*, unde impresurară și bătură cetatea *Kisvarda* și alungară trupele regelui *Ferdinand* dincolo de *Tisa* (1), care eră în epoca aceasta frontiera *Transilvaniei*.

Astfel oștile române se întoarseră și de astă dată cu mare glorie de pe câmpurile *Transilvaniei* și ale *Ungariei*. Cetățile ungurești dela *Brașov* și până la *Tisa* nu putură să reziste bravurei și artei de războiu a *Românilor*, iar regele *Ferdinand*, din cauza acestei acțiuni energice a domnilor români, nu putu să cucerească nici de astă dată *Transilvania*.

---

(1) *Densușianu*, Documente Hurmuzaki, vol. II, par. 5, pag. 450.—*Laurian*, Istoria Românilor, pag. 380.

XI.

ION-VODĂ

Numit și Ion-Vodă cel Cumplit

(A. 1572—1574).

Ion-Vodă este unul din domnii și eroii mari ai Moldovei, care a luptat cu o admirabilă virtute de războiu și cu un devotament extraordinar, pentru ca Moldova să nu fie cucerită de Turci.

Istoricul *Leonard Goreciu*, scriind istoria războaielor ce le-a purtat Ion-Vodă uc Turcii, dedică această carte a sa unui nobil june german, pentru ca «*minunatele planuri*» și «*măestria de războiu*», ce le-a întrebuințat Ion-Vodă, «*acest cutezătoriu erou*», în contra Turcilor, să-i fie de învățătură și urmare.

Aceste memorabile evenimente se petrecură ast-fel:

1. *Prima învingere asupra Turcilor.*

În a. 1574, sultanul *Selim al II-lea* trimise la Ion-Vodă, domnul Moldovei, un ciauș turcesc, cu următorul ordin: că dacă Ion-Vodă dorește să rămână și mai departe domn în Moldova, atunci să-i plătească pe viitor un tribut îndoit, adică 29.000 de galbeni pe an, iar altcum, să știe că Sultanul va trimite în țară

pe altul, care-i va plăti tributul acesta; iar dacă dânsul va refuză tributul acesta, atunci să cedeze domnia țării altuia, iar el să meargă la Constantinopole, spre a se justifică. Și dacă nu va face nici aceasta, sultanul va trimite o oaste puternică, ca să ocupe țara Moldovei, și dacă dânsul se va opune, are să-l strâmtoreze până la cele din urmă și atunci îi va fi în pericol nu numai domnia dar și viața sa (1).

În urma acestei solii neașteptate, Ion-Vodă strânse pe boierii țării, ținū sfat cu dâșii și, *văzând că Turcii cearcă din zi în zi să scufunde țara Moldovei în servitute tot mai grea hotărîră că mai bucuroși sunt să moară cu toții*, decât să sufere o astfel de umilire. Apoi Ion-Vodă chiemă la palat pe ceașul turcesc și, în fața consiliului său de stat, îi răspunde: *că țara Moldovei nu va plăti nici tributul îndoit, pe care-l cere sultanul Selim, dar nici chiar tributul de până acuma, ci banii îi vor întrebuința pentru strângerea oastei și pentru arme*.

Zicând acestea, Ion-Vodă pofti numai decât pe so-lul turcesc ca, fără cea mai mică întârziere, să părasească țara Moldovei, iar dânsul apoi începu a se pregăti de războiu.

Sultanul Selim, aprins de mînie, în urma acestuicutezător răspuns al lui Ion-Vodă, trimise îndată o oaste puternică de Turci asupra Moldovei, ca împreună cu trupele lui Alexandru, domnul Țării Românești, să prindă pe Ion-Vodă și să-l trimită la Constantinopol,

---

(1) *Goreciu*, Bellum Ivoniae, în *Tesaurul de monumente istorice*, tom III, pag. 217—218.

iar în domnia Moldovei să pună pe *Petru Schiopul*, fratele voivodului Alexandru din Țara Românească.

Armata inimică, ce plecă acum asupra Moldovei, eră în număr de 102.000 oameni, între aceștia 40.000 oameni din oastea Țării Românești și 2.000 Secui din Transilvania.

Trupele turcești și trupele Țării Românești trecură *peste Buzău*, apoi *peste Siret* și tăbăriră, fără nici o grije, *în ținutul Brăilei*. Aici însă ostașii, osteniți de drum, fiindcă veniseră zi și noapte fără repaus, netemându-se că Ion-Vodă are să fie în apropiere, își lasară caii lor liberi la pășune, pe câmpurile ce se întind în partea de sus a râului.

Ion-Vodă, informat numai decât, prin speculatorii săi, despre locul unde sunt tăbăriți inimicii și că dâșii se află în stare cu totul nepregătită de războiu, *se hotări să-i surprindă și atace îndată*.

Spre scopul acesta, dânsul *împărți armata sa în trei coloane și execută atacul din trei părți de o dată*.

Swiercevscki, comandantul Cazacilor, care venise în ajutorul lui Ion-Vodă, făcù primul atac din față, aruncându-se cu mare sgomot asupra castrelor inimice, iar de celelalte două părți, năvăli asupra Turcilor și a Muntenilor Ion-Vodă cu oastea sa.

Din toată armata inimică, aproape nici unul nu se află călare, caii lor fiind împrăștiați pe câmpuri departe la pășune, iar castrele lor lipsite de sentinele și de corpuri de siguranță.

La strigătele înfiorătoare ale celor ce năvăliau, inimicii lui Ion-Vodă se înpăimântară astfel, încât nici nu mai puteau să apuce armele, nici să fugă, dar nici

nu ştiau ce să mai facă. Acum ostaşii lui Ion-Vodă începură a măcelări înfricoşat pe inimi. Castrele răsunau de plânsete şi de gemete (1). Turcii, Muntenii şi Ungurii fură ucişi cu toţii până la unul. Pe toată întinderea câmpului erau numai cadavre de oameni morţi şi răniţi, totul era acoperit de arme. Ostaşii lui Ion-Vodă găsiră averi enorme în castrele inamicului şi rămaseră pe locul de războiu 4 zile, ca să-şi restaureze puterile ostenite prin groaznicul măcel ce-l făcuseră.

Din toată oastea inamică, de abia putu scăpa domnul muntenesc cu fratele său Petru, pe care-l aducea ca să-l așeze în domnia Moldovei. Dânşii fugiră repede la Brăila.

2. *A doua învingere asupra Turcilor.*

Ion-Vodă, aflând că rivalul său *Petru Schiopul* fugise în *cetatea Brăilei*, ceru dela comandantul turcesc al fortăreţei să-i extrădeie pe Petru, declarându-i că alt cum dânsul nu se va depărta de lângă cetate, până nu o va supune şi va pune mâna pe toţi. Comandantul turcesc, înfuriat asupra lui Ion-Vodă, care nimicise atâta oaste turcească, îi trimite drept răspuns: *10 glonţuri mari de tun, alte glonţuri mai mici şi două săgeţi*, spunându-i totodată că, dacă nu se va ridica numai decât cu trupele sale de aci, cu astfel de bucate are să-l ospăteze.

Acest răspuns umplu de mânie pe Ion-Vodă. Dânsul puse numai decât în fiare pe solii comandantului turcesc, le tăie urechile, nările şi buzele, apoi porunci să-i bată

---

(1) *Goreciu*, *Bellum Ivoniae*, ibidem, pag. 226—227.

cu cuie de fer pe o bârnă înaltă de lemn și să-i arunce înaintea porților Brăilei.

Apoi Ion-Vodă impresură îndată, cu trupele sale, *orașul Brăilei, care eră înconjurat cu zid*, și dete ordin infanteriei sale să facă asaltul asupra orașului. Ostașii săi puseră numai decât scările ce le aveau gata, se suiră pe ziduri încă mai înainte de a sosi orășenii întru apărare, le sfărâmară și irupseră în oraș. Apoi un înfricoșat măcel începù aci asupra Turcilor, care ținù patru zile. Iar după măcel și pradă, Ion-Vodă dete foc orașului, încât, după cum scrie istoricul *Goreciu*, *necum* ființă omenească, dar nici câine nu a mai putut scăpa din mijlocul flăcărilor și ruinelor.

Apoi Ion-Vodă impresură *fortăreța Brăilei* și începù s'o bată.

Pe când acum Ion-Vodă eră ocupat cu asediul cetății de aici, îi veni deodată știrea că o nouă armată turcească de 15.000 oameni vine dela *Tighina* în ajutorul garnizoanei turcești dela Brăila.

În contra acestei trupe, Ion-Vodă trimise numai decât pe comandantul său Sviercesvki cu 8.000 de călăreți români.

Sviercevski alergă îndată înaintea Turcilor cu cavaleria română și-i lovi cu atâta furie, încât toți fură uciși și numai 1.000 de călăreți putură scăpa cu fuga, pe cari apoi îi luă la goană și parte-i risipi, parte-i ucise.

3. *A treia și a patra învingere asupra Turcilor.*

Ion-Vodă, aflând că la Tighina se adunase un nou corp de oaste turcească, care se împreunase cu cetele

Tătarilor ce veniau în ajutor, ridică asediul fortăreței Brăila, care vedeă că are să țină prea mult timp, și plecă îndată cu toată oastea sa asupra *Tighinei*.

Ajungând aci, se aruncă deodată cu vehemență asupra lagărului inamic, risipește pe Turci și pe Tătari, cucerește cu asalt orașul Tighinei, ucide pe toți orășenii dimpreună cu mueri cu tot, în urmă prădează și dă foc orașului.

Apoi Ion-Vodă trimete un corp de 600 de Cazaci asupra *Cetății Albe*, care se află în mâinile Turcilor. Cazacii cuceresc îndată cu asalt orașul, îi dau foc și-l prefac în cenușe mai mult de jumătate. Garnizoana turcească însă, care se află aici, ieși acum afară din cetate, ca să susțină la câmp lupta cu Cazacii.

Swiercewski, comandantul Cazacilor, ceru îndată ajutorul lui Ion-Vodă, care îi trimite 3.000 de ostași moldoveni.

Swiercewski se pune acum în ordine de bătaie. Pe cei 1.200 de Cazaci ce-i aveă cu dânsul îi împărțește în trei cete. În *linia primă* pune pe Cazacii cari aveau scuturi și sulite, *la aripa dreaptă* pe arcași, *la aripa stângă* pe lănceri, iar pe Români îi așează la spatele Cazacilor. Turcii, văzându-i puțini, se gătiră de bătaie. La început, în timp de o oră, lupta f'că îndoiioasă. Cazacii de abia puteau să mai reziste. Atunci Swiercewski *chiamă în luptă pe Români*, cari se aflau la spatele Cazacilor. *Românii aceștia*, zice istoricul Goreciu, *oameni plini de vigoare în trup și în suflet, întărâtați întocmai ca și fiarele îndelung reținute, se aruncară cu strigăte înfricoșate în ajutorul Cazacilor*.

Călăreții și pedestrii se repeziră, cu multă vehemență, asupra gloatelor turcești. Turcii dau dosul, însă infan-

teria română, stându-le în cale, le taie picioarele și spin-tecă pânțelele cailor. De altă parte, Cazacii, aruncându-se în goană după Turci, îi culcă la pământ. Castrele inimice și aparatele belice fură ocupate și prădate. Aceasta fu a patra învingere asupra Turcilor.

4. Lupta lui Ion-Vodă cu Turcii la Cahul în 1574.

Acum Turcii, cuprinși de mare groază, pentru măcelurile înfiorătoare ce le făcuse Ion-Vodă asupra trupelor și locuitorilor turcești nu departe de Dunăre, începură să facă *rugăciuni publice prin moscheie*, ca Dumnezeu să abată de asupra lor această mare nefericire.

Iar sultanul Selim al II-lea, adânc întristat și turburat totodată pentru înfrângerile și pierderile enorme ce le suferise trupele sale și temându-se acum să nu fie gonit și din provinciile Imperiului bizantin, trimise asupra Moldovei o nouă armată de 200.000 oameni cu 120 tunuri.

Ion-Vodă, îndată ce află că armata turcească se apropie de Dunăre, chiemă pe pârcălabul său *Irimia Ciarnetzki*, îi dăte o parte din oastea sa și-l trimise la Dunăre, lângă *Oblucița*, ca să împiedice trecerea Turcilor în Moldova.

Comandantul turcesc, pe lângă toată puterea formidabilă de care dispunea în această expedițiune, nu cuteză însă să treacă numai decât Dunărea, ci trimise în secret soli la pârcălabul Irimie Ciarnetzki, cu o sumă de 30.000 galbeni ungurești, ca să-l câștige pentru interesele turcești, anume ca să ridice tabăra sa dela

Dunăre, până vor trece Turcii în Moldova, apoi să se desfacă cu totul de Ion-Vodă, a cărui soartă, spuneă dânsul, este pierdută și pe care Sultanul nu-l poate suferi mai mult în domnia țării și nu se va stâmpără până nu-i va vedea capul tăiat.

Ademenit prin darurile acestea mari și prin promisiunile ce i le mai făcea *Petru Schiopul*, rivalul lui Ion-Vodă, Irimie Ciarnetzki primi condițiunile Turcilor, se retrase cu trupele sale dela Dunăre, lăsându-le liberă trecerea pe pământul Moldovei. Apoi acest Irimie se întoarse îndată la Ion-Vodă și-l informează cu totul fals, spunându-i că întreagă putere a armatei turcești nu este mai mare de 10—12.000 de oameni.

Ion-Vodă, încredințându-se pe deplin în cuvintele pârcălabului Ciarnetzki, fără să mai strângă toate trupele sale, plecă repede înaintea armatei turcești, pe care o întâmpină la *Cahul*.

De astă dată oastea lui Ion-Vodă eră compusă din 30.000 oameni, partea cea mai mare numai gloate de țărani, armați cu arcuri, cu coase, cu săbii strâmbe și cu măciuci, însă devotați cu multă credință lui Ion-Vodă, atât din sentiment național cât și pentru ura lor seculară ce o aveau asupra Turcilor.

Ion-Vodă împărțește oastea sa în 30 de pâlcuri și așeză înaintea fie-cărei cete tunuri de o mărime extraordinară. Peste tot, dânsul dispunea în această luptă de 80 tunuri, iar pârcălabul Ciarnetzki avea sub conducerea sa întreaga *cavalerie română*, compusă din 13.000 de călăreți viteji. Ion-Vodă însă se convinse îndată că armata turcească eră mult mai numeroasă de cum îl informase pârcălabul său Ciarnetzki. Astfel îl

chiamă numai decât la sine. Însă Ciarnetzki îi răspunde că acum nu mai e timp de discutat, ci trebuie să înceapă numai decât lupta și că, de almintrelea, nici nu-eră posibil să afle numărul exact al armatei turcești. *Apoi se dă semnalul de războiu.* Irimie Ciarnetzki trece pe dinaintea cavaleriei sale și, în loc de a comanda începerea atacului, dânsul, după cum eră înțeles cu Turcii, dă îndată ordin să închine steagurile, să plece capetele și să-și ridice pălăriile în sulite și în săbii. Turcii, văzând această închinare, înaintară până lângă dânsii și cerură să treacă acum în partea lor și să întoarcă armele asupra lui Ion-Vodă. Cavaleria română, uimită de această faptă a comandantului său, stete câțva timp nedecisă. Însă Ion-Vodă, aflând despre trădarea lui Ciarnetzki, *nu-și pierde de loc curajul* și dă ordin celorlalte trupe ale sale să întoarcă tunurile asupra propriei sale cavalerii. Turcii de altă parte, văzând că cetele cavaleriei lui Ciarnetzki stau la îndoială ce să facă, înaintară cu armele asupra lor. Acum cavaleria română, ajunsă între două focuri și ea, căzu întreagă pe câmpul de războiu. Peste cadavrele acestei frumoase trupe de cavalerie trecură Turcii asupra infanteriei lui Ion-Vodă și asupra Cazacilor. Însă Turcii fură primiți cu bubuitul tunurilor și atacați cu multă vigoare la amândouă aripele, din partea Românilor și a Cazacilor. Văzând Turci că *Românii se luptă cu un curaj extrem și că voiesc să învingă cu orice preț*, cercară îndată să le întindă o cursă și să-i atragă în locul unde erau așezate tunurile lor. Românii însă observară fraudă și nu-i goniră mai departe. Acum Turcii, primind noi ajutoare, făcură un *al doilea atac* asupra oastei lui Ion-Vodă. Românii se

retraseră între tunurile lor, iar Turcii, osteniți de luptă, se retraseră și dănșii a doua oară. Acum amândouă părțile încetară puțin din arme, ca și cum s'ar fi înțeles între sine. Spre nefericire însă, o *ploaie mare* căzu peste amândouă oștirile, le muie cu totul praful de pușcă și făcu astfel imposibilă întrebuițarea mai departe a tunurilor, atât la Români cât și la Turci. *Răul cel mai mare însă îl aduse această ploaie Românilor, a căror putere în contra mulțimii turcești stă cu deosebire în tunuri* și de cari acum nu se mai puteau servi. În fine, Turcii mai aduseră în luptă încă 20.000 ostași. Pe lângă Turci, pășiră pe teatrul de războiu și Tătarii, cari, văzând că tunurile lui Ion-Vodă nu mai răspund, ieșiră din văile în care stau ascunși și, împreună cu Turcii, se repeziră asupra *aripei stânge*, unde erau așezate tunurile Românilor, cari însă, de astă dată, nu se mai puteau slobozi, pulberea fiind muiată și stricată de ploaie. Astfel Românii fură respinși dela tunuri. Cazacii fură tăiați până la 250 oameni. Ion-Vodă aleargă repede în ajutorul aripei stângi, recuceră dela Turci cele 60 de tunuri ce i le luase și *el însuși trase cu mâinele sale un tun după sine*. Apoi Ion-Vodă, puind în ordine pedestrima sa, care eră în număr de 20.000, începă a se retrage și, după mari efortări, ajunse în seara de 10 Iunie la ruinele unui sat ars, la *Roșcani*.

Acidânsul așază castrele sale și le întări repede cu *șanturi împrejur*, fără să bage de seamă în pripă că *în acest loc nu aveă apă*. În aceeași zi, pela apusul soarelui, Turcii împresurară lagărul lui Ion-Vodă de toate părțile.

«*Erau Turcii*, scrie Goreciu, *în număr atât de mare*,

încât mulțimea lor nu se putea vedeà cu ochii». Trei zile întregi se apără cu bărbăție Ion-Vodă în acest lagăr închis, ucizând o mare mulțime de Turci. În fine, Turcii, observând că ocuparea castrelor lui Ion-Vodă aresă fie foarte dificilă, trimiseră soli la dânsul și-l invitară să se închine de bună voie, că mai multă speranță poate aveà dânsul în misericordia Turcilor, decât în rezistența sa zadarnică. Căci, închis de toate părțile și lipsit de orice ajutor, va trebui în urmă să se supună. *Românii, cari suferiau în mod îngrozitor din lipsa apei*, încât erau siliți să-și întindă cărpele pe rouă, ca să poată storce câteva picături, fură de părere ca Ion-Vodă să accepte pacea, dacă va putea dobândi niște condițiuni favorabile și sigure. Ion-Vodă, văzând că oamenii săi flămâzesc și mor de sete, ceru astfel ca toți comandanții armatei turcești să-i depună un jurământ solemn, fie care de șapte ori: că vor acorda *liberă retragere trupelor sale*, atât Românilor cât și Cazacilor, iar pe dânsul îl vor duce, viu și neatins, la sultanul Selim al II-lea.

Comandanții turcești primiră aceste condițiuni și depuseră cu toții jurământul, după cum îl cerea Ion-Vodă. Apoi Ion-Vodă, cu lacrimi în ochi, își luă rămas bun dela Români și dela Cazaci și se predete în mâinele Turcilor în ziua de 14 Iunie 1574. Sosind în tabăra turcească, Ion-Vodă se întrețină cu pașii și comandanții turcești timp de 4 ore întregi. Când deodată *Capigi bașa* prinse o frază din vorbele sale și, declarându-se ofensat, trase sabia, lovì pe Ion-Vodă în față și-i străpunse pânțele. Apoi chemă pe ieniceri, îi tăiară capul până încă erà viu, iar corpul îl legară de picioarele a două cămile și-l despicară. Infipseră în o sulită capul

lui Ion-Vodă, își muiară săbiile în sângele lui încă cald, iar oasele sale le împărțiră între dânșii ca suvenir.

După ce Turcii uciseră pe Ion-Vodă cu atâta necredință și cruzime, se aruncară apoi asupra lagărului Românilor și-i măcelăriră pe toți în mod înfricoșat (1).

Așa finit avu Ion-Vodă, zice istoricul Goreciu, bărbat memorabil, care fu omorât prin perfidia Turcilor cu atâta cruzime și fără de lege, lăsând întristarea și părerea de rău în inimile tuturor (2).

---

(1) *Goreciu*, *Descriptio belli Ivoniae voivodae*, în *Tesaurul de monummente istorice*, tom. III, pag. 209 seq.

(2) *Ibidem*, pag. 240.

XII.

PETRU AL IX-LEA

Numit și Petru Schiopul.

Invingătorul Cazacilor.

(A. 1574—1577, 1577—1580 1584—1591).

Vornicul *Grigorie Ureche* scrie despre *Petru Schiopul*, domnul Moldovei, că dânsul a fost un domn cu toate podoabele câte trebuie unui om de cinste, boierilor le eră ca un părinte, «*țării eră apărare*», milostiv pentru săraci, miluiă mănăstirile și le confirmă posesiunile (1).

Petru Schiopul, în cursul domniei sale, se ilustră prin o serie întreagă de *învingeri strălucite asupra Cazacilor*, cari, în timpul acesta, năvăliau neîncetat peste Nistru, prădau și devastau Moldova.

Încă din secolul al XIV-lea, *Cazacii*, o populațiune nomadă, se stabiliseră în nordul mării Negre, pe șesurile dintre Tătari și Slavii Rusiei. Oameni cu totul nedisciplinați, însă foarte războinici, jefuitori de profesiune, călăreți buni, de o statură mijlocie, cu o fisiomonie mai mult tătară și de o constituțiune robustă, ei formau în această epocă teroarea populațiunilor vecine.

În a 1577, o ordă de Cazaci năvăli pe neașteptate

---

(1) *Kogălniceanu*, Croni ce, tom. I, pag. 238.

asupra Moldovei în frunte cu un anumit *Ion Potcoavă* (1), pentru ca să-l așeze pe acesta în domnia Moldovei.

Petru-Vodă strânse îndată oștirea sa și ieși înaintea Cazacilor. De astă dată însă, Cazacii, informați că Petru vine asupra lor cu oaste puternică și cu tunuri, nu mai cutezară să-l aștepte, ci fugiră repede înapoi.

În scurt timp după aceasta primă încercare, Ion Potcoavă năvălește *a doua oară* cu Cazacii asupra Moldovei și înaintează de astă dată până la *Iași*.

Petru-Vodă le iese înainte cu oastea sa, mai având pe lângă sine și o altă trupă mică de Turci. Când Petru-Vodă fulgeră cu tunurile sale asupra Cazacilor, aceștia se aruncară cu toții la pământ. Turcii, crezând că inimicii sunt uciși, alergară îndată asupra lor. Însă Cazacii se ridică repede în picioare, deschid focul asupra Turcilor și oastea lui Petru fu risipită întreagă.

Acum Petru-Vodă fugе în Țara Românească, la fratele său Alexandru, ca să strângă aici oastea nouă.

Însă, după o lună de zile, Ion Potcoavă, văzând că pozițiunea sa în Moldova e foarte dificilă, părăsește țara și Petru Schiopul se întoarce iarăși în domnie.

În luna lui Februarie 1578, *Cazacii năvăliră, pentru a treia oară, asupra Moldovei*, de astă dată având cu sine pe Alexandru, fratele lui Ion Potcoavă, pe care voiau să-l pună domn în Moldova. Cazacii însă fură bătuți.

Petru-Vodă prinse pe Alexandru, pe care-l trase în țeapă, și o mulțime mare de Cazaci, pe cari-i trimise ca robi la Constantinopol.

---

(1) El a fost numit astfel, fiindcă, după cum spun cronicile, eră așa de tare, încât *frângea potcoavele cu mâinile*.

Apoi, în semn de mulțumire lui Dumnezeu pentru această frumoasă învingere, Petru-Vodă întemeie și sfinți mănăstirea dela *Galata*.

În 20 Iulie 1578, *Cazacii intrară a patra oară în Moldova*, iar în anul următoru 1579 pentru *a cincia oară*. Însă, în amândouă rândurile, ei fură bătuți și risipiți.

În 1584, *Cazacii năvăliră pentru a șasea oară asupra Moldovei*. Petru-Vodă le ieși înainte la satul numit *Bogdănești* de lângă Prut. Inconjură pe Cazaci de toate părțile și-i sili să capituleze până la cel din urmă.

În 8 Ianuarie 1587, Cazacii, pururea neastâmpărați și dedați la pradă, se aruncară pentru *a șaptea oară* asupra Moldovei și o jefuiră în mai multe părți.

Petru Schiopul trimise asupra lor pe *Pârnu*, pârca-labul dela Soroca, cu o parte din oastea Moldovei. Pârnu aleargă repede după Cazaci, îi ajunge la satul *Periaslav*. Aici dă un războiu crâncen asupra Cazacilor, care ținū două zile. În urmă Cazacii fură învinși, tăiați și, după cum se spune, numai singur unul a scăpat din ei cu viață.

În anul 1588, Cazacii făcură *a opta incursiune* în Moldova, sub conducerea unui așă numit *Ivan*. Petru le ieși înainte cu oastea sa din sus de Țuțora. Aici dăte războiu asupra lor, îi bătū, prinse pe Ivan și-l pedepsi, iar ceilalți fură risipiți prin păduri și goniti până la apa Cerimușului, încât numai puțini au scăpat în țara lor, însă mai toți răniți și săgetați.

În anul 1591, sultanul *Amurat al III-lea* cerū dela Petru-Vodă să-i mărească tributul țării, anume să-i plătească în viitor pe fiecare an câte 15.000 de gal-beni.

Petru, văzând starea tristă de dezolare în care se află în timpul acesta Moldova, se hotărăi ca mai bine să renunțe la domnie, decât să sufere de o parte a-cestă umilire (1), iar de altă parte să contribuie însuși la apăsarea și ruina țării sale. Boierii îl rugară să rămână în domnie și să nu părăsească țara. Însă Petru rămase firm în hotărîrea sa, încredință guvernul țării unei locotenente domnești și apoi se retrase în Germania.

Vornicul *Grigorie Ureche*, în cronica sa, încheie astfel domnia lui Petru-Vodă:

«Lui Petru-Vodă putem să-i zicem cel milostiv, că *binele au lepădat pentru țară și altul nimeni ca dânsul așa nu s'a mai aflat*. Eră domn blând, ca o matcă fără ac, la județ drept. . . și putem să zicem că toate pe izvod le-a ținut, ca să nu se smintească» (2).

---

(1) Despre starea de dezolare în care se află Moldova în această epocă, se exprimă astfel un raport din 20 Decembrie 1594: Intendesi anco, che li *Cosachi* habbiano inferito *grandissimo* danno nella Valachia suddetta . . . che Turchi hora siano invitati a far impeto contro la Valachia, perchè è molestata et lacerata dall'altro lato per li Cosachi sopra nominati. *Hurmuzachi*, Documente, vol. III, par. 2, pag. 67.

(2) *Kogălniceanu*, Cronice, tom. I, pag. 238.

XIII.

ȘTEFAN TOMȘA

(A. 1612 — 1618; 1621 — 1623)

Învingerea și capitularea armatei polone la Cornul lui Sas în a. 1612.

În timpul domniei lui Ștefan Tomșa, oastea Moldovei repurtă o nouă învingere strălucită asupra Polonilor.

Istoria acestui războiu este următoarea:

În luna lui Noemvrie 1611 (1), sultanul Turcilor, *Ahmed I*, nemulțumit cu *Constantin Movilă*, domnul Moldovei, care eră foarte mult devotat Polonilor, trimise în locul său, ca domn în țară, pe boierul Ștefan Tomșa, care, în timpul acesta, se află ca reprezentant al Moldovei la Constantinopol și care făcuse Turcilor multe servicii în războaiele cu Perșii (2) și câștigase favoarea marelui vizir, a lui Mehmet Giorgianul.

Constantin Movilă, surprins de intrarea lui Ștefan Tomșa în Moldova, se retrage la Hotin, cere ajutorul Polonilor și începe a adună oaste în contra noului domn (3).

---

(1) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 2, pag. 81.

(2) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 2, pag. 329.

(3) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 2, pag. 332.

Generalul polon, principele *Ștefan Potocki*, care tineă în căsătorie pe doamna Maria, sora lui Constantin Movilă, văzând că senatul Poloniei întârzie prea mult cu ajutorul ce-l solicită fostul domn Constantin Movilă, strânse repede, pe socoteala sa proprie, o oaste de vre-o 10.000 oameni pedestri și călări și apoi, împreună cu Constantin Movilă și cu fratele acestuia Alexandru, plecă asupra lui Tomșa, intră în Moldova și trecu peste Prut.

Ștefan Tomșa, auzind de venirea Polonilor, strânse îndată toată oastea țării. De asemenea chemă în ajutor și pe Tătarii dela Crim.

În timpul acesta, în oastea lui Ștefan Tomșa se mai aflau câțiva *căpitani vestiți de ai lui Mihai Viteazul* anume *Mârza, Ghețea și Racea*, cari, după moartea domnului lor, intrară în serviciul militar al Moldovei.

Ștefan Potocki înaintă cu oastea polonă până la locul unde se cotește Prutul, numit Cornul lui Sas. Oastea lui Ștefan Tomșa însă fu așa de bine condusă și Românii se luptară cu atâta vitejie și știință de războiu, încât *înconjurară pe Poloni de toate părțile*, parte mare îi măcelăriră, parte îi înecară în Prut, iar restul fu silit să capituleze.

Lupta aceasta se întâmplă la Ștefănești. Generalul Potocki și alți Poloni de frunte fură făcuți prizonieri de Tătari(1).

În această luptă, Ștefan Tomșa *prinse pe principele Potocki și pe Alexandru Movilă*, pe cari îi trimise la Constantinopol.

---

(1) *Hurmuzaki*, Documente, vol. IV, par. 2, pag. 82.

Iar Constantin Movilă, fostul domn al Moldovei, ca să poată scăpa cu viață, se amestecă între soldații de rând ai Polonilor și căzu în captivitatea unui Tătar. Acesta, înțelegând cine este și vrând să-și facă cinste la hanul, fugi cu Constantin către Crim.

Însă, când Tătarii voiau să-l treacă în o luntre mică peste apa Niprului, se ridică o furtună și umplu luntrea cu apă și Constantin se înecă acolo.

Ast-fel se termină această expedițiune a Polonilor în Moldova. Oastea polonă întreagă, parte fu nimicită, parte căzu în captivitatea Românilor și a Tătarilor și, după cum spun cronicile, de abia au scăpat cine să ducă veste în Polonia (1).

---

(1) A se vedea și *Baret*, *Histoire des derniers troubles de Moldavie*, în *Tesaurul de monumente istorice*, tom. II, pag. 18 seq.

XIV.

CONSTANTIN CANTEMIR

(A. 1685—1693)

Despre *Constantin Cantemir* scrie astfel cronicarul *Nicolae Muste*.

«Constantin Cantemir-Vodă, care eră chiar pământeian din părinții lui, . . . a arătat din tinerețele lui *vitejie* și a arătat în domnia lui semne de bună chiverniseală, căci și țara a chivernisit-o întru bună stare» (1).

În tinerețele sale, Constantin Cantemir servise în armata polonă, unde se distinsese, prin talentele sale militare și prin curagiul său, cu deosebire în luptele ce le avuseseră Polonii cu Svedianii (2).

Iar sub domnia lui Petriceicu-Vodă (1672—1673), Constantin Cantemir ocupase demnitatea de *serdar*, adică general peste cavaleria dela Lăpușna, Orhei și Sorocea, având însărcinarea să apere districtele orientale ale Moldovei de incursiunile Tătarilor din Crim și din Bugeac (3).

---

(1) *Kogălniceanu*, Cronice, tom III, pag. 24.

(2) *Cantemir*, Istoria Imperiului Otoman, tom II (București 1876), pag. 536.

(3) *Cantemir*, Descriptio Moldaviae, București 1872, pag. 80.

1. *Invingerea dela Boian în 1685.*

În anul 1685 se începù războiul între Poloni și Turci pentru Ucraina.

Oastea polonă, condusă, de regele *Sobieski*, intră prin Pocuția în Moldova, și de astă dată teatrul operațiunilor de războiu eră în ținuturile Nistrului și ale Bucovinei.

În acest războiu, după cum scrie principele *Dimitrie Cantemir*, generalii poloni deciseră să atace mai întâiu pe *Moldoveni*, crezând că, odată aceștia delăturați din cale, vor întâmpină rezistență mai puțină din partea Turcilor (1). Pentru scopul acesta, Polonii atacară imediat castrele Moldovenilor, cari erau numai la o distanță de o oră depărtare de Turci. Domnul Moldovei, Constantin Cantemir, văzând că Polonii vin cu mers accelerat asupra castrelor sale, dete ordin tuturor trupelor sale să prindă armele și să respingă cu forța pe Poloni. Moldovenii susținură cu vigoare atacul anteposturilor polone, cari erau în număr de 6000 oameni și, văzând că inimicii încep a se retrage, se aruncară asupra lor cu atâta virtute eroică, încât îi puseră pe toți pe fuga. La sunetul armelor, se alarmară îndată și Turcii, plecară și dâșii asupra Polonilor și începură să-i atace dela spate. Lupta a fost atât de vehementă, încât, în timp de o oră, au căzut la 6000 de Poloni, iar 5000 de Cazaci, încunjurați de toate părțile, au fost siliți să capituleze. Celelalte trupe polone, văzând că victoria în-

---

(1) *Hurmuzaki*, Documente, vol. V, par. 1, pag. III. Lettera scritta dal R. P. Bonesana a Monsig. Nuntio Apostolico in Polonia: e già (li Turchi) havevano scritto alli Principi di Valacchia e Moldavia, che venissero con la loro gente.

cepe a se plecă în partea inamicului, se grăbiră numai decât a se retrage în castrele lor. Însă mai înainte de a ajunge aci, Tătarii le tăiară drumul și nu le rămase Polonilor decât să-și caute scăparea în fuga, lăsând castrele și întregul material de războiu în mâinile cuceritorilor (1).

Această luptă s'a întâmplat la satul numit *Boian* din Moldova. Armata română, care participase în acest războiu, după cum scrie principele Dimitrie Cantemir, eră în număr de 5000 oameni.

2. Luptele cu Polonia din a. 1686.

În a. 1686, regele Poloniei *Sobieski* întreprinse o nouă expedițiune asupra Românilor și a Turcilor. De astă dată, intențiunea regelui polon eră să cucerească atât Moldova cât și Țara Românească, cu toate că țările acestea secole întregi fuseseră zidurile cele mai puternice de apărare ale Poloniei în contra Imperiului otoman.

Regele *Sobieski*, cu armata sa de 60.000 oameni, înaintează acum spre Moldova, trece Prutul pe lângă satul numit *Valea Strâmbă* și începe a-și vărsa toată mânia asupra Moldovenilor, dând libertate soldaților săi să prădeze și să devasteze țara. Aceasta din cauză fiind-că domnul Moldovei nu primise propunerile sale de alianță în contra Turcilor. Sosind la *Iași*, regele *Sobieski* dă foc la două mănăstiri, răpește toate vasele sacre, ia relicviile Sf. Ion din Suceava, dimpreună cu multe

---

(1) *Cantemir*, Istoria Imperiului Otoman, tom. II, București 1876, pag. 519 seq.

alte odoare prețioase, ridică pe mitropolitul Moldovei *Dositeiu* și-l duce în capitivitate, fiindcă acesta nu voise să-i extrădeie lucrurile sfinte.

Iar soldații săi spoliează orașele și satele în toate părțile pe unde ajung.

Constantin Cantemir, auzind de atrocitățile și sacriegiile ce le comiteau Polonii, trimise repede trupele sale prin toată țara. Aceste surprind și atacă pe Poloni, pe când erau împrăștiați după prăzi, prind din ei mai bine de 4.000 de oameni, pe cari parte-i spânzură, parte îi trag în țepă.

Totodată Turcii și Tătarii infestea încontinuu castrele și trupele Polonilor și le aduc pierderi însemnate.

În scurt timp, trupele polone, lipsite de proviziuni, începură să sufere de foame, încât nu se mai puteau mișca cu castrele lor dintr'un loc în altul, fără să lase în urmă câte 3—4000 de morți.

Regele Sobieski, în fața acestei situațiuni nefavorabile, hotărăște a se întoarce cu armata sa în Polonia. Ca să nu aibă însă aparența că dânsul a consumat ajutoarele bănești de războiu ce i le dase Papa dela Roma, fără ca să facă nimic, hotărăște să bată și să ocupe *cetatea Neamțului*. Pe lângă toate că cetatea aceasta eră părăsită de locuitori și de trupe, rămăsese însă acolo, din întâmplare, încă *19 vânători moldoveni*. Aceștia închid porțile și trag podurile. Regele, neștiind câtă garnisoană se află în cetate, o bate 4 zile de-a rândul. Vânătorii români se luptă cu bravură, ucid 50 de Poloni și pe comandantul artileriei. În fine, dâșii, văzând că zece din camarazii lor căzuseră, hotărîră să capituleze și să predea cetatea, sub condițiune ca gar-

nizoana să se poată retrage liberă, unde va voi. Regele Sobieski primește condițiunea. Când însă vede că din cetate nu ies mai mulți ca 6 vânători, ducând în spate pe trei camarazi ai lor răniți, regele se înfuriează de rușine și dă ordin ca să-i spânzure pe toți. Însă generalul polon *Iablonovski* se interpune și amintește regelui că dânsul le-a promis libera retragere.

Ast-fel acești bravi soldați români fură lăsați să meargă unde le va place (1).

La întoarcerea spre Polonia, armata regelui Sobieski avu să sufere neconținut pierderi însemnate din partea Tătarilor și a țăranilor români.

În fine, regele Sobieski, cuprins și dânsul de frică ca să nu cază în mâinile Românilor, Turcilor sau Tătarilor, părăsește armata și fuge noaptea, pe sub ascuns, în Polonia, luând de călăuză pe un colonel moldovean cu numele *Turculeț*, iar restul armatei sale se întoarce în Polonia, sub conducerea generalului *Iablonovski*.

În anii următori 1688, 1689 și 1692, Constantin Cantemir luă parte încontinuu cu oastea Moldovei la rebelele ce le avură Poloniei cu Turcii. Prin măsurile sale înțelepte de apărare și prin alianțele sale cu Turcii, *Constantin Cantemir împiedecă, în mod puternic și cu deplin succes, ca regele Sobieski să-și realizeze planurile sale de a cucerii Moldova și Țara Românească.*

Iar în a. 1696, regele Sobieski muri, după ce desperase cu totul de viitorul Poloniei.

---

(1) *Cantemir*, Istoria Imperiului Otoman, tom. II, pag. 536, 541.

CAROL I

rege al regatului României

1858-1914

III.

ROMÂNIA CA REGAT

CAROL I

domnul și regele României.

(Pe tron dela 1866).

I.

Carol I consolidează unirea țărilor române.

Luptă victorios și recucerește vechia independență a țării. Intemeiază regatul român.

Ca domn, ca rege și ca învingător pe câmpul de războiu, Carol I este o figură mare a timpurilor moderne.

Istoria domniei sale este istoria regenerării politice a poporului român, începutul unei noi ere de progrese continue și imense pe toate terenurile.

Sub fericita sa domnie, s'a schimbat cu totul *situațiunea politică a țărilor române*. S'a ridicat numele și demnitatea statului român, iar elementul român de peste tot locul ajunse la o deosebită importanță politică în cercul națiunilor europene.

Unirea celor două țări surori, visul de aur al poporului român, la care tindea Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, s'a consolidat astăzi pentru totdeauna.

România, sub glorioasa domnie a lui Carol I, scutură pentru totdeauna ultimele legături ale suzeranității

turcești, nedemne de poporul român și de nobilul său domn, și *iși recuceri, prin vitalitatea și prin propriile sale virtuți, vechia independență politică*, pentru care luptase atâți căpitani iluștri și pentru care națiunea română făcuse atâtea sacrificii enorme de sânge și avere.

Cu deosebire, pozițiunea politică a statului român se întări din nou prin marele act de stat îndeplinit în 14 Martie 1881, prin voința unanimă a națiunii și prin virtuțile cele mari ale domnului său, prin *înălțarea României la rangul de regat*.

Țările române, cari încă pe la a. 1866 purtau numele modest de Principatele-unite, ajunseră astfel, în cursul domniei lui Carol I, să fie un stat liber și independent, un *regat consolidat, fericit, respectat și important în Europa*.

Aceste două acte mari, *câștigarea independenței politice* sau recucirirea suveranității externe a statului prin propriile noastre virtuți militare și civice, precum și *înălțarea României la rangul de regat*, sunt operele glorioase și nemuritoare ale domnului Românilor Carol I, cari aduseră o nouă mărire și tărie țării și făcură din România statul cel mai însemnat și mai cu greutate din statele Orientului european.

II.

Carol I ca organizator politic și militar al țării.

Ca *domn* și ca *rege*, sau cap suprem al statului, Carol I este totodată un *mare organizator politic și militar al țării*.

Neobosit în cugetele, în grijile și în lucrările sale pen-

tru binele și înălțarea statului român, Carol I aduse și puse România pe calea reformelor mari politice.

Sub strălucita sa domnie, se introduse în țară o *administrațiune modernă* în toate ramurile vieții politice, se creară, fără încetare, o *mulțime de instituțiuni* pentru *cultura poporului român* precum și pentru *dezvoltarea economică și financiană a țării*.

Statul român ajunsese repede în o stare de civilizațiune, la o *mărime morală și economică*, pe care alte țări abia numai după sute de ani au putut-o câștiga.

Cu deosebire, geniul organizator al lui Carol I s'a manifestat prin reînființarea, *organizarea și dezvoltarea puterii armate a țării*.

Carol I este creatorul și organizatorul armatei române de astăzi.

Sub îndemnurile, îngrijirile și privigherile sale continue, s'a format armata română, care astăzi este mândria, puterea și gloria țării. Încă dela începutul domniei sale, Carol I a stâruit neconținut să aibă o *România tare*, amintind totdeauna Românilor: că *viitorul țării este strâns legat de oaste*, că armata este scutul puternic al patriei și al tronului, că singură armata chizeșuește mărirea și înălțarea patriei (1).

(1) În anul 1866, când Carol I fu chemat ca să conducă destinele acestui popor, țara nu avea decât 7 regimente de infanterie, 1 regiment de artilerie și 3 regimente de cavalerie. Astăzi însă România are o adevărată armată, bine instruită, bine organizată, însuflețită de un spirit ostășesc viteaz și gata totdeauna a-și îndeplini cu sfințenie datoria. Forțele armate ale țării numără astăzi (când scria autorul: înainte de 1895. N. ed.): 34 regimente de infanterie, 4 batalioane vânători, 12 regimente de artilerie de câmp, 2 regimente de artilerie de cetate, 11 regimente de călărași, 6 regimente roșiori, 2 regimente de geniu și 1 corp al flotei, România devenind astfel o putere militară importantă la Dunărea de jos.

În înalta sa pozițiune de *cap suprem al armatei române*, Carol I n'a încetat un moment de a aminti soldaților: că dânsii sunt fala în trecut și mândria în viitor a țării; că disciplina este temelie armatei; că devotamentul către patrie, către tron, către onoarea și sfințenia steagului, precum și împlinirea datoriei sunt cele mai frumoase virtuți ale soldatului. Dânsul s'a interesat totdeauna și a asigurat încontinuu pe soldați de îngrijirea și iubirea sa.

Carol I a redeșteptat totodată în inimile ostașilor *vechile virtuți militare ale națiunii române*, amintind totdeauna soldaților precum și poporului român trecutul glorios de arme al acestei țări, învingerile strălucite ale armatelor române, virtuțile și faptele mari de războiu ale domnilor și oștenilor vechi.

«*In ora luptei*», zice Carol I către armata română în ziua proclamării independenței, la 10 Mai 1877, «*voi aveți înaintea voastră faptele bătrânilor oșteni români, aduceți-vă aminte că sunteți urmașii eroilor dela Rădăuți și dela Călugăreni*» (1).

Iar în ziua când Carol I, domnul țării, trecu Dunărea în fruntea armatelor române, adresându-se devotaților săi soldați, se exprimă astfel:

«*Reincepem astăzi luptele glorioase ale străbunilor. . . . Armata română, deși mică, se va distinge, sunt sigur, prin bravura și disciplina ei. Ea va redă astfel României rangul ce l-a avut altă dată și care i se cuvine între națiunile europene.*

«*Faceți dar să fâlfâie cu glorie drapelul românesc*

(1) *Văcărescu*, *Luptele Românilor în resbelul din 1877—1878*, tom. I, pag. 77.

pe câmpul de bătaie, unde strămoșii noștri au fost se-cule întregi apărătorii legii și ai libertății» (1).

Apoi, în ziua de 27 August 1877, Carol I adresă, din Bulgaria, națiunii române următoarele cuvinte:

«Pentru apropiata dobândire a păcii mult dorite, *pentru întemeierea solidă a drepturilor noastre ca națiune liberă și de sine stătătoare*, pentru întărirea stimei și încrederii către noi a națiunilor străine, *invocând numele marilor noștri domni, luând exemple dela bătrânele noastre oștiri*, cari în timpurile de glorie au preumblat triumfătoare drapelele române dela marea Neagră până la țărmurile mării Baltice, noi am trecut Dunărea, invocând pe Dumnezeu, în mâna căruia este soarta bătailor. Bătrâni și tineri, oșteni ai României, noi știm ce națiunea așteaptă dela brațul nostru—*domn, oșteri, soldați, noi ne vom face datorii*» (2).

Pe lângă grijile sale continue pentru formarea și organizarea armatei române, pentru instruirea și ridicarea calităților militare ale soldatului român, Carol I a lucrat neobosit spre a da dezvoltarea cea mai întinsă și celorlalte mijloace necesare pentru apărarea țării.

Sub domnia lui Carol I, s'au înființat în România cele dintâi *drumuri de fer*.

Și astăzi aceste linii ferate, precum și mulțimea cea mare de *căi naționale*, cari traversează țara în toate direcțiunile, de asemenea și *giganticul pod de peste Dunăre*, sunt, pe lângă importanța lor economică, tot atâtea mijloace necesare intereselor armatei în timp de pace și în timp de războiu.

(1) *Văcărescu*, Luptele Românilor, vol. I, pag. 25-26.

(2) *Ibidem*, pag. 31.

De altă parte, o deosebită solitudine a avut Carol I, domnul Românilor, pentru începerea și realizarea unui *sistem modern de fortificațiuni* ce erau cu totul indispensabile pentru apărarea națională, mai ales în partea aceia în care țara eră lipsită de fortificațiuni și obstacule naturale.

Până în timpul domniei lui Carol I, *Carpații erau singurele fortificațiuni puternice de apărare* ale țărilor române în contra invaziunilor străine. Astăzi însă, mulțumită înțelepciunii acestui mare căpitan, o *nouă serie de Carpați se ridică în fortificațiunile cele mari dela Focșani-Galați și din jurul Bucureștilor.*

III.

Carol I ca apărător al țării, comandant de căpetenie al oștirii și învingător pe câmpul de războiu.
(A. 1877—1878)

1.

Domnul Românilor face a se respecta suveranitatea țării din partea armatei rusești și apără cu deplin succes teritoriul român de invaziunea oștilor turcești.

Privit ca *om de războiu în conducerea generală a operațiunilor defensive și ofensive*, Carol I ocupă locul cel dintâiu între marii căpitani ai Europei moderne.

Încă de la începutul războiului ce izbucni în anul 1877 între Rusia și Turcia, Carol I, domnul Românilor, avu deosebita și marea îngrijire ca intrarea armatei rusești pe teritoriul României, să nu aibă caracterul unei invaziuni

violente, să nu aducă nici o perturbațiune în administrațiunea și ordinea internă a statului, peste tot ca instituțiunile, legile, drepturile și întregitatea teritoriului român să rămână neatinse, menținute și garantate.

Impăratul *Alexandru al II-lea*, văzând că domnul Românilor cere, cu o demnă energie, respectarea necondiționată și completă a personalității statului român, se învoie, în fine, la convențiunea din 4/16 Aprilie 1877, în urma căreia *suveranitatea națională a statului român, legile și instituțiunile noastre rămaseră respectate* și neturburate în tot cursul războiului. Autoritățile țării funcționară pretutindenea fără împiedecare.

Nu mai puțin dificilă eră *situațiunea României față de Imperiul otoman*.

Turcia, după declararea războiului din partea Rusiei, nu se arătă de loc dispusă ca să respecte teritoriul și pozițiunea neutrală a statului român. Din contră, erau temeri foarte întemeiate că Imperiul otoman, din motive strategice și politice, va cercă, la un moment oportun, să facă o invaziune cu armatele sale pe teritoriul român și să strămute aici teatrul operațiunilor și luptelor de războiu.

În acelaș timp, diferite cete din trupele neregulate ale Turciei și bande de jefuitori amenințau încontinuu să treacă pe țărmurile român, spre a comite aici acte de devastare și de fanatism.

Intr'adevăr, *actele de agresiune ale Turciei asupra teritoriului român* se începură încă în luna lui Aprilie 1877, îndată după declararea războiului din partea Rusiei.

Atât Poarta, cât și comandanții armatelor turcești din Bulgaria, permiteau și încurajau totodată ca diferite

bande de Cerchezi și de Turci armați să treacă peste Dunăre și să exerciteze aici acte de jefuire, de omoruri, de aprinderi și de teroare.

Armata și flotila otomană dela Dunăre nu se sfiau de a participa, pe față, la astfel de fapte, în sine mai mult hoțeste decât militare. Vapoarele turcești de resbel intrau în porturile române, luau cu sila vase și șleपुरi încărcate cu grâne sub pavilion român. Soldații turcești debarcau, prădau și ardeau pichetele române. Incursiunile turcești erau împinse până la 5—6 kilometri dincoace de țărnire. Locuitorii pacinici ai orașelor și satelor de lângă Dunăre erau siliți să-și părăsească casele, averile și produselor muncii lor și să se retragă în interiorul țării, numai ca să-și poată scăpa viața.

În fața acestei situațiuni grele și care putea să se complice pe fiecare zi tot mai mult, războiul, odată fiind deslănțuit, domnul Românilor, Carol I, în patriotica sa îngrijire, spre a apăra țara în contra oricărei eventualități, decretă, în ziua de 6 Aprilie 1876, *mobilizarea completă a armatelor române* și, întocmai precum făceau domnii noștrii cei vechi și viteji în zilele de mare pericol, *luă singur comandamentul suprem peste forțele mobilizate*.

Cu deosebire, grija cea mare ce o avu de astă dată domnul Românilor eră *de a împiedeca cu armele în mână orice trecere a trupelor otomane pe teritoriul român*.

Pentru scopul acesta, Carol I, domnul și comandantul suprem de războiu, dispuse imediat ca trupele române să ocupe pozițiuni strategice dealungul Dunării, începând *dela Turnu-Severin și până la gura Argeșului, lângă Oltenița*.

Forțele armatei române fură distribuite astfel, ca ele să poată face față unui atac eventual asupra Calafatului din partea numeroaselor trupe turcești, ce erau concentrate în jurul Vidinului, de asemenea să poată respinge cu deplin succes orice amenințări sau înaintări ale armatei turcești pe drumurile dela Oltenița și Giurgiu către capitala țării.

Aceste măsuri înțelepte și energice de apărare, luate de domnul Românilor la țarmurile Dunărei, împiedică într'adevăr orice debarcare a trupelor turcești pe teritoriul român. Turcii, în urma bombardărilor generale și intensive ale artileriei române dela Calafat, Oltenița, Islaz, Bechet, Țorabia și de lângă Florentin, se văzură în fine siliți a renunța la orice acțiune de războiu pe teritoriul României.

Peste tot Carol I, în cursul acestui războiu, a făcut tot ce a stat în putință unui om pentru apărarea demnității țării și a intereselor naționale politice și economice ale poporului român.

Țara trecu prin un mare războiu, fără să sufere umilirea, calamitățile și excesele trupelor străine, la cari ea fusese expusă în războaiele precedente dintre Ruși și Turci.

2.

Carol I pe câmpul de războiu.

Evenimentele de războiu ce se dezvoltară în scurt timp pe teritoriul Bulgariei, îndată după trecerea armatei rusești peste Dunăre, făcură necesară *participarea domnului român la acțiuni și mai mari și de o impor-*

tanță deosebită pentru interesele politice și morale ale statului român.

Armata rusească, îndată după primele lupte ce le avu cu Turcii pe teritoriul Bulgariei, simți imperioasa necesitate ca trupele române să-i vină într'ajutor.

În urma dezastrelor atât de simțitoare ce le suferi armata rusească în luptele dela Plevna, întâmplate în zilele de 8 și 18 Iulie 1877, *marele duce Nicolae*, din ordinul împăratului *Alexandru al II-lea*, adresă domnului Carol I următoarea telegramă:

Altetei Sale Carol I, la Poiana.

Vino în ajutorul nostru. Treci Dunărea pe unde vei voi, sub orice condițiuni vei voi, dar vino grabnic în ajutorul nostru. Turcii ne prăpădesc. Cauza creștină este pierdută.

Nicolae (I).

Apelul desperat ce-l adresă în aceste momente grele împăratul Rusiei domnului Românilor Carol I și, prin dânsul, României, eră fără îndoială o mare umilire din partea vastului imperiu rusesc, însă de altă parte eră o mare onoare pentru micul stat român, în fruntea căruia Rusia știa că se află un domn cu calități atât de eminente, având pe lângă sine o armată atât de bine instruită și bine organizată și care totodată ardea de dorul faptelor vitejești.

Carol I, domnul Românilor, având fierbinte dorință ca *statul român să-si câștige independența sa absolută*

---

(1) *Văcărescu*, Luptele Românilor, tom I, pag. 208.

prin meritele și futele sale proprii de viață, dar nu prin armele altora, ce ar fi constituit pentru noi numai o nouă vasalitate, o nouă egemonie politică streină, iar de altă parte, mai având în vedere că interesele cele mari ale țării cereau necondiționat a se pune cât mai în grabă în evidență *valoarea militară a statului român* și, în fine, considerând că este imperios necesar ca *acest resbel să se termine cât mai în grabă*, fu de părere de a primi alianța de arme, pentru care Rusia făcea Românilor rugăciuni atât de fierbinți.

În urma acestei hotărâri, armata română s'a împărțit în două: *armata de operațiune*, destinată a trece Dunărea, a cărei comandă se dete generalului *Cernat Alexandru*, având ca șef de stat major pe colonelul Barozzi Constantin, și *corpul de observațiune*, care trebuia să rămâie pe malul stâng al Dunării.

În urma acestei hotărâri, în ziua de 20 August 1877, oastea română termină trecerea Dunării pe la Corabia-Seliscioara, iar în ziua de 21 August Carol I luă *comanda superioară peste întreaga armată româno-rusă de Vest*, compusă din 35.000 ostași români, cu 108 tunuri, și 30.000 ruși, cu 282 de tunuri, și care armată avea *misiunea cea mai grea* și totodată principală în acest războiu: *ca să cucerească tabăra fortificată turcească dela Plevna*, unde Rusia, pe lângă toate eforturile sale, suferise niște înfrângeri atât de umilitoare.

Trecut acum pe teatru de războiu, în fața unei pozițiuni atât de formidabile, cum eră Plevna, fortificată prin o mulțime de obstacule naturale și prin lucrări imense de apărare de cel mai viteaz general turcesc,

geniul militar al lui Carol I precum și înaltele sale calități de comandant suprem al operațiunilor ofensive și defensive se arătară aici în toată mărimea lor.

Pe când *statul-major rusesc* eră de părere ca armata aliată româno-rusă să înceapă imediat o acțiune energetică ofensivă asupra tuturor pozițiunilor turcești de la Plevna, să le cucerească prin un *asalt general* și astfel să delătore numai decât acest obstacol neașteptat dinaintea armatei imperiale, — Carol I, prin adâncimea geniului său și prin puterea sa de combinațiune, prevăzû îndată în ce fel de mod trebuie să se desfășure *acțiunea ofensivă asupra Plevnei* și ce fel de curs trebuie să iee operațiunile militare, spre a putea ajunge la rezultatul dorit.

În special domnul Românilor nu împărtășia de loc vederile statului major rusesc cu privire la o acțiune energetică imediată și prin un asalt general asupra pozițiunilor fortificate dela Plevna.

În marele consiliu de războiu, la care participase împăratul Alexandru al II-lea dimpreună cu toți șefii statelor majoare rusești, *Carol I, domnul Românilor, desfășură vederile sale deosebite* și anu ne că tabăra turcească dela Plevna, prin obstacolele sale naturale și prin o serie întinsă de lucrări de pământ, de șanțuri, retransamente, redute, cum și prin forțele numerice de luptători, de cari putea să dispună Osman pașa, ajunsese să fie o *pozițiune de mare valoare defensivă*, care nu se putea lua în o zi, în două sau trei zile prin lupte de asalturi, oricât de îndrăznețe să fie acelea; că din contra, *această vastă cetate de pământ se poate cuceri numai prin un atac sistematic și pro-*

gresiv asupra redutelor, înaintându-se încet, prin lucrări de apropiere, prin paralele întăriri și contratabere, asigurând în modul acesta retragerea dela spate, prin niște pozițiuni solide și, în fine, închiză id întreaga tabără turcească într'un cerc de împresurare și tăind inimicului orice posibilitate de a-și putea procura victuale și munițiuni.

Evenimentele de războiu, ce se dezvoltară mai în urmă dinaintea Plevnei, au confirmat pe deplin că aceasta eră *singura modalitate corectă de a putea aduce la cădere această cetate improvizată a lui Osman pașa*, și în consecință că domnul Românilor, cu adâncile sale cunoștințe și experiențe de războiu, pătrunsese și apreciasse foarte just întreagă tărie defensivă a fortificațiunilor dela Plevna.

Însă *starea de descurajare generală*, în care se află împăratul Rusiei și întreaga sa armată, cerea o faptă grabnică și strălucită de arme, care să ridice însuflețirea și întreg moralul trupelor rusești, deprimare foarte mult în urma unor înfrângeri atât de repezi și atât de simțitoare din zilele 8 și 18 Iulie.

Pe lângă partea morală însă, pe care o aveă în vedere comandanții armatelor rusești, mai erau în fine și *considerațiuni politice și militare*, cari siliau pe Rusia să facă o nouă epintire. Timpul eră înaintat și iarna eră aproape. Comunicațiunile pe drumurile grele și noroioase ale Bulgariei aveau să devină și mai grele. Rușii se temeau că vor trebui să se întoarcă înapoi peste Dunăre și întreaga campania anului 1877 să rămână fără rezultate practice.

De altă parte, depresiune morală în toată Rusia eră simțitoare.

Aceste erau cauzele pentru cari Rușii considerau o acțiune imediată, un atac general și energic asupra pozițiunilor dela Plevna, ca singurul mijloc care ar putea să aducă o îmbunătățire în această situațiune disperată.

Domnul Românilor, Carol I, cu toate că, după aprecierile sale militare, nu eră de loc convins de eficacitatea planului de operațiune rusesc, primi însă să aplice planul rusesc, însă fără să răspundă, ca comandant, de succesul acestui mod de acțiune.

Spre a putea însă obține, cu toate aceste, rezultatele cele mai sigure și spre a nu expune prea mult trupele aliate la asalturile ce aveau să se facă, *domnul Românilor ceru ca atacul general să se execute numai după o pregătire prealabilă și îndestulătoare a luptei, în special ca rolul artileriei să nu fie restrâns numai la o acțiune preliminară de câteva ore, cum se făcuse în luptele dela 8 și 18 Iulie, întâmplate între Ruși și Turci, ci din contră, atacul general să fie precedat de un bobardament energic și intensiv, care să țină mai multe zile dearândul, trupele să se retrânșeze repede, cum făceau trupele române pe întreg terenul de luptă pe care înaintau, bateriile să se aproprie treptat de întăririle inimice, infanteria să înainteze cât mai mult, acoperită cu tranșee, șanțuri și gropi ocrotitoare, către pozițiunile și redutele inimice, spre a scurta astfel distanțele ce aveă să le percurgă în timpul asaltului și în modul acesta să se micșoreze, pe cât se poate, pierderile enorme ce pot să le aducă armele moderne asupra asalturilor.*

Aceste cereri, atât de serioase și temeinice, ale înaltului comandant român de războiu fură pe deplin acceptate din partea statului major rusesc și astfel se hotărî ca o bombardare energetică de trei zile să preceadă atacul general, care aveà să înceapă în 29 August.

Acum domnul Românilor, Carol I, având frumoasa misiune să cucerească puternica cetate de pământ, înaintea căreia se opintiseră până aci forțele armatei rusești, conduse operațiunile de împresurare și de atac asupra Plevnei cu atâta știință de războiu, cu atâta activitate, pătrundere și putere de combinațiune, încât obținû cele mai strălucite rezultate, atât la asaltele generale, cât și în ziua de 28 Noemvrie, când aduse la cădere definitivă acest lagăr întărit al lui Osman pașa.

În tot timpul ce decurse dela luarea comandei supreme asupra armatei româno-ruse de vest și până la căderea Plevnei, domnul Românilor erà desdedimineată pe câmp, alergă neobosit dela un corp la altul, inspectă cu toată minuțiozitatea trupele, pozițiunile, bateriile, lucrările defensive și de apropiere ale soldaților, da pretutindenea ordinele convenite, petreceà noaptea pe câmp în rândurile armatei sale și alături cu oștenii săi, luă parte la toate fatigiile, la toate greutățile și la toate pericolele rezboiului.

Iar *în zilele de lupte*, Carol I, cu încredere deplină în reușită, percurgeà încontinuu câmpul de războiu, îmbărbătă în persoană pe soldați cu cuvintele «*înainte cu vitejie și a noastră va fi învingerea*», vizită ambulanțele, da ordin pentru strângerea și transportarea răniților, adresându-le cuvinte de laudă și de consolare și spunându-le că dâșii sunt vitejii cari au luptat pentru

neatârnarea și mărirea patriei, că țara le va fi recunoscătoare și va îngriji de dâșii și de familiile lor.

Trupele române erau cu deosebire animate și aprinse de dorul învingerii, văzând pe domnul Românilor totdeauna în mijlocul lor pe câmpul de bătaie, dând peste tot locul exemple strălucite de curagiu și de fermă credință în succesul luptelor.

3.

Luptele dela Plevna din zilele de 27—30

August 1877.

Învingerea dela Grivița.

Zilele ce le petrecu armata română pe câmpul de războiu dincolo de Dunăre, au fost *zile de mare glorie* pentru domnul Românilor Carol I și pentru întreaga națiune română.

În ziua de 27 August, *dorobanții români* luară prin asalt, cu o falnică vitejie, un *redan turcesc*, ce eră situat în dreptul redutei Grivița. Aceeaș virtute veche de războiu o arătară trupele române și în zilele următoare.

În 28 August, *cavaleria română* respinse, cu un eroism admirabil, un corp al armatei lui Osman pașa, care cercă să facă o ieșire din Plevna. Iar în ziua de 30 August, ce fu destinată pentru asaltul general asupra întăririlor dela Plevna, *Românii, sub conducerea domnului lor, repurtară o strălucită și în veci memorabilă învingere*, aruncându-se, ca un vârtej, asupra inamicului și luând, cu baioneta în mână, marea și puternica redută turcească dela *Grivița*.

Trupele române se repeziau la asalt cu entuziasmul unor vechi eroi.

Mulțimea înfiorătoare a gloanțelor de tunuri și de puști și toate dificultățile terenului nu puteau să-i oprească din avântul lor războinic.

Desprețuind moartea, soldații români urcau cu repeziciune dealurile. «Inainte!» strigau ofițerii. Batalioanele române se avântau cu nepăsare, șiruri întregi cădeau sub focul nimicitor al artileriei turcești, însă trupele române nu dau înapoi, ele ardeau de o nobilă și sfântă dorință: să intre cu orice preț în redutele inamicului și să învingă.

Tunarii români, cari nu avuse încă timpul necesar spre a-și pregăti apărările, nesocotind pericolul, trăgeau descoperiți și veseli asupra inamicului, iar *cavaleria română* se aruncă asupra vrășmașului cu un avânt și cutezanță uimitoare.

Aceste mari virtuți militare ale Românilor, cu deosebire entuziasmul, tenacitatea și focul lor de războiu, au uimit pe reprezentanții puterilor străine și chiar pe soții lor de luptă, pe ostașii rusești.

Domnul și trupele române primiau încontinuu felicitările și laudele cele mai onorifice.

Impăratul Alexandru al Rusiei numi armata română *viteaza aliata a armatei rusești* și felicită, prin o scrisoare deosebită, pe domnul Românilor pentru «*eroica vitejie*» ce a dovedit-o trupele române în zilele dela 30 și 31 August, «*luptând sub cel mai omorător foc al inamicului*» (1). Totodată suveranul Rusiei, în

(1) *Văcărescu*, Luptele Românilor, vol. II, pag. 86, 143.

amintirea acestor eroice acțiuni, conferi domnului român *ordinul Sfântului George* pentru învingeri strălucite.

Apoi, în ziua de 5 Septemvrie, domnul Carol I adresa vitejilor săi ostași următorul ordin de zi:

«În bătălia dela 30 August, ca în luptele cari au precedat și urmat această memorabilă zi, voi ați dovedit că *virtuțile străbune n'au pierit din rândurile oștenilor români*. Sub focul cel mai viu al inamicului, voi ați înfruntat moartea cu bărbăție, ați luat o redută, un drapel și trei tunuri.

«Țara vă va fi recunoscătoare de devotamentul și abnegațiunea voastră, iar Eu, domnul și comandantul vostru, sunt mândru de voi și vă mulțumesc.

«Deși am avut simțitoare pierderi, deși deplâng împreună cu voi vitejii camarazi căzuți pe câmpul de onoare, dar sângele vărsat nu va fi în zadar: dintr'însul va rodi *mărirea și independența țării*» (1).

Iar istoricul unguresc *Ludovic Lakos*, care luase și dânsul parte activă în acest războiu, ca voluntar în armata turcească, admirând vitejia armatei române, scrie astfel despre luptele întâmplăte la Plevna:

«Între cei căzuți la Plevna se aflau mai mulți generali ruși și aceasta se explică numai prin împrejurarea că ostașii rusești, în urma dezastrelor continue ce le suferiră, ajunseseră foarte deprimați, își pierduseră curajul și nu mai aveau încredere în sine.

«Spre a le inspira totuși oare-care curagiu și îndrăzneală, a trebuit ca în timpul atacurilor însuși generalii

(1) *Văcărescu, Luptele Românilor, vol. II, pag. 166.*

să se pună în fruntea trupelor și să le conducă la asalt.

«In ce privește însă *tânăra armată română, ea nu avea lipsă de încuragiarea generalilor.*

«Coloanele române se aruncau cu o cutezanță temerară la fiecare ocaziune în gura pericolului, ca și când ar fi voit prin aceasta să dea un exemplu de imitat pentru Ruși. Ba ce e mai mult, s'a întâmplat încă că *regimentul al 7-lea, întocmai ca și garda lui Napoleon I, a făcut, cu pușca în mână, mai multe asalturi asupra redutei Grivița, fără să dea un singur foc, ci aruncându-se numai cu strigăte de «ura!» în mulțimea de baionete ale trupelor turcești și în gurile tunurilor, ce împrăștiu moartea în toate părțile.*

«Este adevărat că trupele române au plătit această cutezanță temerară a lor cu viața mai multor camarazi viteji, dar, prin luarea Griviței, ele a satisfăcut virtutea și onoarea militară și, *prin aceste acte de vitejie, ele au împletit o coroană neveștejită de lauri pe fruntea tinerei armate române*» (1).

4.

Invingerea dela Rahova și Opanes. Căderea Plevnei și capitularea armatei lui Osman pașa.

În 7 Noemvrie 1877, Românii repurtară o nouă învingere strălucită, luând prin asalt redutele dela *Rahova* și cucerind cu armele acest oraș întărit.

Aici *Românii*, după cum recunoaște însuși generalul

---

(1) *Lakos, Vissraemlekezés Törökországra, Nagy-Várad, pag. 146.*

rus Meyendorf, *se luptară cu un curaj mai presus de orice laudă* (1).

Marele duce Nicolae felicită din nou pe domnul Românilor pentru acest eroism al armatei române, cu cuvintele: *că învingerea dela Rahova aparține întreagă oștirii românești* (2).

Iar Carol I, domnul Românilor, adânc mișcat și mândru de această nouă învingere, adresă armatei române următorul ordin de zi:

«*Ostași,*

«Vitejia armatei noastre a avut o nouă izbândă de mare însemnătate. *Luarea Rahovei va fi scrisă cu litere neșterse în analele noastre, alături cu luarea redutei Grivița.* Dea Dumnezeu ca încă și prin alte fapte strălucite, bravura oștenilor români să rămână deapaurarea neuitată» (3).

În 28 Noemvrie 1877, urmară apoi ultimele lupte eroice dinaintea Plevnei și cucerirea acestei pozițiuni formidabile precum și capitularea întregii armate a lui Osman pașa, *învingere prin care Carol I, domnul Românilor, și armata română câștigară o glorie în veci neperitoare.*

Pe la finele lunii lui Noemvrie 1877, *Osman pașa*, comandantul armatei turcești dela Plevna, terminându-și aproape toate proviziunile și munițiile sale de războiu, se hotărî ca în ziua de 28 Noemvrie să părăsească Plevna, să frângă cordonul de împresurare și să se

(1) *Văcărescu*, Luptele Românilor, tom. II, pag. 277.

(2) *Ibidem*, pag. 286.

(3) *Ibidem*, pag. 288.

împreune cu trupele turcești din linia de apărare a Balcanilor.

Spre a putea opera cu succes această ieșire, comandantul turcesc împărțise întreaga sa armată în două părți egale. O trupă, în număr de 20.000 oameni, cu Osman pașa în frunte, avea să se arunce asupra liniilor de împresurare dela Vid și să le frângă.

Iar a doua parte a armatei sale, compusă din 20.000 de luptători, avea să-l apere dela spate, să mențină câțva timp redutele dela Opanes și Krisia și apoi, după două ore dela începerea atacului pe linia Vidului, să părăsească și dânsa pozițiunile sale și să-l urmeze.

Pe la 7¹/₂ ore dimineața, corpul lui Osman pașa trece peste podul dela Vid și se aruncă, ca un vârtej, asupra șanțurilor și fortificațiunilor ocupate de trupele inimice și aproape eră ca dânsul să frângă linia de apărare rusească.

Totul depindea acum numai dela sosirea la timp a corpului al doilea turcesc de 20.000, lăsat la Opanes și Krisia.

Trupele române, observând această încercare de retragere a inamicului, ocupară îndată, conform ordinilor ce le aveau, *reduta Grivița N-r. 2*, precum și înălțimile dela *Bucova*, iar pe la 10 ore intrară victorioase, cele dintâi, în *orașul Plevna*, aclamate cu bucurie de întreaga populațiune creștină de acolo.

Apoi trupele române începură numai decât atacul asupra ultimei linii de rezistență a Turcilor de pe muchile *Opanesului*. Coloanele române se aruncară cu bravură asupra acestei redute, înfruntând focul cel violent al inamicului, pătrunseră în redută, respinseră cu baionetele

pe Turci, făcură aci peste 2.000 prizoneri, între cari eră și un pașă, luară mulțime de arme, de munițiuni și trei tunuri.

Corpul al II-lea turcesc, fiind acum scos din întăririle sale dela Bucova și Opanes, iar de altă parte tăiat și împiedecat de a se putea retrage în Plevna, fu înghesuit și împresurat de trupele române în valea dintre oraș și țărmurile drept al Vidului. Cinci tabere turcești, înconjurată de trupele române, depuseră armele și se predară dimpreună cu trei tunuri ce le aveau.

Osman pașă, aflând despre soarta corpului său al doilea, care se află împresurat și bătut de Români, și văzându-se acum lipsit de orice ajutor, spre a putea înfrânge linia de apărare rusească, începe a se retrage înapoi, însă bateriile române de pe muchea Opanesului și de pe malul drept al Vidului trag cu vehemență asupra gloatelor sale.

În același timp, trupele române despre Plevna înaintază asupra inamicului în retragere și încunjurată, din partea aceasta, toate gloatele sale, cari îndată ridicară steag alb și începură să lapede armele. Calul lui Osman pașă este ucis de sfârâmiturile unui obuz, însuși musirul turcesc este rănit și transportat într-o modestă căsuță de pe malul drept al Vidului. În fine, Osman pașă, văzând că orice încercare de ieșire sau retragere înapoi spre Plevna este absolut imposibilă, că armata sa este împresurată, declară colonelului român Cerchez voința sa de a capitula și, după puține minute, întreaga sa armată depuse armele.

Apoi, domnul Românilor, care în tot timpul acestor lupte eră pas cu pas lângă trupele sale și dirigiă toate

mişcările și acțiunile corpurilor, intră a doua zi, dimpreună cu împăratul Alexandru al Rusiei, *cu mare triumf în Plevna*, aclamați cu nespusă bucurie de locuitorii de aici ca *liberatori ai întregii populațiuni creștine*.

Împăratul Alexandru al II-lea, recunoscând că succesele strălucite dela Plevna se datoresc în prima linie înalțelor calități de comandant ale domnului român, precum și vitejiei armatei sale, îi conferi, în amintirea acestei glorioase învingeri, cea mai înaltă decorațiune militară rusească și care se dă numai comandanților oștilor învingătoare, anume *ordinul Sfântului Andreiu cu spade*.

Aceste excelente calități de comandant, ce le dovedi domnul Românilor pe câmpul de războiu, aflară răsunet și întâmpinată laude în toată Europa.

Președintele Republicei franceze și împăratul Germaniei conferiră de asemenea domnului român înalte decorațiuni militare, cari se dau numai comandanților de oști învingătoare.

Iar *marele duce Nicolae*, în o scrisoare adresată domnului Carol în ziua de 12 Decemvrie, se exprimă astfel:

«Rezultatele strălucite, cari s'au obținut înaintea Plevnei, sunt datorite, în mare parte, operațiunii vitezei armate românești, precum și impulsziunii ce trupele aliate primeau dela comandantul lor imediat, al cărui curagiu și devotament către datoria de oștean, ele le admirau și se siliau a le imita. . . . .»

«Fericit că am fost în măsură a prețui cu această împrejurare însușirile eminente, cari disting pe Înălțimea Voastră și pe viteaza oștire românească, eu

voiu păstră totdeauna despre dânsle o adâncă și neștearsă amintire» (1).

Indată după căderea Plevnei, domnul Românilor adresa vitezei armate române următorul ordin de zi:

«*Ostași!*

«Străduințele voastre, nobilele și eroicele suferințe ce ați îngăduit, sacrificiile generoase ce ați făcut cu sângele și cu viața voastră, toate aceste au fost răsplătite și încununute în ziua în care îngrozitoarea Plevnă a căzut înaintea vitejiei voastre, în ziua în care *cea mai frumoasă oaste a sultanului*, cel mai ilustru și brav general al său, *Osman biruitorul*, au fost biruiți și au depus armele înaintea voastră și a fraților voștri de glorie, soldații M. S. Imperatorele Rusiei.

«Povestea faptelor mărețe ale trecutului, voi ați îmbogățit-o cu povestea faptelor nu mai puțin mari ce ați săvârșit și *cartea veacurilor va păstră pe neștersele ei foi numele acestor fapte alături de numele vostru.*

«In numele țării, domnul și căpetenia voastră vă mulțumește și vă dă fiecărui din voi *sufleteasca îmbărbățare a vitejilor*» (2).

Apoi în 15 Decembrie, *viteazul apărător al țării și învingătorul dela Plevna, Carol I, se întoarce, cu mare laudă și cu triumf, la București.* Cu această ocaziune, președintele Adunării Deputaților bineventă pe domnul Românilor cu următoarele memorabile cuvinte:

«Căpitanul și oștirea arătară celor cari nu mai credeau: că din vultur vultur naște, din ștejar ștejar răsare. *Cu*

(1) *Văcărescu*, Luptele Românilor, tom. II, pag. 343.

(2) *Ibidem*, pag. 333—334.

spada ai improspătat în granițele Balcanilor scrișoarea neștearsă a independenței române.

«Istoria va înregistra încă, ca glorie Măriei tale, și faptul ce oferă România, aproape unic în analele popoarelor, de a trece zilele grele ale unui mare războiu și ale unei mari treceri de oștiri străine, cu toate libertățile constituționale neatrinse. Fie bine venit în capitala Românilor, *căpitanul și domnul constituțional, care știu din vitejie să facă scut hotarelor și neatârnrării țării, iar din virtuțile sale temelia neclintită a legilor*».

Căderea taberii întărite dela Plevna și capitularea armatei lui Osman pașa decise, în mod definitiv, soarta războiului din 1877—78.

Acum puterea de rezistență a Turciei eră înfrântă. Drumul Balcanilor eră de aci înainte deschis pentru armata imperială rusească și eră cestiune numai de câteva lupte neînsemnate, de a doua ordine, pentru ca trupele rusești să poată înainta până lângă Constantinopol.

Împăratul Rusiei, adânc mulțumit de noua fază a operațiunilor de războiu, în urma ajutorului atât de efectiv dat din partea Românilor, consideră și dânsul soarta războiului ca decisă și se întoarce în Rusia.

5.

Invigerea dela Smârdan și ocuparea Vidinului.

Operațiunile de războiu ale armatei române și seria învingerilor sale glorioase pe teritoriul Bulgariei încă nu se terminară cu cucerirea Plevnei.

---

(1) *Văcărescu*, Luptele Românilor, tom. II, pag. 352—353.

Domnul Românilor, spre a asigura pe deplin liniștea hotarelor românești din partea trupelor turcești, cari se aflau pe țărmurile drept al Dunării, dăte ordin, îndată după căderea Plevnei, ca trupele române să înainteze și să ocupe cu armele, toate pozițiunile și orașele întărite, câte se aflau în mâinile armatei turcești, *dela Turnu-Măgurele și până la hotarele Serbiei.*

Cu deosebire, domnul român dispuse ca trupele române să împresure, să bată și aducă la cădere *cetatea Vidinului*, care jucase un rol atât de important în războaiele de mai înainte ale Turciei.

La apropierea oastei românești, trupele turcești, câte se aflau la *Cibru-Palanca*, la *Lom-Palanca* și la *Arcer-Palanca*, părăsiră repede pozițiunile lor și se retraseră spre cetatea Vidinului.

Apoi, în 29 Decembrie, armata română atacă cu multă energie și, după o luptă de trei ore, luă întăririle turcești dela *Nazir-Mahala* și dela *Vitbol*, puse pe fugă pe Turci și cucerî acî un însemnat material de războiu.

Iar în ziua de 12 Ianuarie 1878, trupele române pășiră la atacul pozițiunii dela *Smârdan*, întărire importantă, pe care o ridicase Turcii pentru apărarea Vidinului despre uscat. După o bombardare de trei ore, la care luă parte, cu un foc foarte viu, și artileria română din Calafat, iar în partea de dincolo de Dunăre se aflau în acțiune 78 de tunuri, batalioanele române începură atacul. *Trei redute inimice, cari apărau pozițiunile satelor Smârdan și Inova, fură luate cu asalt din partea trupelor române.* Șanțurile redutelor și câmpul dimprejur erau acoperite de cadavre inimice. Românii luară 6 tunuri și un însemnat material de

războiu. Iar restul trupelor inimice fu pus pe goană și se retrase în cea mai mare dezordine spre Vidin.

Acum cercul de investire al Vidinului eră cu desăvârșire restrâns, toate întăririle exterioare ale acestei cetăți se aflau în mâinile trupelor române și însăși fortăreața Vidinului sub completa dominațiune a tunurilor române.

Apoi în 15 Ianuarie, *artileria română* de pe amândouă malurile Dunării începû, cu multă energie, bombardarea acestei cetăți, care ținû 9 zile. Vidinul ardeă acum în flăcări și momentul eră aproape când această puternică cetate turcească aveă să se predeă în mâinile Românilor.

În acest timp însă sosi la domnul Românilor vestea despre încheierea armistițiului dela Adrianopole. Operațiunile de războiu fură suspendate și *trupele turcești predară, în ziua de 12 Fevruarie 1878, armatei române cetatea Vidinului*, ultima fortificațiune ce mai rămăsese în stăpânirea armatei turcești pe malul drept al Dunării.

Îndată după intrarea trupelor române în Vidin, o deputațiune de notabili Bulgari se prezintă la generalul român, ca să-i exprime recunoștința populațiunii de acolo pentru națiunea română și viteaza ei armată.

Și aici se încheie operațiunile de războiu ale armatei române pe teritoriul Bulgariei în anii 1877—78.

În tot cursul acestor evenimente, vedem pe domnul Românilor, Carol I, devotat, cu inima și sufletul, intereselor mari naționale ale țării.

Prin înțelepciunea și activitatea sa neobosită, prin caracterul său firm și statornic în toate împrejurările, Carol I

asigură, în războiul dela 1877—78, respectarea suveranității și demnității statului român și împiedică totodată la timp ca România să devină câmpul de operațiuni și lupte între două puteri mari inimice.

Chemat apoi de forța evenimentelor pe câmpul de războiu, Carol I conduse oastea României din învingere în învingere, înalță din nou numele națiunii române, *revine, după 200 de ani, vechia glorie de arme a poporului român și decise, prin o armată mică, însă tare, prin vitejia sa, soarta unui mare războiu dintre două împărății puternice.*

Și aici se împliniră acum din nou cuvintele bătrânului cronicar, ale vornicului Grigorie Ureche: că «*Dumnezeu nu în mulți, ci în puțini își arată puterea sa*» (1).

Nu ne rămâne deci decât să ne bucurăm că regele Românilor este *unul din suveranii cei mai iluștri și un căpitan mare de războiu*, în marile evenimente prin care trece astăzi Orientul Europei.

---

(1) Kogălniceanu, Cronicele României, tom. I, pag. 153.

SCRIERILE CITATE ÎN „DOMNII GLORIOȘI ȘI CĂPITANII CELEBRI”

- Analele Societății Academice, tom. X, partea 2-a.
- Bălcescu, N., Puterea armată și arta militară la Români, ed. A. I. Odobescu, în Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul de N. Bălcescu, București 1887.
- Baret-Ioppecourt, Hstoire des derniers troubles de Moldavie, în Tesaurul de monumente istorice, II, 5 — 136.
- Bisseliu, I., Aetatis nostrae gestorum eminentium medulla historica, sept. I, apocom. IV: Michael Wallachiae Waiwoda, în Tesaurul de monumente istorice, I, 107 — 184.
- Bonfiniu, Hstoria pannonica sive hungaricarum rerum decades, Colonia 1690.
- Cantemir, D., Dèscriptio Moldaviae, București 1872.
- Cantemir, D., Istoria Imperiului Otoman, București 1876.
- Cassandrich, Canti poporali epici serbi, Zara 1884.
- Căpitanul, Constantin, Istoriile Domnilor Țării-Românești, în Magazinul istoric pentru Dacia, I, 83 — 114, 147 — 186, 211 — 250, 279 — 326, 343 — 389 și II, 3 — 35.
- Chronicon Dubnicense, ed. Florianus, în Historiae Hungaricae fontes domestici, III, Cinci-Biserici 1884.
- Chronicon pictum Vindobonense, ed. Florianus, în Historiae Hungaricae fontes domestici, II, Cinci-Biserici 1883.
- Cronica dela Putna, ed. Hasdeu, în Arhiva istorică a României, III, 1 — 34.
- Cromer, M., Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX, Colonia 1589.
- Densușianu, Nic., Documente publicate în colecția Hurmuzaki, I-1 și 2, II-2, 3, 4 și 5.

- Du Cange, *Illyricum vetus et novus*, Pressburg 1746.
- Dlugosz, I., *Historiae Polonicae libri XXIV*, Lipsca 1711, 2 vol.
- Engel, Chr., *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle 1804, 2 vol.
- Eustratie Logofătul, ed. Kogălniceanu, în *Cronicele României*, I, 377 — 378.
- Goreciu, L., *Descriptio belli Iuoniae Voivodae Valachiae*, în *Tesaurul de monumente istorice*, III, 203 — 252.
- Hasdeu, B. P., *Arhiva istorică a României*, Bucureşti 1865 — 67, 3 vol.
- Hasdeu, B. P., *Istoria critică a Românilor*, Bucureşti 1875.
- Hurmuzaki, Eud., *Documente privitoare la Istoria Românilor*, I-1 şi 2; II-2, 3, 4 şi 5; III-1 şi 2; IV-1 şi 2; V-1; sup. II-1.
- Hurmuzaki, Eud., *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, III, Bucureşti 1884.
- Istoria Moldo-României*, ed. Ioanid, Bucureşti 1858.
- Istoria Țării-Româneşti*, ed. Ioanid (Bucureşti 1859) şi ed. Magazinul istoric pentru Dacia, IV, 231 — 372 şi V, 3 — 32.
- Kogălniceanu, M., *Cronicele României sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei*, Bucureşti 1872 — 74, 3 vol.
- Lakos, L., *Visszaemlékezés Törökországgra*, Oradea Mare 1895.
- Laurian, A. T., *Istoria Românilor*, Bucureşti 1862.
- Magazinul istoric pentru Dacia*, Bucureşti 1845 — 47, 5 vol.
- Mineiul pe luna Decemvrie*, ed. Veniamin Costache, 1836.
- Monumenta comitialia regni Transylvaniae*, I, Budapest 1876.
- Opisanie ziemi Moldawskiej i Multanskiej przez Mirona Cortina*, ed. Kogălnicianu, în *Cronicele României*, III, 487 — 524.
- Pesty, Fr., *A Szörényi Bánság*, Budapest 1878, 3 vol.
- Ranzan, P., *Epitome rerum ungaricarum per indices descripta*, în *Rerum hungaricarum scriptores varii*, Frankfurt 1600.
- Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, an. III (1885), vol. V.
- Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum*, Viena 1746 — 48, 3 vol.

Stritter, *Memoriae populorum e scriptoribus historiae byzantinae*, II, Petersburg 1774.

Szádeczki, L., Erdély es Mihály Vajda, Temesvár 1893.

Șezătoarea, revistă, Fălticeni, an. III.

Șincai, *Cronica Românilor*, ed. 2-a, București 1886, 3 vol.

Tesaurul de monumente istorice, București 1862—64, 3 vol.

Thuanus, I. Aug., *Historiarum sui temporis liber CX*, în *Tesaurul de monumente istorice*, I, 185—247

Thwrocz, I., *Chronica hungarorum*, în *Rerum hungaricarum scriptores varii*, Frankfurt 1600.

Ureche, Grigorie, *Domnii Moldovei*, ed. Kogălnicianu, în *Cronicele României*, I, 129 — 241.

Văcărescu, T. C., *Luptele Românilor în resbelul din 1877—1878*, București 1886—7, 2 vol.

Vapovius, B., *Fragmentum Sigismundi senioris regis Poloniae res gestas*, Colonia 1589.

Wagner, *De Cumania vetere*, Apendix documentorum IV.

Walther, B., *Descriptio rerum ab Ion Michaele gestarum*, în *Tesaurul de monumente istorice*, I, 1—74.

TABLA NUMELOR ⁽¹⁾

- Abdul*, sultan tătăresc. — 144. 145.
Adrianopol. — 24. 33. 66. 67. 215.
 Ahmet I, sultan turcesc. — 178.
 Ahmet-paşa. — 46. 47.
Aiud (Transilvania). — 61.
Akkerman (v. Cetatea Albă).
Alba-Iulia. — 41. 58. 60. 63. 68. 160.
Alba Regală (Ungaria). — 13.
 Albert de Austria, rege al Ungariei. — 17.
 Alexandru I, cel Bun, domn al Moldovei (1400 — 1433). — 110. 112. 113. 114. 146. 152.
 Alexandru II (sau Alexandrel), domn al Moldovei (1449; 1452 — 1455). — 114. 115. 116. 117. 118. 119.
 Alexandru III, domn al Țării Românești (1568 — 1577). — 163. 164. 175.
 Alexandru II, împărat al Rușilor. — 195. 198. 200. 205. 211. 212.
Alpi (v. Carpați).
Amlaș (ducat). — 5. 6. 16. 22. 24. 27. 29. 30. 39.
 Amurat I, sultan turcesc. — 28.
 Amurat III, sultan turcesc. — 45. 46. 48. 49. 176.
 Andrei, de Thacin, palatin al Cracoviei. — 105.
 Andrei, preot (catolic) din Șarus. — 12.
 Andrei, prepozit de Alba Regală. — 12.
 Andrei II, rege al Ungariei. — 7.
Arcer-Palanca (Bulgaria). — 214.
Ardeal. — 42. 59. 83. 123. 142. 146. 151.
 Ardeleni. — 36. 39. 61. 62. 84.
Argeș (oraș). — 5. 6.
Argeș (râu). — 196.
Argos. — 24.
 Aron-Vodă, domn al Moldovei (1591 — 1592; 1592 — 1595). — 44. 73.
Asia. — 7. 32. 133. 140.
Baba (Ungaria). — 78.
 Baba Novac, general al lui Mihai Viteazul. — 58. 77.
Bacica (Băcicoi, Maramureș). — 94.
Baia. — 121. 122. 123. 125.
 Baiazet I, sultan turcesc. — 21. 23. 24.
 Baiazet II, sultan turcesc. — 134. 135. 136. 142.
 Balce, fiu al voivodului Sas. — 94.
Balcani. — 46. 48. 66. 209. 213.
Banat. — 7. 19. 20. 22. 25. 26. 27. 101.
 Barbovski Hatmanul. — 149.

(1) Numele și expresiile geografice s'au tipărit *cursiv*

- Barozzi, Constantin, general român. — 199.
- Basarab cel Mare, domn al Țării Românești (1330—1364). — 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15.
- Basarab, Matei, domn al Țării Românești (1652-1654). — 85. 86. 87. 88. 89. 90.
- Basarabești (dinastie domnitoare). — 6.
- Basarabi (familie). — 85.
- Basarabia. — 113. 142.
- Bassarath, rex de — (v. Vlad sau Vlaicu Basarab).
- Basta, general. — 61. 62. 63. 71.
- Bathorești. — 54. 55. 80.
- Bathori, Sigismund, principe al Transilvaniei. — 44. 50. 52. 53. 54. 57. 59. 62. 71. 73. 75. 77. 82.
- Bathori, Andrei, cardinal și principe al Transilvaniei. — 55. 56. 57. 58. 60. 77. 82.
- Bathori, Gavrilă, principe al Transilvaniei. — 80. 82. 83. 84.
- Bârlad* (luncă). — 128.
- Bârlad* (râu). — 128.
- Bârsa* (râu, Transilvania) — 149.
- Bechet*. — 197.
- Bela IV, rege al Ungariei. — 7. 25.
- Berindei, pretendent la domnia Moldovei. — 124.
- Bethlen, Alexie, vicevoivod al Transilvaniei. — 38.
- Bieskowski, Ion, ostaș al reg. Casimir IV al Poloniei. — 120.
- Bihor* (comitat, Ungaria). — 65.
- Bipeni (armată polonă). — 106.
- Bisseliu, iezuit, scriitor. — 64.
- Bistrița* (Transilvania). — 147. 149. 150. 152.
- Bogdan I, voivod în Maramureș, apoi domn al Moldovei (1359—1365). — 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 106.
- Bogdan II, domn al Moldovei (1449—1451). — 114. 115. 116. 117. 118.
- Bogdan, fiu al lui Iancu Sasul, voivod al Moldovei. — 46. 48.
- Bogdănești*. — 176.
- Boian*. — 182. 183.
- Boldur Vornicul, general al lui Ștefan cel Mare. — 142. 143.
- Bonfinlu, istoric. — 28.
- Boristene* (v. Nipru).
- Bors* (Borșa, Maramureș). — 94.
- Botoșani*. — 140.
- Brăila*. — 6. 32. 48. 78. 86. 164. 165. 166. 167.
- Bran* (cetate). — 38.
- Bran* (trecătoare). — 52.
- Brașov*. — 27. 30. 32. 38. 41. 57. 81. 83. 149. 150. 151. 159. 161.
- Brașoveni. — 147.
- Bucova* (Bulgaria). — 209. 210.
- Bucovina*. — 100. 112. 153. 182.
- București*. — 44. 45. 47. 48. 50. 74. 87. 142. 194. 212.
- Buczaczki, Mihail, comandant al reg. Casimir IV al Poloniei. — 118. 119. 120.
- Buczaczki, Teodoric, castelan și căpitan al Podoliei. — 116.
- Buda* (Ungaria). — 37. 67. 69. 124.
- Bugeac*. — 142. 181.
- Bulgari. — 45. 215.
- Bulgaria*. — 15. 16. 23. 31. 48. 67. 74. 193. 195. 197. 198. 201. 213. 215.
- Buzău* (oraș). — 86.
- Buzău* (râu). — 164.
- Buzescu, Radu, general al lui Mihai Viteazul. — 47. 71. 72. 73. 74. 75.

- Buzescu, Preda, Postelnic, general al lui Mihai Viteazul.—47. 72. 74.
- Buzescu, Stroe, Stolnic, general al lui Mihai Viteazul.—47. 72. 73. 74.
- Buzești (familie).—72. 73. 74. 75.
- Cahul*.—168. 169.
- Calafat*.—197. 214.
- Calomfirescu, Radu, general al lui Mihai Viteazul.—47. 74. 75. 76.
- Calomfirești*.—75.
- Calvisie, istoric.—106.
- Camenet* (rom. Camenița).—113. 116.
- Canciug* (Polonia).—140.
- Cantemir, Constantin, domn al Moldovei (1685 — 1693).—181. 182. 184. 185.
- Cantemir, Dimitrie, istoric și domn al Moldovei (1693; 1710 — 11).—140. 142. 182. 183.
- Carabeș Vornicul.—144.
- Caraiman pașa.—50
- Carol I, domn și rege al României.—189. 190. 191. 192. 193. 194. 196. 197. 198. 199. 200. 202. 203. 204. 206. 208. 211. 212. 215. 216.
- Carol Robert, rege al Ungariei.—9. 10. 12. 13. 15. 21.
- Carpați*.—5. 7. 21. 24. 29. 33. 36. 41. 54. 56. 59. 65. 67. 72. 80. 81. 83. 93. 100. 107. 108. 109. 112. 123. 125. 147. 149. 153. 160. 194.
- Casimir III, rege al Poloniei.—103. 105.
- Casimir IV, rege al Poloniei.—114. 115. 116. 129.
- Castoria*.—24.
- Catabolin, secretar al lui Mahomet II.—30. 31.
- Cavaleri ioaniți.—7
- Cavaleri teutoni.—7. 25. 26. 27. 111. 112.
- Cazaci.—88. 89. 129. 130. 164. 167. 168. 170. 171. 172. 174. 175. 176. 182.
- Călugăreni*.—49. 50. 58. 78. 192.
- Căluu* (m-re).—73.
- Căplești (familie).—75.
- Câmpulung*.—5. 6. 14.
- Cârța* (m-re, catolică, în Transilvania).—27.
- Ceczmi* (Polonia).—113.
- Cerchez, colonel român.—210.
- Cerchezi.—196.
- Cerimuș* (râu).—176.
- Cernat, Alexandru, general român.—199.
- Cernătești*.—47.
- Cernăuți*.—99.
- Cernavoda*.—78.
- Cetatea Albă*.—115. 127. 135. 136. 137. 167.
- Cetatea de Baltă*.—149. 156.
- Ciarnetzki, Irimia, pârcaș al lui Ion-Vodă cel Cumplit.—168. 169. 170.
- Cibru Palanca* (Bulgaria).—214.
- Cic* (comitat, Transilvania).—147.
- Ciceu*.—149. 152. 156.
- Chailin pașa din Dii (Vidin).—70. 74.
- Chiev*.—113.
- Chilia*.—127. 134. 136. 137.
- Chiseleți*.—70.
- Chmyelow* (Polonia).—113.
- Cladova*.—67.
- Clara Tumba* (Polonia).—120.
- Clejani*.—36.

- Cluj*.—42. 82. 160.
Cohalm (district, Transilvania).—27.
Colomea.—153.
Coman Spătarul.—111.
Constantinopol.—23. 30. 48. 53. 79. 90. 113. 127. 156. 163. 175. 178. 179. 213.
Corabia.—197. 199.
Cornul lui Sas.—178. 179.
Corvin, Ioan, guvernator al Ungariei.—30. 122.
Cosmin (codru).—135. 138. 139. 143.
Costin, Miron, cronicar.—98. 99. 100. 101.
Cotroceni.—87.
Cracovia.—103. 106.
Craiova.—62. 71. 72. 73.
Crasna (comitat, Ungaria).—65.
Crasna (câmp).—118.
Crasna (pădure).—114. 117.
Crasna (râu).—118.
Crasna (sat).—117.
Cremenea (Polonia).—126.
Crim.—82. 134. 140. 179. 180. 181.
Cromer, istoric polon.—106. 111. 112. 126. 142.
Cuhnia (Maramureş).—94. 95. 99.
Culma (v. Cuhnia).
Cumani.—5. 7. 8.
Curlandia.—26. 111.
Cusmin (Polonia).—126.
Czarnokojintî (Polonia).—154.
Czervone (Czyrwone, cetate, Polonia).—154.

Dacia.—43. 60.
Dan I, domn al Țării Româneşti (1385—86).—19. 20.
Dawidowski, Stanislaw, ostaş al reg. Casimir IV al Poloniei.—120.
Dâmbovița (râu).—6. 52.
Dealul (m-re).—63.
Deli Marcu, căpitan al lui Mihai Viteazul.—78. 79.
Deso, fiu al lui Dionisie, ostaş al reg. Carol Robert.—12.
Deso, numit Was, ostaş al reg. Ludovic cel Mare.—16.
Diî (v. Vidin).
Diicul Spătarul.—88.
Dimitrie Vornicul, sfetnic al lui Mihai Viteazul.—70.
Dionisie, fiu al lui Nicolae, ban al Severinului.—10.
Długosz, istoric polon.—106. 113. 114. 121. 129. 131. 133.
Dobo, Ștefan, voivod al Transilvaniei.—41.
Dobrogea.—24.
Donciu, baron al reg. Carol Robert.—10. 13.
Dositeiu, mitropolit al Moldovei.—184.
Drag, fiu al lui Sas.—94.
Dragomir, fiu al lui Sas.—94.
Dragomir Comisul, castelan al Dâmboviței.—16.
Dragoș-Vodă, descalec al Moldovei.—98. 99. 100. 101. 106.
Dragoșanca (Bucovina).—100.
Dubnicu (cronica din —).—17. 93. 96.
Ducas, istoric bizantin.—33.
Dumbrava Roșie.—141.
Dunărea.—6. 7. 15. 16. 17. 23. 24. 31. 33. 35. 36. 37. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 53. 70. 76. 77. 78. 87. 101. 128. 130. 133. 134. 135. 168. 169. 192. 193. 196. 197. 198. 199. 201. 204. 214. 215.

Emul (v. Balcani).
 Engel, istoric.— 42. 78. 81. 125.
 140. 152. 154.
Estonia.— 26. 111.
Europa.— 7. 25. 54. 190. 194.
 211. 216.
Făgăraș (oraș).— 63. 155.
Făgăraș (țară și ducat).— 5.
 6. 16. 18. 22. 24. 27. 29. 30.
 39. 40. 57. 155.
 Fărcășeni (familie).— 76.
Feldioara.— 149. 151. 159.
 Ferdinand I, arhiduce, apoi rege
 al Ungariei.— 41. 42. 149.
 150. 151. 154. 155. 157. 158.
 160. 161.
Finta.— 88. 89.
Floci (azi Piuă Petrii).— 45. 78.
Florentin (Bulgaria).— 197.
Focșani.— 73. 88. 194.
 Franciscani (călugări).— 18.
Galata (m-re).— 176.
Galați.— 89. 194.
Galiția.— 113. 136.
 George, Ștefan, logofăt, apoi
 domn al Moldovei (1653—
 1658).— 88. 89.
Gergyó (Transilvania).— 147.
Germania.— 26. 177. 211.
 Germani.— 69. 112.
 Gherei, han tătăresc.— 46.
Gherla.— 41. 160.
 Ghețe, căpitan al lui Mihai Vi-
 teazul.— 48. 179.
Giurgiu (cetate).— 53.
Giurgiu (oraș).— 45. 49. 50. 197.
Glubavi.— 36.
Gömör (Ungaria).— 77.
 Goreciu, Leonard, istoric polon.
 — 162. 166. 167. 171. 173.
Goroslău.— 62. 63.

Greci.— 44.
Grecia.— 140.
 Grifoni (armată polonă).— 106.
Grivița.— 204. 207. 208. 209.
 Grozea Vornicul.— 149.
Grumăzești.— 129. 130.
Grumazi.— 36
Gurghiu (pas).— 147.
Habdanci (armată polonă). 106.
Haliciu.— 118. 153.
 Hamza, pașa Vidinului.— 31.
 Hassan beg, sangiacul Tighi-
 nei.— 68.
Hârlău.— 137. 145.
Hârșova.— 45. 48.
 Hodja Efendi, analist turc.—
 131.
 Hofmann, istoric.— 106.
Hotin.— 59. 99. 115. 116. 133.
 178.
Hust (Ungaria).— 65. 160.
Iablonowski, hatman al regelui
 Ion Sobieski.— 185.
Iagielnița (Polonia).— 154.
Ialomîța (râu).— 16. 86. 89.
Iaroslav (Polonia).— 140.
Iasi.— 45. 59. 72. 88. 99. 130.
 175. 183.
 Ibrahim pașa.— 68.
 Ilie (Iliaș), domn al Moldovei
 (1433; 1435 — 1443).— 114.
 115.
Imperiul bizantin.— 168.
Imperiul german.— 21.
Imperiul otoman (v. Turcia).
Inova (Bulgaria).— 214.
 Ioan Albert, rege al Poloniei.—
 135. 136. 137. 138. 139. 140.
 143.
 Ioan Sigismund II, principe ai
 Transilvaniei.— 41. 157. 160.

- Ioan, conducător cazac.— 176.
 Ion-Vodă cel Cumplit, domn al Moldovei (1572—1574).— 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173.
 Iovius, Paul, istoric.— 151.
 Isac, general al lui Mahomet II.— 32.
Islaz.— 197.
Ismail.— 78.
 Istvanfi, istoric ungar.— 67.
 Izabela, văduva lui Ioan Zapolia.— 41. 42. 156. 160. 161.
Jijia (râu).— 59.
Kemeny, Ioan, general ungar.— 88.
 Kendy, Stefan, voivod al Transilvaniei.— 159.
Kezdi (comitat, Transilvania).— 147. 148.
 Kiraly, Albert, căpitan al lui Mihai Viteazul.— 45. 48. 49. 51. 77. 78.
Kisvarda (Ungaria).— 161.
 Klusz, Nicolae, ostaș al reg. Casimir IV al Poloniei.— 120.
Krasznepolye, v. Crasna (câmp).
Krisia (Bulgaria).— 209.
 Ladislau, ostaș al reg. Carol Robert.— 13.
 Ladislau, ostaș, secui, al reg. Ludovic cel Mare.— 16.
 Lakoș, Ludovic, istoric ungar.— 206.
Lanțut (Polonia).— 140.
 Laurian, istoric român.— 34.
Lăpușna.— 181.
 Lăpușneanu, Alexandru, domn al Moldovei (1552-1561; 1564—1568).— 41. 157. 158. 160. 161.
 Jelivi (armată polonă).— 106.
Lemberg.— 42. 106. 116. 120. 136. 137. 140. 142.
Lentești.— 143.
Leopole (v. Lemberg).
 Leși (v. Poloni).
Lipniți.— 143.
Lipowiecz (= Lipovăț, Vaslui).— 116. 117.
 Lissi (armată polonă).— 106.
 Lituani.— 127.
Lituania.— 67. 125. 126. 136.
Livonia.— 26. 111.
 Lobodă, hatman al Cazacilor.— 130.
Locrida.— 24.
Lom-Palanca (Bulgaria).— 214.
 Lucifer, balaurul dracilor.— 64.
 Ludovic I, cel Mare, rege al Ungariei.— 15. 17. 21. 93. 94. 95. 96. 97. 106. 107.
 Ludovic II, rege al Ungariei. 148.
Macedonia.— 23. 140.
 Mahomet, profetul.— 51.
 Mahomet II, sultan turcesc.— 29. 30. 32. 127. 128. 130. 131. 132. 133. 134. 139.
 Mahomet III, sultan turcesc.— 49.
 Mahomet, general al lui Mahomet II.— 32. 33.
 Mahomet, pașa de la Dunăre.— 79.
 Mailat, Ștefan, voivod al Transilvaniei.— 40. 149. 155. 156. 159.
 Mako, Grigorie, căpitan al lui Mihai Viteazul.— 57.
 Maniac, han tătăresc.— 125. 126. 127.
 Manta Banul, sfetnic și general al lui Mihai Viteazul.— 47.
Maramureș.— 65. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 160. 161.

- Marcu Cralievici.— 24.
Marea Baltică.—26. 69. 111. 193.
Marea Caspică.— 67. 69.
Marea Egeii.— 69.
Marea Neagră.— 8. 65. 67. 96. 130. 151. 174. 193.
 Maria Doamna, sora lui Constantin Movilă, soția lui Ștefan Potocki.— 179.
Marienburg.— 111.
Marosini.— 47.
 Martin, magistrul, fiul lui Berend (în oastea lui Carol Robert).—13.
 Martinuzzi, George, guvernator al Transilvaniei.— 152.
 Matiaș, rege al Ungariei.— 121. 122. 123. 124. 125. 142.
Mazovia.— 136.
 Mazuri. — 143.
Măgureni.—50.
 Mârza, căpitan al lui Mihai Viteazul.—179.
 Mehmet-beg, pretendent la domnia Țării Românești. — 35. 36. 37.
 Mehmet Georgianul, mare vizir. — 178.
 Mehmet, pașa din Silistra.— 70.
 Mengligere, duce de Taurio.— 127.
 Meyendorff, general rus.—208.
 Miechowski, Mateiu, istoric polon.— 124.
Mihadia (district, Banat). — 19.
 Mihai, arhanghel.— 64.
 Mihai, prepozit din Poșoga.—12.
 Mihai Viteazul. (1593—1601).— 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 81. 146. 179. 189.
 Mihalcea Banul, sfetnic și general al lui Mihai Viteazul.— 48. 59. 60. 62. 70. 71.
 Mircea cel Mare (recte: cel Bătrân), domn al Țării Românești (1386—1418).— 21. 22. 23. 24.
Mirislău.— 60. 61. 66.
Mohaciu.— 157.
Moise (Moiseni, Maramureș).—94.
 Moise-Vodă Basarab, domn al Țării Românești (1529-1530).— 38. 39.
Moldova.—7. 40. 44. 53. 54. 55. 58. 59. 60. 62. 63. 65. 66. 67. 68. 71. 72. 73. 74. 77. 82. 83. 85. 88. 89. 90. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 114. 115. 116. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 130. 131. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 140. 142. 144. 148. 149. 151. 152. 153. 155. 156. 157. 160. 162. 163. 164. 165. 169. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 185.
Moldova (râu).—96. 99.
 Moldoveni.—86. 94. 102. 143. 159. 160. 182. 183.
Moncastru.—78.
 Moțoc Vornicul.—160.
 Movilă, pretendent la domnia Țării Românești.—40.
 Movilă, Irimie, domn al Moldovei (1595 - 1600; 1600—1605). 55. 59. 73. 74. 82.
 Movilă, Constantin, domn al Moldovei (1607 - 1611).—83. 178. 179. 180.
 Movilă, Alexandru, domn al Moldovei (1615—1616).— 179.

- Muncaciu.*—161.
Munteni.—160. 164. 165.
Muntenia.—28.
Mureș.—61.
Muste, Nicolae, cronicar.—181.
Musulmani.—51. 54.

Nalivaicu, hatman al Cazacilor.—130.
Napoleon I.—207.
Navogiu, de Thacin, comandant al reg. Casimir al Poloniei. 105.
Nazir-Mahala (Bulgaria).—214.
Neagoe Basarab, domn al Țării Românești (1512—1521).—35.
Neajlov.—51.
Neamț.—115. 132. 184.
Neapol.—49.
Negru-Vodă.—8.
Negru-Vodă (cetate).—52.
Nemți.—146. 147.
Nenișori.—86.
Nica Căpitanul.—75.
Nicolae, prepozit de Alba Iulia.—12.
Nicolae, palatin al Ungariei.—22.
Nicolae, voivod al Transilvaniei.—15. 16. 17.
Nicolae, mare duce rusesc.—198. 208. 211.
Nicolae, de Radewitz, ban și căpitan al Severinului.—26.
Nicolae, Gara, ban al Maceului.—17.
Nicolae-Pătrașcu, fiu al lui Mihai-Viteazul.—63. 72.
Nicopol.—49. 78.
Niempcz (Polonia).—113.
Nipru.—125. 126. 180.
Nistru.—7. 77. 93. 96. 99. 107. 112. 125. 130. 131. 144. 145. 153. 174. 182.

Nyezwoiowski, Ion, ostaș al reg. Casimir IV al Poloniei.—120.

Oblucița.—78. 168.
Odrowasch, Ion, arhiepiscop al Leopolei.—120.
Odrowasch, Petru, palatin al Leopolei.—116. 118. 119. 120.
Oituz (trecătoare).—59. 147. 148. 149.
Olieski, Ion, de Siennno.—114. 115.
Olt.—6. 7. 71. 99.
Oltenița.—196. 197.
Opanez (Bulgaria).—207. 209. 210.
Oradea-mare.—65. 160.
Orbai (Transilvania)—147. 148.
Ördög, Blasie, secui, ucigaș al lui Bathori Andrei.—59.
Oreșova.—78.
Orhei.—99. 181.
Osman-pașa.—200. 201. 203. 204. 207. 208. 209. 210. 212. 213.
Oșorhei.—38.

Paleologu, Ioan, împărat al Bizanțului.—113.
Papistași.—6.
Papiu Ilarian, istoric.—146.
Pazata (munți).—21. 22.
Pătrașcu cel Bun, domn al Țării Românești (1553—1557).—41. 42. 160.
Părâul Alb.—132.
Pârnu, părcălab de Soroca.—176.
Peninsula balcanică.—43. 65. 66. 133.
Periaslav (Polonia).—176.
Persi.—178.
Petriceicu-Vodă, domn al Moldo-

- Racoți II, George, principe al Ardealului.— 87. 88. 90.
- Racova* (v. Podul Înalt).
 vei (1677—1674; 1683-1684). — 181.
- Petru, călugăr din ordinul Predicatorilor.—12.
- Petru, vice-voivod al Transilvaniei.— 16.
- Petru, ostaș, secui, al reg. Ludovic cel Mare.— 16.
- Petru, Rufus, castelan al Cetății de Baltă.— 16.
- Petru I, domn al Moldovei (1375 — 1391). — 102. 103. 106.
- Petru, Rareș, domn al Moldovei (1527—1538; 1541—1546). — 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156.
- Petru, Schiopul, domn al Moldovei (1574—1579; 1582—1591).—164. 165. 169. 174. 175. 176. 177.
- Petru de la Argeș sau Radu-Vodă Paisie, domn al Țării Românești (1535—1545).—40. 152. 155.
- Plevna*.—198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214.
- Ploiești*.— 55. 71.
- Plonyni*, păduri, în Moldova. 104
- Poarta otomană (v. Turcia).
- Pobrata* (m-re).—150. 156.
- Pocuția*.—99. 112. 141. 142. 152. 153. 154. 156. 182.
- Podolia*.— 67. 68. 112. 113. 114. 115. 116. 118. 125. 126. 127. 140. 142. 154.
- Podul Înalt*.—127. 128. 129. 192.
- Poenari* (cetate).— 33.
- Poiana*.—198.
- Poloni*.—58. 64. 68. 69. 73. 83. 102. 103. 104. 105. 106. 110. 113. 118. 119. 121. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 146. 153. 154. 156. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185.
- Polonia*.— 7. 42. 43. 58. 59. 68. 69. 74. 99. 103. 112. 113. 114. 115. 127. 129. 136. 138. 139. 140. 160. 179. 180. 183. 184. 185.
- Polucosi (armată polonă).—106.
- Popricani*.— 88.
- Porawa, Nicolae, căpitan de Haliciu.—118. 119. 120.
- Potcoavă, Alexandru, pretendent la tronul Moldovei.—175.
- Potcoavă, Ion, pretendent la tronul Moldovei.— 175.
- Potocki, Ștefan, principe polon.— 179.
- Praga*.— 62. 71. 81.
- Precop* (recte: Perecop, v. Crimeea).—144.
- Preșmer*.—150.
- Principatele Române*.— 5. 190.
- Probota* (m-re). — v. Pobrata.
- Provorsco* (Polonia).—140.
- Prusia*.— 26. 111. 136.
- Prut*.— 99. 116. 143. 144. 145. 176. 179. 183.
- Przedboriu de Konyeczpolyie.— 116.
- Przemisl*.— 116. 118. 140.
- Putineiu*.— 47. 72. 74. 75.
- Putna* (m-re).— 126. 141.
- Putna* (râu).— 86.
- Racea*, căpitan al lui Mihai Viteazul.— 179.
- Racoți I, George, principe al Ardealului.— 86.

Radu Negru.— 5. 6. 7. 8.
 Radu (zis Praznaglava), domn al Țării Românești (1421—1427).— 28.
 Radu-Vodă de la Afumați, domn al Țării Românești (1522—1529).— 35. 36. 37.
 Radu Călugăru, v. Petru de la Argeș.
 Radu Paisie, v. Petru de la Argeș.
 Radu Șerban, domn al Țării Românești (1602—1611).— 74. 80. 81. 82. 84.
Radzinim (Polonia). — 140.
Rahova.— 207. 208.
 Ranzan, Petru, istoric ungar.— 123.
Rașgrad.— 78.
 Rați, George, general al lui Radu Șerban.— 82.
Raviți (armată polonă). — 106.
Războeni (m-re).— 134.
 Răzvan-Vodă, domn al Moldovei (1595).— 52.
Regatul unguresc (v. Ungaria).
Republica franceză.— 211.
Rodna (Transilvania).— 160.
Roma.— 26. 106. 129. 184.
Roman.— 99. 122.
 Roman, nepot al lui Stanciu Boerul.— 27.
Romanați.— 73.
 Români.— passim.
România.— 190. 191. 193. 194. 195. 197. 198. 213. 215.
Roșcani.— 171.
Rovine.— 23. 24.
 Rudolf II, împărat al Austriei.— 60. 61. 62. 65. 67. 71. 77. 81. 82.
Rusia.— 67. 68. 103. 114. 115. 116. 139. 140. 174. 194. 195.

198. 199. 201. 202. 205. 213.
 Ruși.— 197. 201. 202. 207.
 Ruteni.— 99. 101.
Sandomir (Polonia).— 103. 106.
Sanoc (Polonia).— 118.
 Sas, fiu al lui Dragoș.— 94.
 Sași.— 6. 18. 30. 147. 149. 150. 158.
Satmar (Ungaria). — 41. 160.
 Sân-Petru (lângă Brașov). — 83.
 Sârbi. — 66. 94.
 Sbigneu, cardinal și episcop de Cracovia.— 105.
 Sbigneu, de Oleschnicza, comandant al reg. Casmir III al Poloniei.— 105.
Sebeș (Transilvania).— 57.
 Secui. — 16. 38. 42. 56. 57. 58. 107. 125. 147. 148. 149. 151. 156. 158. 164.
Secuilor (districtul). — 27.
Selca. — 90.
 Selim II, sultan turcesc. — 162. 163. 168. 172.
Seliște (Maramureș). — 94.
Seliștioara. — 199.
Sepenic (codru). — 102. 104.
Sepsi (Transilvania). — 147. 148.
Serbia.— 67. 214.
Severin (ținut). — 5. 16. 18. 17. 19. 20. 22. 26.
 Sf. Andreiu (ordin rusesc).— 211.
Sf. Dimitrie (biserică, în Suceava). — 130. 139.
 Sf. Gheorghe (ordin rusesc). — 206.
 Sf. Ion (moaștele—din Suceava). — 183.
Sf. Ion Predietici (biserică, în Vaslui). — 129.
Sf. Maria (m-re, în Strigon)— 17.

- Sf. Nicolae* (biserică în Iași). — 130.
- Sibiui*. — 57. 72. 77. 84.
- Sienna* (Italia). — 26.
- Sigismund, rege al Ungariei. — 19. 21. 23. 25. 107. 108. 109. 112.
- Sigismund II, rege al Poloniei. — 153. 154.
- Sigismund III, rege al Poloniei. — 74.
- Sigismund, frate al regelui Ion Albert al Poloniei. — 136.
- Silistra*. — 24. 46. 48. 70. 78.
- Simion, fiu al lui Mauriciu, ostaș al reg. Ludovic cel Mare. — 16.
- Sinan-pașa. — 48. 49. 50. 51. 52. 53. 78.
- Sinan (Chinan) pașa. — 87.
- Siret* (râu). — 5. 6. 96. 99. 100. 154. 164.
- Sixt IV, papa. — 129.
- Slavi. — 174.
- Smârdan* (Bulgaria). — 213. 214.
- Sniatin*. — 139. 153.
- Sobieski, Ioan, rege al Poloniei. — 182. 183. 184. 185.
- Socol Vornicul. — 42.
- Soliman II, sultan turcesc. — 35. 41. 151. 152. 155. 156. 157. 158. 160. 161.
- Solnocul* exterior (comitat, Ungaria). — 65.
- Sorento* (Italia). — 49.
- Soroca*. — 99. 129. 181.
- Staicu Logofătul. — 60.
- Stanciu Slugerul. — 83.
- Stănești*. — 47.
- Stavrinos Vistierul, cronicar și poet. — 63. 67.
- Stoica, popa din Fărcaș. — 76.
- Stremeni (armată polonă). — 106.
- Streniavi (armată polonă). — 106.
- Strigon*. — 108.
- Suceava*. — 59. 99. 115. 122. 126. 130. 133. 134. 137. 138. 139. 141. 145. 147. 148. 149. 183. 150.
- Suliman pașa. — 127. 128. 129.
- Svedani. — 181.
- Swiercewski, comandant căzăcesc. — 164. 166. 167.
- Szekely, Mihai, comisar împărătesc. — 60. 67.
- Szekely, Moise, general, apoi principe al Ardealului — 62. 80. 81. 82.
- Șapte Turnuri* (închisoarea de la —). — 90.
- Șelimbru* (Schellenberg). — 57. 77.
- Șerbanca*. — 144. 145.
- Șoplea*. — 88.
- Ștefan, fiul lui Sas. — 94.
- Ștefan (cel Bătrân), tată al lui Petru I, domnul Moldovei. — 102.
- Ștefan, frate al lui Petru I, domnul Moldovei. — 102. 103.
- Ștefan I, domn al Moldovei (1394 — 1400.) — 107. 108. 109.
- Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457—1504). — 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 138. 140. 141. 142. 143. 144. 146. 189.
- Ștefan cel Tânăr (Ștefăniță), domn al Moldovei (1517—1527). — 144. 145.
- Ștefan, pretendent la domnia Țării Românești. — 48. 78.
- Ștefan de Canișa. — 107. 108. 109.
- Ștefănești. — 179.
- Talmaciu*. — 18.

Tarkany. — 62.
Tarnowski, Ion, hatman polon.
 — 153.
Tătari. — 8. 46. 64. 69. 73. 74.
 75. 82. 84. 86. 93. 95. 97.
 98. 99. 100. 106. 110. 113.
 121. 125. 126. 127. 131. 134.
 140. 142. 144. 145. 167. 171.
 174. 179. 180. 181. 183. 184.
 185.
Târgoviște. — 27. 33. 52. 53.
 73. 82. 86. 88. 89.
Teleajen. — 74. 82. 88.
Terebul (Polonia). — 140.
Tesalia. — 23.
Tighina. — 166. 167.
Tisa. — 42. 60. 66. 161.
Tismeniecz (Galiția). — 153.
Tokay. — 62.
Toma, voivod al Transilvaniei,
 — 9. 10.
Tomaș, Ștefan, domn al Moldo-
vei (1611—1615; 1621—1623).
 — 178. 179.
Török, Valentin, general al reg.
Ferdinand I al Ungariei. — 149.
 159.
Tracia. — 48. 140.
Transilvania. — 5. 7. 12. 16. 18.
 27. 29. 36. 38. 39. 40. 41.
 42. 43. 44. 52. 54. 55. 56.
 57. 58. 59. 61. 62. 63. 64.
 65. 66. 67. 68. 71. 72. 73.
 75. 78. 80. 82. 88. 99. 101.
 125. 138. 147. 148. 149. 150.
 151. 152. 154. 156. 157. 158.
 159. 160. 161. 164.
Trotuș. — 122.
Tugomir (Basarab), domn al Ță-
rii Românești, Radu Negru
(v. ac.) al tradiției. — 14.
Turci. — 35. 37. 49. 54. 66.
 86. 87. 130. 134. 155. 157.

158. 183. 194. 195. 213.
 214.
Turcia. — 22. 23. 24. 28. 31. 32.
 33. 35. 36. 37. 40. 43. 44.
 45. 46. 47. 48. 50. 51. 52.
 53. 54. 55. 57. 60. 61. 64.
 66. 67. 69. 70. 73. 74. 77.
 87. 113. 121. 128. 131. 132.
 133. 134. 135. 136. 140. 142.
 146. 162. 163. 164. 165. 166.
 167. 168. 169. 170. 171. 172.
 173. 175. 182. 183. 184. 185.
 196. 197. 198. 202. 209. 210.
 214.
Turculeț, colonel moldovean.
 — 185.
Turda. — 63. 71.
Turnul (numit și Nicopolul mic).
 — 21. 22.
Turnul Măgurele. — 214.
Turnul Roșiu. — 72.
Turnul Severin. — 196.
Turtucaia. — 48. 78.
Țara Bârsei. — 7. 81. 83. 150.
Țara Leșească, v. Polonia.
Țara Românească. — 5. 6. 7. 9.
 13. 15. 16. 18. 19. 21. 22.
 23. 25. 26. 27. 28. 29. 30.
 31. 32. 35. 37. 38. 39. 40.
 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49.
 54. 55. 59. 60. 62. 63. 64.
 65. 66. 67. 70. 72. 73. 74.
 76. 80. 81. 82. 83. 86. 87.
 88. 101. 142. 152. 157. 160.
 164. 175. 183. 185.
Țara Ungro-română, v. Țara
Românească.
Țara Ungurească, v. Ungaria.
Țările Române. — 65. 68. 189.
 194.
Țările Tătărești. — 24.
Țuțora. — 176.

Ucraina. — 182.

Udria Vișoiu Banul. — 71. 72.

Ungaria. — 6. 7. 9. 15. 17. 19.
20. 21. 22. 26. 29. 37. 42.
46. 48. 59. 60. 77. 93. 95
96. 100. 107. 110. 122. 123.
125. 149. 151. 152. 157.
160. 161.

Ungnad, David, comisar împă-
rătesc. — 60. 67. 77.

Unguri. — 13. 18. 30. 54. 57.
64. 69. 81. 83. 99. 113. 121.
122. 124. 142. 146. 147. 148.
149. 156. 158. 165.

Ureche, Grigorie, cronicar. —
95. 98. 100. 101. 122. 129.
133. 141. 143. 144. 146. 147
150. 156. 177. 216.

Valea Albă, v. Răsboieni. —
130. 132. 133. 134.

Valea Strâmbă. — 183.

Varna. — 46.

Vasile Lupul, domn al Moldovei.
(1634 — 1653). — 85. 86. 87.
88. 89. 90.

Vasița. — 67.

Vaslui. — 118. 128. 129.

Vașarhei. — 148.

Văcărești. — 87.

Verbia. — 59.

Vid (râu) — 209. 210.

Vidin. — 46. 197. 213. 214. 215.

Viena. — 68.

Vintilă, cârmuitor în Țara Ro-
mânească. — 142.

Visloca (râu). — 140.

Vistova. — 78.

Vișu (Maramureș). — 94.

Vitbol (Bulgaria). — 214.

Vlad (recte Vladislav sau Vlaicu
Basarab), domn al Țării Ro-
mânești (1364 — 1374). — 15.
16. 17. 18.

Vlad I Dracul, domn al Țării
Românești (1431 — 1446). —
25. 26. 27. 28.

Vald II Țepeș, domn al Țării
Românești (1456 — 1462). —
29. 30. 31. 32. 33. 34.

Vladimir. — 126.

Vladislav, Iagello, rege al Polo-
niei. — 111. 112. 113.

Vladislav, rege al Ungariei. — 99.

Volga. — 125. 126. 134.

Volinia. — 113. 126.

Vulcașin, țar sârbesc. — 24.

Zabolț (comitat, Ungaria). — 161.

Zapolia, Ioan, voivod și principe
al Transilvaniei. — 36. 148.
149. 150. 151. 152. 160.

Zithomir. — 126.

Zudovia (Polonia). — 126.

CONȚINUTUL

	Pag.
Prefața	III
Activitatea istorică a lui Nic. Densușianu.	VII
Introducere	1

I.

PRINCIPATUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

I. RADU NEGRU, fundatorul principatului Țării Românești și învingătorul Cumanilor.	5
II. BASARAB CEL MARE, învingătorul regelui Carol Robert din Ungaria	9
III. VLAD I SAU VLAICU BASARAB, învingătorul regelui Ungariei Ludovic cel Mare	15
IV. DAN AL II-LEA	19
V. MIRCEA CEL MARE, învingătorul regelui Sigismund din Ungaria și al lui Baiazet, sultanul turcesc	21
1. Mircea închide și înfrânge în munți dela Pazata armata regelui Sigismund.	21
2. Mircea bate pe Baiazet, sultanul turcesc	23
VI. VLAD AL II-LEA NUMIT DRACUL	25
1. Vlad al II-lea bate și alungă din Banat pe Cavalerii teutoni	25
2. Vlad Dracul cucerește din nou ducatele Făgărașului și Amlasului.	27
3. Luptele lui Vlad Dracul cu Turcii.	28
VII. VLAD AL IV-LEA ȚEPEȘ.	29
1. Expedițiunile lui Vlad Țepeș în Transilvania.	29
2. Războiul lui Vlad Țepeș cu sultanul Mahomet al II-lea .	30
VIII. RADU VODĂ DELA AFUMAȚI.	35
IX. MOISE VODĂ BASARAB.	38
X. PETRU DELA ARGEȘ.	40
XI. PĂTRAȘCU CEL BUN.	41
XII. MIHAI VITEAZUL, învingătorul Turcilor, cuceritorul Transilvaniei și domn peste toate țările vechii Dacii	43
1. Mihai Viteazul liberează țara de Turci	43

	Pag.
2. Mihai Viteazul bate pe Ahmet paşa şi pe Gherei, hanul tătăresc	46
3. Lupta dela Călugăreni. Mihai Viteazul învinge şi alungă din ţară pe Sinan paşa	49
4. Mihai Viteazul cucereşte Transilvania	54
5. Mihai Viteazul cuprinde Moldova	59
6. Bătăia dela Mirislău	60
7. Invingerea dela Goroslău	62
8. Moartea lui Mihai Viteazul	63
9. Planurile politice ale lui Mihai Viteazul	65
10. Generalii lui Mihai Viteazu	69
XIII RADU ŞERBAN BASARAB, învingătorul principilor transilvani Moise Szekely şi Gavrilă Bathori	80
1. Prima expediţiune a lui Radu Şerban în Transilvania . .	80
2. Radu Şerban învinge oastea Tătarilor de 160.000 oameni	82
3. A doua expediţiune a lui Radu Şerban în Transilvania .	82
XIV. MATEI BASARAB	85
1. Primul războiu al lui Matei Basarab cu Vasile Lupu . .	85
2. Al doilea războiu al lui Matei Basarab cu Vasile Lupu .	87

II.

PRINCIPATUL MOLDOVEI

I. BOGDAN I, fondatorul statului Moldovei şi învingătorul regelui Ludovic cel Mare	93
II. DRAGOŞ, FIUL LUI BOGDAN, învingătorul Tătarilor, noul colo- nizator şi organizator militar al ţării Moldovei	98
III. PETRU I, învingătorul Polonilor. Închiderea şi capitularea armatei polone în codrul Sepenicului	102
IV. ŞTEFAN AL III.	107
Luptele în munţii Carpaţilor cu armata regelui Sigismund din Ungaria	107
V. ALEXANDRU CEL BUN	110
1. Lupta cavaleriei române cu Cavalerii teutonă lângă Marien- burg	111
2. Alexandru cel Bun ocupă Pocuţia şi o parte însemnată . din Podolia	112
VI. BOGDAN AL III-LEA. Bogdan învinge armata polonă în pădu- rea dela Crasna	114
VII. ŞTEFAN CEL MARE, învingătorul Ungurilor, Turcilor, Tăta- rilor şi Polonilor	121
1. Lupta de noapte a lui Ştefan cel Mare cu Matia, regele Ungariei, la oraşul Baia din Moldova	121

	Pag.
2. Ștefan cel Mare învinge oardele tătărești ale hnuului Maniac de peste Volga	125
3. Ștefan cel Mare învinge la Podul Inalt armata lui Suleiman pașa de 120.000 oameni	127
4. Ștefan cel Mare învinge la satul Grumăzești ordele Căzătorilor	129
5. Bătăia dela Valea Albă sau Războieni cu sultanul Mahomet al II-lea	130
6. Ștefan cel Mare alungă din Moldova oastea sultanului Băiazet al II-lea	134
7. Ștefan cel Mare învinge pe regele Poloniei Ioan Albert în codrul Cosminului	135
8. Ștefan cel Mare învinge pe regele Poloniei la Botoșani	140
9. Moartea lui Ștefan cel Mare	141
10. Vornicul Boldur general vestit a lui Ștefan cel Mare	142
VIII. ȘTEFAN AL VI-LEA, numit Ștefan Vodă cel Tânăr, învingătorul Tătarilor dela Precop	144
IX. PETRU, RAREȘ, învingătorul oștilor ardeleni	146
1. Prima expedițiune a lui Petru Rareș în Transilvania	147
2. A doua expedițiune a lui Petru Rareș în Transilvania	148
3. A treia expedițiune a lui Petru Rareș în Transilvania	150
4. Intențiunea lui Petru Rareș de a cuceri Transilvania pentru Moldova	151
5. Petru Rareș cucerește din nou Pocuția	152
6. A cincia expedițiune a lui Petru Rareș în Transilvania	155
Învingerea și prinderea voivodului Ștefan Mailat	155
X. ALEXANDRU LĂPUȘNEANU	157
1. Prima expedițiune a lui Alexandru Lăpușneanu în Transilvania	157
2. A doua expedițiune a lui Alexandru Lăpușneanu în Transilvania	161
I. ION-VODĂ numit Ion-Vodă cel Cumplit	162
1. Prima învingere asupra Turcilor	162
2. A doua învingere asupra Turcilor	165
3. A treia și a patra învingere asupra Turcilor	166
4. Lupta lui Ion-Vodă cu Turcii la Cahul	168
XII. PETRU AL IX-LEA, numit și Petru Schiopul, învingătorul Căzătorilor	174
XIII. ȘTEFAN TOMȘA. Învingerea și capitularea armatei polone la Cornul lui Sas	781
XIV. CONSTANTIN CANTEMIR	181
1. Învingerea dela Boian în 1685	182
2. Luptele cu Polonii în a. 1686	183

III.

ROMANIA CA REGAT

	Pag.
CAROL I, domnul și regele României	189
I. CAROL I consolidează unirea Țărilor române luptă victorios și recucerește vechia independență a țării, întemeiază Regatul român	189
II. CAROL I, ca organizator politic și militar al țării	190
III. CAROL I, ca apărător al țării, comandant cap al oștirei și . învingător pe câmpul de războiu (a. 1877—1878)	194
1. Domnul Românilor face a se respecta suveranitatea țării din partea armatei rusești și apără cu deplin succes teri- toriu român de invaziunea oștilor turcești	194
2. CAROL I pe câmpul de războiu	197
3. Luptele dela Plevna din zilele de 27—30 August. Invin- gerea dela Grivița	204
4. Invingerea dela Rahova și Opanes. Cădere Plevnei și capi- tularea armatei lui Osman pașa	207
5. Invingerea dela Smârdan și ocuparea Vidinului	213

CAPITANII CELEBRI

1. Dragomir Comisul, comandantul armatei a doua a lui Vlaicu Basarab	16
2. Generalii lui Mihai Viteazul	69
2. Vornicul Dimitrie	70
3. Banul Mihalcea	70
4. Banul Udria Vișoiu	71
5. Frații Buzești	72
6. Radu Buzescu	72
7. Stroe Buzescu	73
8. Preda Buzescu	74
9. Radu Calomfirescu	74
10. Baba Novac	76
11. Albert Kiraly	77
12. Deli Marcu	78
13. Spătarul Coman, general distins al lui Alexandru cel Bun .	111
14. Vornicul Boldur, general viteaz al lui Ștefan cel Mare .	142
15. Vornicul Carabeș, comandantul viteaz de oaste al lui Ștefan cel Tânăr	144
16. Vornicul Grozea, general distins al lui Petru Rareș . . .	149
17. Pârful Pârcălabul, general brav al lui Petru Șchiopul .	176
Tabla scrierilor	217
Tabla numelor	220
Conținutul	233

